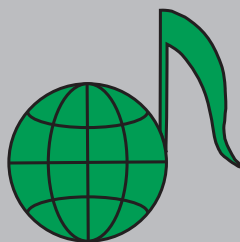

NIKA RAZPOTNIK VISKOVIĆ

VLOGA POLKMETIJ
V PREOBRAZBI
SLOVENSКИH
OBMESTIJ

GEORITEM 21

VLOGA POLKMETIJ V PREOBRAZBI SLOVENSКИH OBMESTIJ

Nika Razpotnik Visković

GEORITEM 21

**VLOGA POLKMETIJ
V PREOBRAZBI SLOVENSКИH
OBMESTIJ**

Nika Razpotnik Visković

LJUBLJANA 2013

GEORITEM 21

VLOGA POLKMETIJ V PREOBRAZBI SLOVENSКИH OBMESTIJ

Nika Razpotnik Visković

© 2013, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

Urednika: Drago Kladnik, Drago Perko

Recenzenta: Anton Prosen, Marjan Ravbar

Fotografka: Nika Razpotnik Visković

Kartografka: Nika Razpotnik Visković

Prevajalec: Matjaž Drobne

Oblikovalec: Drago Perko

Izdajatelj: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

Za izdajatelja: Drago Perko

Založnik: Založba ZRC

Za založnika: Oto Luthar

Glavni urednik: Aleš Pogačnik

Računalniški prelom: SYNCOMP d. o. o.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

911.37:631.11(497.4)

RAZPOTNIK Visković, Nika

Vloga polkmetij v preobrazbi slovenskih obmestij / [[avtorica], fotografka, kartografka] Nika Razpotnik Visković ; [prevajalec Matjaž Drobne]. - Ljubljana : Založba ZRC, 2013. - (Georitem, ISSN 1855-1963 ; 21)

250 str. - Predgovor / Marjan Ravbar: str. 11-13. - O avtorici: str. 7

ISBN 978-961-254-434-8

ISBN 978-961-254-607-6 (pdf)

<https://doi.org/10.3986/9789612546076>

266102528

GEORITEM 21

VLOGA POLKMETIJ V PREOBRAZBI SLOVENSКИH OBMESTIJ

AVTORICA

Nika Razpotnik Visković

nika.razpotnik@zrc-sazu.si

<http://giam.zrc-sazu.si/razpotnik>

Rodila se je leta 1981 v Ljubljani. Gimnazijo je obiskovala v Kamniku, kjer je leta 1999 maturirala, nato se je vpisala na študij geografije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Diplomirala je leta 2005, naslednje leto pa se je kot mlada raziskovalka zaposlila na Geografskem inštitutu Antona Melika ZRC SAZU. Podiplomsko izobraževanje je nadaljevala na Interdisciplinarnem študiju prostorskega in urbanističnega planiranja na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani, kjer je leta 2012 doktorirala z disertacijo Vloga mešanih kmetij v gospodarski, okoljski in prostorski preobrazbi obmestij. Raziskovalno deluje predvsem na področju geografije podeželja, regionalnega in prostorskega planiranja ter ekonomske geografije.

IZDAJATELJ

Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

gi@zrc-sazu.si

<http://giam.zrc-sazu.si>

Inštitut je leta 1946 ustanovila Slovenska akademija znanosti in umetnosti in ga leta 1976 poimenovala po akademiku dr. Antonu Meliku (1890–1966). Od leta 1981 je sestavni del Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Leta 2002 sta se inštitutu priključila Inštitut za geografijo, ki je bil ustanovljen leta 1962, in Zemljepisni muzej Slovenije, ustanovljen leta 1946. Ima oddelke za fizično geografijo, humano geografijo, regionalno geografijo, naravne nesreče, varstvo okolja, geografski informacijski sistem in tematsko kartografijo, zemljepisno knjižnico ter zemljepisni muzej. V njem je sedež Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije.

Ukvarja se predvsem z geografskimi raziskavami Slovenije in njenih pokrajin ter pripravljanjem temeljnih geografskih knjig o Sloveniji. Sodeluje pri številnih domačih in mednarodnih projektih, organizira znanstvena srečanja, izobražuje mlade raziskovalce, izmenjuje znanstvenike. Izdaja znanstveno revijo *Acta geographica Slovenica*/Geografski zbornik ter znanstveni knjižni zbirki Geografija Slovenije in Georitem. V sodih letih izdaja knjižno zbirko GIS v Sloveniji, v lihih letih knjižno zbirko Regionalni razvoj, vsako tretje leto pa knjižno zbirko Naravne nesreče.

GEORITEM 21

VLOGA POLKMETIJ V PREOBRAZBI SLOVENSКИH OBMEŠTIJ**Nika Razpotnik Visković**

UDK: 911.375.632:631.11(497.4)

COBISS: 2.01

IZVLEČEK**Vloga polkmetij v preobrazbi slovenskih obmestij**

V knjigi obravnavamo vlogo polkmetij v gospodarski, okoljski in prostorski preobrazbi obmestij. Na podlagi vzorca slovenskih obmestnih kmetij ugotavljamo, kakšen je vpliv bližine trga delovnih mest na mobilnost kmečke delovne sile, ali se socialno-ekonomske značilnosti obmestnih kmetijskih gospodarstev odražajo v značilnostih gospodarjenja in posledično v prostoru ter kakšna je vloga polkmetij pri krepitvi večnamenske vloge kmetijstva.

Geografski, sociološki in ekonomski vidiki polkmetij, njihov razvoj, vzroki in motivi za njihov nastanek ter način življenja njihovih članov so bili že podrobno raziskani in jih skupaj z domačimi socialno-ekonomskimi tipologijami kmetijskih gospodarstev povzemamo v prvem delu knjige.

Sledijo rezultati naše raziskave, ki so pokazali, da je kmetijstvo na večini kmetij le stranska dejavnost, stopnja urbanizacije območja, kjer je določena kmetija, pa pri tem, nekoliko presenetljivo, nima statistično pomembne vloge. Ne glede na to, ali gre za neurbanizirana ali izrazito urbanizirana območja, člani gospodinjstva intenzivno iščejo dodatne vire dohodka zunaj kmetijske dejavnosti. S podrobno analizo 2583 vzorčnih obmestnih kmetij smo ugotovili, da so polkmetije glede na površino obdelovalnih zemljišč manjše od čistih kmetij, njihovo gospodarjenje je prostorsko bolj razdrobljeno in prispeva k večji pokrajinski pestrosti, delež najetih kmetijskih zemljišč pa je manjši. V sklopu vrednotenja večnamenske vloge kmetijstva smo ugotovili, da je delež kmetijskih gospodarstev z ekstenzivnimi kmečkimi sadovnjaki, ki imajo močan pokrajnotovorni pomen, med polkmetijami v primerjavi s čistimi kmetijami večji, prav tako polkmetije gojijo večje število različnih posevkov na enoto obdelovalne površine. Obremenjevanje okolja z dušikom in fitofarmaceutskimi sredstvi je na polkmetijah manjše kot na čistih kmetijah. Po drugi strani se čiste kmetije pogosteje odločajo za dopolnilne dejavnosti in za ekološko kmetovanje.

KLJUČNE BESEDE

geografija, kmetijstvo, socialno-ekonomski tipi kmetij, polkmetije, obmestje, večnamenska vloga kmetijstva

GEORITEM 21

VLOGA POLKMETIJ V PREOBRAZBI SLOVENSКИH OBMESTIJ**Nika Razpotnik Visković**

UDC: 911.375.632:631.11(497.4)

COBISS: 2.01

ABSTRACT**The role of part-time farms in the transformation of the urban fringe**

This volume discusses the role of part-time farms in the economic, environmental and spatial transformation of the urban fringe. On the basis of the sample of Slovene suburban farms, the impact level of the proximity of workplaces on the mobility of the agricultural workforce can be determined. It can also be determined if socio-economic characteristics of suburban agricultural economies reflect in the characteristics of farm management and in the environment. This consequently stresses the role of part-time farms in the strengthening of multi-layered agriculture.

The geographic, social and economic aspects of part-time farms, their development, the reasons and motives for their establishment as well as the way of living on these farms have already been researched in detail. The first part of this book summarizes the research of the aforementioned aspects and provides an overview of domestic socio-economic typologies of agricultural economies.

Research has shown that in the case of most farms agriculture is only a secondary activity, whereas statistics show, somewhat surprisingly, that this phenomenon does not seem to be affected by the urbanization level of the area where the farm is located. Whether it be non-urbanized or highly urbanized areas, agricultural household members intensively seek additional sources of income beyond agricultural activities. On the basis of a more detailed analysis of 2538 suburban sample farms a conclusion was made that part-time farms are, regarding the extent of agricultural areas, smaller than full-time farms, while the structure of their management is spatially more fragmented, which contributes to a greater landscape variety, with the share of leased agricultural land being smaller. Evaluating the realisation of the multi-layered function of agriculture, a conclusion can be drawn that the share of farms with extensive agricultural orchards, which are of great importance for landscape formation, is higher among part-time farms than among full-time farms. Part-time farmers also cultivate a bigger variety of different crops per unit of cultivated agricultural land. The burdening of the environment with nitrogen and phytopharmaceuticals is lower among part-time farms than among full-time farms. On the other hand, full-time farms more often boast additional activities and organic farming.

KEY WORDS

geography, agriculture, socio-economic types of farms, part-time farms, urban fringe, multifunctional role of agriculture

Vsebina

Predgovor	11
1 Uvod	14
1.1 Opredelitev raziskovalnega problema	14
1.2 Namen in cilji	15
1.3 Izrazoslovna pojasnila	17
2 Metode dela	18
3 Polkmetija je socialno-ekonomska kategorija	21
4 Viri dohodka na kmetijskih gospodarstvih	26
4.1 Kombiniranje virov dohodka je prilagoditvena strategija	27
4.2 Motivi za zaposlovanje članov kmečkih gospodinjstev v nekmetijskih dejavnostih	29
5 Sociološka raziskovanja polkmetij	31
5.1 Polkmetije v luči širšega družbenega okvira	31
5.2 Kmet-delavec in odnosi znotraj kmečkega gospodinjstva	37
6 Polkmetije kot dejavnik pokrajinske preobrazbe	38
7 Polkmetije in večnamenska vloga kmetijstva	41
8 Vpliv stopnje urbaniziranosti na dohodkovne vire kmetijskih gospodarstev	43
8.1 Podatkovni viri	44
8.2 Stopnja urbaniziranosti in značilnosti kmetijskih gospodarstev	45
8.3 Analiza dela na kmetijskih gospodarstvih	48
9 Analiza razlik med socialno-ekonomskimi tipi kmetij na obmestnih območjih	52
9.1 Opredelitev obmestnih območij	52
9.2 Vzorec kmetijskih gospodarstev	54
9.3 Temeljne značilnosti kmetijskih gospodarstev glede na njihov socialno-ekonomski tip	56
9.4 Značilnosti zemljiške strukture kmetijskih gospodarstev glede na socialno-ekonomski tip	64
9.5 Večnamenska vloga kmetijskih gospodarstev glede na socialno-ekonomski tip	68
10 Sklep	75
11 Seznam virov in literature	77
12 Seznam slik	82
13 Seznam preglednic	83

Predgovor

Preučevanje socialnih in ekonomskih značilnosti podeželja je plod dolgoletnega zanimanja, pri čemer imamo pomembno vlogo geografi. Na preobrazbo podeželja so iz različnih zornih kotov opozarjali zlasti Vladimir Klemenčič (1953, 1960, 1991 in 2005), Vladimir Kokole (1969 in 1988), Vrišer (1965 in 1974), Lojze Gosar in Mihevc (1977, 1982 in 1995), Kladnik in Ravbar (2003). S tematiko so se ukvarjali tudi agrarni ekonomisti, na primer Kovačič (1996 in skupaj s sodelavci 2000), sociologi, na primer Barbičeva (1990 in 2005), arhitekti, na primer Sedlar (1974), pa še nekateri. Skupni imenovalec raziskav, ki so nastajale v različnem času in na podlagi medsebojno težko primerljivih metodologij, so različne členitve in opozarjanje na ključne probleme preobrazbe podeželja. Razkrivajo nam razvejenost in kompleksnost razsežnosti preučevanj. Opravljene raziskave so tradicionalno pojmovanje podeželja kot življenjskega okolja večinoma kmečkega prebivalstva, kar je značilna prisposodba za našo narodno identiteto, že pred desetletji postavile pod vprašaj. Kmetijstvo in z njim povezane dejavnosti namreč na slovenskem podeželju že nekaj časa nimajo odločujoče vloge v gospodarskem razvoju.

Intenzivna preobrazba podeželja poteka že desetletja. V drugi polovici prejšnjega stoletja je bila v prvi vrsti odsev družbenih procesov, ki so jih zaznamovale deagrarizacija, industrializacija, urbanizacija ... Vsi ti procesi so povzročili odločilne spremembe vloge in funkcije podeželskih območij. Poleg družbenogospodarskih sprememb so zaznavne tudi daljnosežne posledice naglega spreminjanja zemljiške rabe, ki se nemalokrat pojmuje kot razvrednotenje pokrajinske podobe oziroma kot izguba podeželskega »imidža«. Podeželje in njegov razvoj sta vse bolj odvisna od bližnjih mestnih središč in zaposlitvenih možnosti zunaj kmetijstva. Spremembe v gospodarski sestavi podeželja so tudi posledica delovanja številnih, komplementarnih in nasprotujočih si silnic, na primer intenzifikacije in diverzifikacije na eni strani ter pomanjkanja inovativnosti in razvojnih spodbud na drugi.

Geografske raziskave so pokazale, da je ta preobrazba v različnih okoljih na regionalni in lokalni ravni zelo raznolika. Spremembe pospešujejo cenovno razmeroma ugodne možnosti za različne graditeljske aktivnosti, ki so pogosto odsev nezdravih razmer na trgu nepremičnin in v zemljiški politiki (neugodne zemljiškoposestne razmere, nizka zemljiška renta ...), kar stopnjuje pritiske na kmetijska zemljišča. Pogosto pa so tudi posledica problematičnih razvojnih zamisli in presoj. Pri tem velja opozoriti, da so planerska izhodišča običajno kompromis med strokovnimi pogledi ter objektivnimi ali subjektivnimi preferencami političnega ravnanja za doseganje družbene sprejemljivosti.

Mešana delavsko-kmečka gospodinjstva so (bila), ne glede na številne, tudi ideološke predsodke zaslužna za ohranjanje drobne mozaične pestrosti slovenskih pokra-

jin. Podeželje še vedno cenimo predvsem zaradi drobne pokrajinske členovitosti in pestrih vzorcev kmetijskega prostora, za katere je značilna arhaičnost pejzaža, ki ga vzdržujejo prav mešana delavsko-kmečka gospodinjstva. O pomenu polkmetij so mnenja deljena. Dolgo so jih ocenjevali za neustrezne, ker po produktivnosti niso stopale v korak s čistimi kmetijami. Kljub temu so tudi v gospodarskem pogledu še vedno pomemben dejavnik, ki odločujoče prispeva k fiziognomski podobi podeželja. Mihevc (1995) na primer navaja, »... da so prav mešane kmetije tiste, ki skrbijo za urbano ureditev vasi in da je delavčev prispevek za urbano ureditev (ceste, vodovod, telefon idr.) neprimerno višji od kmetovega ...«. Zato se funkcijske in vsebinske spremembe odražajo v morfologiji naselij. Najbolj očitne so (ne)planske tlorisne zasnove, ki nadomeščajo nekdanje organske (Drozg 1995).

Čeprav so slovenski geografi intenzivno preučevali odnose na podeželju, je vpliv mešanih kmetij na pokrajinsko podobo še vedno dokaj slabo raziskan. Spoznanja, ki jih ponuja ta študija, bi bilo treba upoštevati pri sprejemanju odločitev in ukrepov kmetijske politike in načrtovanju podeželja, še zlasti v obmestjih.

Na obmestnih območjih, kjer so interesi (beri pritiski) za spreminjanje namembnosti kmetijskih zemljišč še posebej močni, je za celostno zaščito javnih koristi potrebna vizija pričakovanega prostorskega razvoja. Temelji naj na socialnih in ekonomskih vidikih vloge polkmetij, na katerih se ekonomski motivi prepletajo s strateškimi cilji varovanja rodovitnih zemljišč kot neobnovljivega vira. Gre za pomemben strokovni izziv. Pričujoča študija, ki je povzetek doktorske disertacije, je drobcen kamenček k razjasnitvi zelo kompleksnih procesov v obmestni pokrajini.

Avtorica ugotavlja, da je kmetijstvo na večini kmetij le stranska dejavnost, stopnja urbanizacije območja, kjer je kmetija locirana, pa pri tem, nekoliko presenetljivo, nima pomembne vloge. Ne glede na to, ali gre za neurbanizirana ali močno urbanizirana območja, člani gospodinjstva iščejo dodaten zaslužek zunaj kmetijske dejavnosti. Pri spreminjanju socialno-ekonomske strukture kmetij v Sloveniji ni prevladujoči dejavnik niti dostopnost delovnih mest. Obmestna naselja so večinoma na ravninskih območjih, ki so zelo ugodna tudi za intenzivno, tržno usmerjeno kmetijstvo. S tem naravne razmere omogočajo ohranjanje in razvoj kmetij, kar bi lahko bil razlog za manjše zaposlovanje v nekmetijskih dejavnostih od pričakovanj. Na drugi strani pa morajo člani kmečkih gospodinjstev na območjih s slabšimi razmerami za kmetovanje iskati zunanje vire dohodka, saj se zgolj s prihodki iz kmetijstva ne zmorejo preživljati. Čeprav je dostopnost delovnih mest za prebivalce hribovskih in gorskih območij slabša, se za zaposlovanje odločajo iz ekonomske nuje. Z analizo vzorčnih kmetij je avtorica ugotovila, da so polkmetije manjše, njihovo gospodarjenje pa je bolj razdrobljeno, kar prispeva k večji pokrajinski pestrosti. Na njih je praviloma tudi manjše obremenjevanje okolja z nevarnimi snovmi. Na drugi strani se na čistih kmetijah pogosteje odločajo za dopolnilne dejavnosti in ekološko kmetovanje.

Študija, ki je pred vami, se loteva problematike mešanih kmetij v samosvojem kontekstu slovenske urbanizacije. Avtoričino delo, ki tematizira vlogo obmestnega kmetijstva, je v navezavi na bogato tradicijo družbenogeografskega in sociološkega raziskovanja slovenskega podeželja pomemben prispevek k razumevanju urbanega razvoja v sozvočju s še vedno intenzivno kmetijsko rabo prostora.

Marjan Ravbar

1 Uvod

Pridelava zdrave hrane za domače potrebe in izvoz ostaja med prednostnimi strateškimi razvojnimi usmeritvami na državni, regionalni in lokalni ravni. Glavni nosilci ohranjanja kmetijske dejavnosti ter vseh njenih funkcij (proizvodne, socialne, ekološke) niso snovalci prostorske in kmetijske politike, ampak predvsem kmetje. Njihova socialno-ekonomska struktura se je v zadnjem stoletju zaradi zgodovinskih okoliščin in družbenega razvoja izrazito preoblikovala. Izpostavi je treba predvsem, da se je število kmetij zmanjševalo, ob tem pa se je spreminjalo razmerje med posameznimi socialno-ekonomskimi tipi kmetij. V knjigi smo se osredotočili na polkmetije, torej na tista kmetijska gospodarstva, kjer dohodek iz kmetijske dejavnosti dopolnjujejo z dohodkom iz nekmetijske dejavnosti, ne glede na to, ali slednje pomenijo le postranski ali morda prevladujoči vir njihovih dohodkov. Te kmetije so pomemben dejavnik intenzivne prostorske preobrazbe obmestnih območij in njihovega prehoda iz ruralnih v urbanizirana.

1.1 Opredelitev raziskovalnega problema

Drobno zasebno kmetijstvo s prevladujočo polkmečko socialno-ekonomsko strukturo je integralni del dinamične urbanizacije in s tem dejavnik nenehnega spreminjanja prostorske, kmetijskogospodarske in socialne strukture pokrajine (Klemenčič 1980). Pojav in prevlada polkmečke strukture nista značilna le za slovenski podeželski prostor, saj polkmečki socialno-ekonomski tip kmetij prevladuje tudi v številnih drugih evropskih državah (Martins 2009). Slovenska posebnost sta predvsem velika razdrobljenost zemljiške posesti in svojstven prostorski razvoj industrializacije po drugi svetovni vojni, ki sta skupaj spodbudila množično zaposlovanje podeželskega prebivalstva zunaj kmetijstva.

S problematiko polkmetij so se od šestdesetih let do srede osemdesetih let prejšnjega stoletja ukvarjali predvsem geografi in ruralni sociologi, s socialno-ekonomskimi značilnostmi kmetij v Sloveniji pa v istem času in tudi pozneje agrarni ekonomisti. Zaradi slabše razpoložljivosti podatkov o virih dohodka na slovenskih kmetijah v uradnih statističnih in drugih zbirkah, na podlagi katerih bi lahko razločevali kmečka gospodinjstva glede na socialno-ekonomske značilnosti (natančneje zaposlitveno strukturo), je preučevanje polkmetij postalo bolj zapleteno. Tako v Popisu prebivalstva, stanovanj in gospodinjstev 2002, Popisu kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2000 in Registru kmetijskih gospodarstev ni tematskih kategorij, kot so »mešane in dopolnilne kmetije«, »polkmetije« ali »delavsko-kmečka gospodinjstva«.

Pomanjkanje podatkov o polkmetijah in njihovih značilnostih pa ne pomeni, da ta tip kmetij ne obstaja več. Prav nasprotno! Udovč, Kovačič in Kramarič (2006) so s kombiniranjem več podatkov iz vprašalnika Popisa kmetijskih gospodarstev,

Slovenija 2000 uspeli pridobiti sicer posredno izvedeni kazalnik »socialno-ekonomski tip kmetije«, ki ni popolnoma primerljiv s podatki popisov prebivalstva do vključno leta 1991, a je glede na razpoložljivost informacij verjetno najboljši približek, ki omogoča dovolj zanesljivo medsebojno primerjavo. Rezultati klasifikacije so pokazali, da je bilo leta 2000 v Sloveniji le 17,3 % čistih kmetij, kar 72,8 % pa se jih je uvrstilo med mešane in dopolnilne. Za obe skupini velja, da člani njihovih gospodinjstev dohodek kombinirajo z zaposlovanjem v nekmetijskih dejavnostih; prav te kmetije so bile torišče naše raziskave. Preostalih 9,9 % predstavljajo ostarele kmetije, ki so, ker nimajo zagotovljenega naslednika, obsojene na propad. V primerjavi s podatki za leto 1991 se je delež čistih kmetij zmanjšal za 4 %, povečal pa se je delež mešanih in dopolnilnih kmetijskih gospodarstev (Udovč, Kovačič in Kramarič 2006).

Poznavanje zaposlitvene dinamike na družinskih kmetijah je praktično uporabno pri pripravi strokovnih podlag za načrtovanje in izvajanje ukrepov prostorske, kmetijske in regionalne politike, pa naj gre za oblikovanje strateških dokumentov ali konkretnih prostorskih načrtov na lokalni ravni. Socialno-ekonomske značilnosti in dinamika na kmetijah bodo v prihodnje zlasti na obmestnih območjih vplivale na potrebe po primerni površini kmetijskih zemljišč in njihovi ustrezni razporeditvi, zahteve po spremembah njihove namembnosti za druge rabe, potrebe po sprejemanju dodatnih ukrepov njihovega varovanja in nenazadnje tudi na odnose med različnimi družbenimi skupinami znotraj naselij. Polkmetije je zato smiselno preučiti tudi s socialnega, okoljskega in gospodarskega vidika ter spoznanja upoštevati pri urejanju prostora.

1.2 Namen in cilji

V knjigi so objavljeni rezultati raziskave, v kateri smo analizirali vlogo polkmetij v gospodarski, okoljski in prostorski preobrazbi obmestij. Ta tematika doslej še ni bila celostno raziskana, a bi jo bilo pri sprejemanju ukrepov kmetijske politike in podeželskem prostorskem načrtovanju nujno treba poznati in tudi upoštevati. To še posebej velja za obmestna območja. Tam je interes za spreminjanje namembnosti kmetijskih zemljišč v zemljišča za potrebe nekmetijskih dejavnosti še posebej močan, zato je za celovito zaščito javne koristi zdajšnje in prihodnjih generacij nujno jasno poznavanje prihodnjega prostorskega razvoja s poudarkom na kmetijski rabi prostora.

Že v predhodnem podpoglavju smo zapisali, da so se z raziskovanjem socialno-ekonomskih razmer na kmetijah ločeno ukvarjali strokovnjaki številnih ved. V raziskavi smo to raznorodno znanje želeli tesneje povezati.

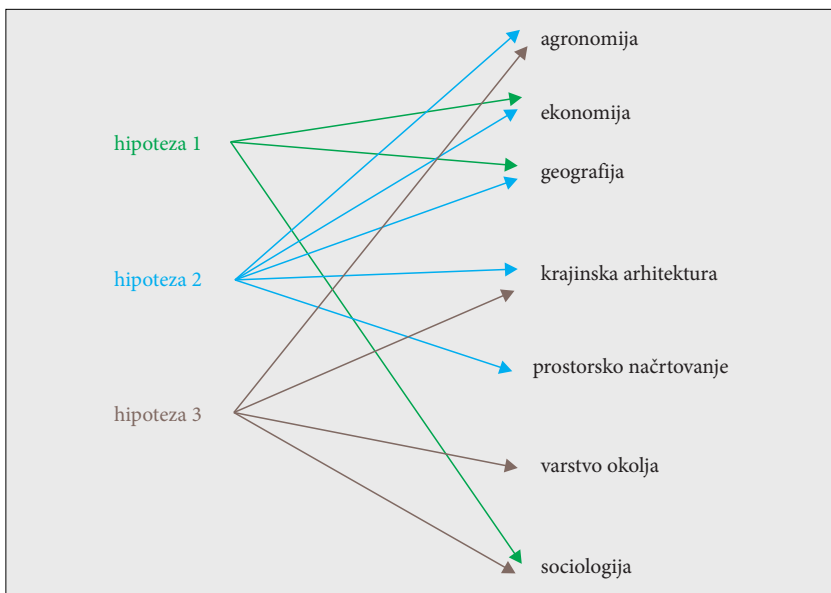
Opredelili smo tri temeljne raziskovalne hipoteze, s katerimi smo želeli ovrednotiti razmerja med socialno-ekonomskimi tipi kmetij na eni strani ter obmestnimi območji, dostopnostjo do delovnih mest, prostorskimi in proizvodnimi značilnost-

mi posameznih tipov kmetij in izpolnjevanjem večnamenske vloge kmetijstva na drugi:

1. hipoteza: Polkmetije so zgoščene predvsem na obmestnih območjih, kjer je interes za spreminjanje namembnosti rabe kmetijskih zemljišč izrazito močan, obenem pa je zaradi večje ponudbe delovnih mest v bližnjih urbanih središčih zaposlovanje v nekmetijskih dejavnostih privlačnejše.
2. hipoteza: Socialno-ekonomske značilnosti kmetijskih gospodarstev v obmestjih se kažejo v značilnostih njihovega gospodarjenja in se tako odražajo tudi v prostoru. Polkmetije so po površini obdelovalnih zemljišč manjše od čistih in bolj razdrobljene, manjši pa je tudi delež njihovih najetih kmetijskih zemljišč. Struktura gospodarjenja polkmetij je bolj razdrobljena, kar prispeva k večji pokrajinski pestrosti.
3. hipoteza: Obmestne polkmetije imajo pomembno vlogo pri krepitvi večnamenske vloge kmetijstva, poleg poglavitne pridelovalne tudi socialne in ekološke. Nekdaj negativno opredeljevanje polkmetij kot dvoživk, ki naj bi v največji meri prispevale k izgubi kmetijskega značaja obmestne pokrajine, ni upravičeno.

V okviru raziskave smo želeli pripraviti celovit pregled znanstvenih raziskav s področja polkmetij z različnih zornih kotov (sociološkega, gospodarskega, okoljskega

Slika 1: Interdisciplinarni pristop k oblikovanju raziskovalnih hipotez.

in prostorskega), predstaviti bolj uveljavljene slovenske socialno-ekonomske tipologije kmetijskih gospodarstev, analizirati vpliv stopnje urbaniziranosti na dohodkovne vire družinskih kmetij v Sloveniji in preučiti socialno-ekonomske ter prostorske razlike med socialno-ekonomskimi tipi kmetij v naših obmestjih.

1.3 Izrazoslovna pojasnila

V knjigi smo v večini primerov uporabljali geografsko izrazje, razen v primerih, ko smo ugotovitve avtorjev drugih ved navajali neposredno in so v teh navedkih uporabljeni drugačni izrazi.

V ospredju se kot sopomenke pojavljajo izrazi **polkmetija**, **mešana kmetija**, **delna kmetija**, **delavsko-kmečko gospodinjstvo** in **mešano kmečko gospodinjstvo**.

Skladno z naslovom knjige je glavna pozornost namenjena polkmetijam, torej tistim kmetijam, ki del svojih dohodkov dobivajo tudi iz nekmetijskih dejavnosti, za razliko od čistih kmetij, katerih družinski člani se preživljajo izključno s kmetijsko dejavnostjo.

Po priporočilu Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD) so se mešane kmetije dolgo delile na mešane kmetije tipa 1 in mešane kmetije tipa 2. V prvi tip so se uvrščale tiste, na katerih je bil dohodek iz kmetijstva večji od dohodka iz nekmetijskih dejavnosti, v drugi tip pa tiste, na katerih so večji del dohodka prispevale nekmetijske dejavnosti (Barbič s sodelavci 1984). Sodobnejša tipologija kmetijskih gospodarstev, ki so jo vpeljali agrarni ekonomisti (Kovačič, Udovč, Kramarič), kmetije deli v štiri socialno-ekonomske tipe: čiste, mešane, dopolnilne in ostarele. Natančnejši pregled meril za razvrščanje kmetij je predstavljen v tretjem poglavju, poenostavljeno pa lahko mešana kmečka gospodinjstva opredelimo kot tista, katerih člani zaslužek iščejo tudi zunaj kmetijstva, vendar ta predstavlja le manjši del. Po tej tipologiji so mešane kmetije podobne (ne pa enake) mešanim kmetijam tipa 1, dopolnilne kmetije pa mešanim kmetijam tipa 2 po tipologiji OECD-ja.

Na tem mestu omenjamo tudi **hobi kmetije**, za katere pa ni enoznačne opredelitve in jim ne namenjamo posebne pozornosti. Hobi kmetijo lahko opredeljujejo kmetovanje v prostem času, kmetovanje izključno za lastne potrebe in ne za prodajo, amaterski pristop h kmetijski dejavnosti, vrtničarstvo ali zavestna izbira kmetovanja kot prostočasne dejavnosti (Boyd 1998; Praestholm, Reenberg in Pilgaard Kristensen 2006). Nekateri raziskovalci so zadrego razlikovanja med hobi kmetijami in polkmetijami rešili tako, da so odločitev, kateri skupini pripadajo, prepustili nosilcem kmetijske dejavnosti (Praestholm, Reenberg in Pilgaard Kristensen 2006).

Zaradi večpomenskosti izraza mešana kmetija smo se odločili, da v knjigi uporabljamo izraz polkmetija. Kadar pa govorimo o mešanih kmetijah, se izraz nanaša na socialno-ekonomsko tipologijo, ki poleg te kategorije opredeljuje še čiste, dopolnilne in ostarele kmetije.

Iz praktičnih izkušenj naj opozorimo na še en možen pomen izrazov dopolnilna oziroma mešana kmetija. Izraz dopolnilna kmetija se neredko povezuje z dopolnilnimi dejavnostmi na kmetiji, izraz mešana kmetija pa s kmetijami, usmerjenimi v mešano (poljedelsko in živinorejsko) pridelavo.

V knjigi uporabljamo tudi sopomenske izraze **kmetija**, **kmetijsko gospodarstvo** in **družinska kmetija**. Glavna enota raziskovanja je družinska kmetija. Izraza kmetijsko gospodarstvo se nanašata le na družinske kmetije (ne tudi na kmetijska podjetja) in ju uporabljamo predvsem v delih besedila, kjer so pojasnjene glavne definicije, povezane s statističnimi popisi. Družinska kmetija je gospodarska in socialna enota, v kateri so s kmetijsko dejavnostjo navadno povezani vsi družinski člani oziroma člani gospodinjstva, ne glede na to, ali dohodek dobivajo tudi zunaj kmetijstva.

Za nosilce kmetije se uporabljajo izrazi **gospodar kmetije**, **gospodarica kmetije**, **partner** in **partnerica**. Kadar govorimo o gospodarju oziroma gospodarici, zaradi poenostavitve uporabljamo izključno moško obliko. Ko govorimo o partnerju oziroma partnerici, prav tako uporabljamo moško obliko, izraz pa se nanaša tako na zakonske kot zunajzakonske partnerje.

Tu sta še izraza **polkmet** in **polkmetica**. Zaradi poenostavitve uporabljamo izključno moško obliko. Izraz se lahko nanaša na kateregakoli člana kmečkega gospodinjstva, ne le na gospodarja kmetije.

V knjigi pogosto uporabljamo izraza **prostor** in **območje**, prvega predvsem v kontekstu prostorsko načrtovalskih ukrepov oziroma splošnih spoznanj o delu zemeljskega površja, drugega pa v kontekstu njegovega točno določenega dela. »... *Prostor je del zemeljske površine oziroma človekovega okolja, ki omogoča bivanje in različne dejavnosti ali le določeno dejavnost. V geografiji se zaradi večpomensкости uporabi izraza izogibamo in ga nadomeščamo z izrazi pokrajina, regija, območje, ozemlje ...*« (Kladnik 1999, 188).

2 Metode dela

Knjigo lahko razdelimo na dva vsebinska dela. V poglavjih od 3 do 7 smo oblikovali strnjen pregled rezultatov znanstvenih raziskav polkmetij, pri čemer so zaobjeti sociološki, ekonomski in geografski vidik ter vidik večnamenske vloge kmetijstva. Z metodološkega vidika je za raziskavo pomembna tudi primerjava obstoječih socialno-ekonomskih tipologij kmetijskih gospodarstev in izbor najustreznejše za nadaljnjo uporabo. Odločali smo se na podlagi dostopnosti podatkovnih zbirk, ki omogočajo njihovo izvedbo.

V poglavjih 8 in 9 smo predstavili potek in rezultate preverjanja raziskovalnih hipotez. Analizirali smo značilnosti čistih kmetij ter polkmetij in skušali ugotoviti, v kolikšni meri se razlike med njimi odražajo v prostoru. Poglavitna vira podatkov

o kmetijah sta Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2000 in Raziskovanja strukture kmetijskih gospodarstev 2007, ki ju je pripravil Statistični urad Republike Slovenije (v nadaljevanju SURS).

Preverjanje hipotez smo izvedli z naslednjimi metodami:

- Priprava podatkovne baze mikropodatkov za statistično analizo. Zajemala je izbor ustreznih enot opazovanja (kmetijska gospodarstva na obmestnih območjih) iz vnaprej pripravljenega stratificiranega enostavnega slučajnostnega vzorca in njihovo uvrstitev v ustrezen socialno-ekonomski tip.
- Kvantitativna primerjalna analiza statističnih podatkov opazovanih enot glede na socialno-ekonomski tip.
- Izračun koeficienta korelacijskega razmerja med opisnimi in številčnimi spremenljivkami.
- Agregacija rezultatov na ravni socialno-ekonomskih tipov. Ta korak je omogočil oblikovanje sinteze in zagotovil ustrezen predstavitev rezultatov analize, ki smo jo izvedli na ravni statističnih mikropodatkov.

Obmestja smo določili na podlagi Ravbarjeve metode za merjenje urbanizacije ter odnosov med mesti in bližnjimi obmestji. Metoda je natančneje predstavljena v članku *Slovenska mesta in obmestja v preobrazbi* (Ravbar 1997), prilagojena pa je

Preglednica 1: Izbor meril za merjenje urbanizacije ter odnosov med mesti in bližnjimi obmestji (Ravbar 1997).

socialnogeografska merila	strukturna merila	fiziognomska in morfološka merila	funkcijska merila
Opisujejo socialnogeografske spremembe v naseljih:	Opisujejo strukturne spremembe v naseljih:	Opisujejo fiziognomske spremembe v pokrajini:	Opisujejo obremenjevanje pokrajine zaradi urbanizacije:
<ul style="list-style-type: none"> • velikost naselja,	<ul style="list-style-type: none"> • zaposlitvena struktura,	<ul style="list-style-type: none"> • dinamika stanovanjske gradnje,	<ul style="list-style-type: none"> • število prebivalcev + število delovnih mest na km².
<ul style="list-style-type: none"> • spreminjanje števila prebivalcev in gostota prebivalstva,	<ul style="list-style-type: none"> • dnevne migracije,	<ul style="list-style-type: none"> • delež individualnih hiš,	
<ul style="list-style-type: none"> • delež priseljencev oziroma selitveni saldo,	<ul style="list-style-type: none"> • prometni tokovi,	<ul style="list-style-type: none"> • število nadstropij,	
<ul style="list-style-type: none"> • delež kmečkega prebivalstva.	<ul style="list-style-type: none"> • delež kmečkega prebivalstva.	<ul style="list-style-type: none"> • delež večstanovanjskih stavb.	

dostopnim podatkom in možnostim njihovega vrednotenja. Opredelitev mest za avtorja ni bila problematična, saj se je lahko naslonil na obstoječe kategorizacije. Večji raziskovalni izziv mu je predstavljala določitev meril za preostale kategorije naselij z različno stopnjo urbanizacije.

Preobrazba slovenskega sistema poselitve in podeželja je rezultat čustvene navezanosti na zemljo in protiurbanega načina življenja (Uršič in Hočevar 2007), ki se kaže v težnji »... živeti na podeželju – delati v mestu ...« Temu je bilo treba prilagoditi merila, ki opredeljujejo stopnjo urbanizacije. Urbanizacija oziroma za Slovenijo še bolj značilna suburbanizacija sta namreč v prvi vrsti socialno-ekonomska procesa z izjemnimi prostorskimi in okoljskimi posledicami. Merila so bila izbrana tako, da so odražala geografsko oziroma prostorsko komponento temeljnih funkcij človekovih dejavnosti, to je dela in bivanja. Ravbarjevo vodilo pri izboru je bilo hkrati zajeti vsaj tri razežnosti urbanizacije: spremembe v fizični podobi naselij, spremembe socialne strukture območij in, posredno, spremembe v sistemu kulturnih vrednot, ki jih zaznamuje sodobni (suburbani) način življenja.

Na podlagi vrednotenja izbranih meril je Ravbar naselja razvrstil v naslednje tipe:

- mesta (povzeta po statistični klasifikaciji naselij),
- ožja suburbanizirana obmestja,
- močno urbanizirana obmestna naselja,
- izolirana, vendar močno urbanizirana žarišča v podeželski pokrajini,
- izrazito urbanizirana območja naselij,
- urbanizirana podeželska območja naselij,
- polurbanizirana – prehodna območja naselij,
- ostala podeželska območja naselij.

Leta 2005 je Ravbarjevo tipologijo posodobil in delno poenostavil Cigale (2005). Upošteval je noveše statistične podatke in več podeželskih tipov naselij združil v enega. V raziskavi smo se oprli na njegovo preurejeno tipologijo, v kateri so naslednji tipi naselij:

- mesta,
- suburbanizirana obmestna naselja,
- urbanizirana obmestna naselja,
- močno urbanizirana podeželska naselja,
- urbanizirana podeželska naselja,
- ostala podeželska naselja.

Na podlagi tipologije naselij, izvedene glede na stopnjo urbaniziranosti, je Ravbar (1997) značilnosti urbanizacije želel predstaviti tudi na višji teritorialni ravni. Za ta namen je zasnoval tipologijo občin glede na stopnjo urbaniziranosti, pri čemer je predpostavljaj, da stopnjo urbaniziranosti določa zastopanost mestnih območij skupaj z obmestnimi naselji. Zaradi spremenjenega števila občin in upoštevanja novejših podatkov je bila pozneje tudi ta tipologija posodobljena (Ravbar 2009).

V njej je Ravbar glede na stopnjo urbaniziranosti občine razvrstil v naslednje tipe (glej sliko 9):

- zelo močno urbanizirane občine,
- močno urbanizirane občine,
- zmerno urbanizirane občine,
- šibko urbanizirane občine,
- zelo šibko urbanizirane občine,
- neurbanizirane občine.

Pri našem delu smo uporabili obe tipologiji: Ravbarjevo tipologijo občin glede na stopnjo urbaniziranosti (1997, 2009) in Cigaletovo tipologijo naselij (2005), na podlagi katere smo določili obmestna območja v Sloveniji. Občinsko tipologijo smo uporabili pri preverjanju prve raziskovalne hipoteze, skladno z njo smo analizirali tudi podatke o delovni sili na kmetijah na občinski ravni. Pri preverjanju druge in tretje raziskovalne hipoteze smo uporabili tipologijo naselij.

3 Polkmetija je socialno-ekonomska kategorija

V evropskem merilu dohodek iz kmetijstva že desetletja ne zagotavlja dolgoročne gospodarske stabilnosti manjših in srednje velikih kmetij. V tem pogledu slovenska kmetijska gospodarstva niso izjema. Družinski proračun krepijo z dodatnimi viri dohodka, ki ne izhajajo iz kmetijske dejavnosti. Razmerja med različnimi viri dohodka na kmetijah pričajo o socialno-ekonomski strukturi kmetij na izbranem območju (Kovačič 1996).

Ena od metod za preučevanje socialno-ekonomske strukture kmetij je njihovo razvrščanje v socialno-ekonomske tipe. Številne tipologije, ki so temu namenjene, se med seboj razlikujejo glede na upoštevane kazalnike. Njihov izbor je pogosto odvisen od razpoložljivosti socialno-ekonomskih statističnih podatkovnih nizov za kmetije po državah. Obstaja tudi nekaj tipologij, ki so zasnovane na podlagi individualnih raziskav. Praviloma se izvajajo na vzorcih, torej neodvisno od uradnih popisnih podatkov oziroma računovodskih evidenc, in omogočajo bolj poglobljeno opredelitev meril za oblikovanje tipologije.

V tem poglavju predstavljamo pogloblitve slovenske socialno-ekonomske tipologije kmetijskih gospodarstev, za primerjavo z izbranimi tujimi tipologijami pa v branje priporočamo razpravo *Socialno-ekonomski tipi kmetij po podatkih popisa kmetijskih gospodarstev v letu 2000* (Udovč, Kovačič in Kramarič 2006). Socialno-ekonomske tipologije slovenskih kmetij so se prilagajale spremembam vsebine in metodologije zbiranja podatkov o kmetijskih gospodarstvih. Ti so bili v zadnjih desetletjih sprva sistematično zajeti v popisih prebivalstva (v letih 1981 in 1991), pozneje pa s popisom kmetijskih gospodarstev (v letih 2000 in 2010).

Kladnik (1999) opredeljuje naslednje socialno-ekonomske tipe kmetij: čista, potencialno čista, mešana, dopolnilna, ostarela in neaktivna (preglednica 2).

Preglednica 2: Socialno-ekonomski tipi kmetij, opredeljeni v Leksikonu geografije podeželja (Kladnik 1999).

tip kmetije	opis
čista	Vsi družinski člani (ali samo jedro družine) delajo izključno na kmetiji ali pa so vzdrževani.
potencialno čista	V rednem delovnem razmerju so samo tisti družinski člani, ki ne pripadajo jedru družine. Izjemoma se uvršča v to skupino tudi kmetijsko gospodarstvo, na katerem je eden od aktivnih članov jedra družine zaposlen zunaj kmetije, ostali pa morajo skupaj sestavljati najmanj dvoje polnovrednih delovnih moči (PDM). Kmetija dobi večji del dohodka s kmetovanjem, spraviлом lesa in z dopolnilnimi dejavnostmi.
mešana	Vsaj eden od aktivnih članov jedra družine dela samo na kmetiji, obenem pa je vsaj eden od njih v rednem delovnem razmerju.
dopolnilna	Vsi proizvodno dejavni družinski člani so v rednem delovnem razmerju zunaj kmetijskega gospodarstva in delajo na kmetiji izključno v prostem času, zato pomeni zaslužek s kmetovanjem le dopolnilo k celotnemu dohodku na kmetiji. Gospodinja in aktivni člani družine, starejši od 64 let, se ne štejejo med proizvodno aktivne.
ostarela	Vsi družinski člani so starejši od 64 let, a se še vedno ukvarjajo s kmetovanjem. Pri mnogih se pojavljajo težave v zvezi z nasledstvom, saj so številne tovrstne kmetije brez zagotavljenega naslednika ali prevzemnika.
neaktivna	Kmetija, ki sicer poseduje kmetijska in gozdna zemljišča, a se družinski člani zaradi različnih vzrokov (ostarelost, prezaposlenost, nezainteresiranost ...) s kmetovanjem ne ukvarjajo več. Zemljišča pogosto oddajajo v najem tistim interesentom, ki si na ta način izboljšajo možnosti za produktivnejše kmetovanje, lahko pa ostajajo tudi neobdelana.

Za razumevanje omenjenih tipov kmetij je pomembna opredelitev jedra družine, »... ki ga predstavljajo tisti družinski člani, na katere so vezane največje obremenitve s kmetijskimi opravili, obenem pa odločilno usmerjajo (ali pa so za to predvideni) razvoj domače družinske kmetije. Jedro družine sestavljajo kmečki gospodar, njegov zakonski partner in naslednik. Nekatere tipologije družbeno-gospodarske sestave so zasnovane prav na načinu kmetovanja in na morebitni zaposlenosti posameznih članov družinskega jedra, medtem ko se preostale družinske člane zaradi največkrat drugotne vloge ponavadi zanemari ...« (Kladnik 1999, 69).

Izražanje obsega dela v koeficientih polnovrednih delovnih moči (v nadaljevanju PDM) temelji na razmerju med številom ur, letno porabljenih za delo na kmetiji, in enoletnim obsegom dela polno zaposlene osebe (1800 ur v Popisu kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2000), ki ga uporablja državna statistika delovne sile (Slatnar Kutin 2009, 39).

V zadnjih dveh desetletjih 20. stoletja se je uveljavila socialno-ekonomska tipologija Matije Kovačiča in njegovih sodelavcev, ki je prilagojena podatkom, zbranih v popisih prebivalstva leta 1981 in leta 1991. Kot navaja avtor, socialno-ekonomski tip kmetije kaže, iz katerih virov družina na kmetiji pridobiva dohodek oziroma kolikšen delež skupnega dohodka družina ustvari s kmetijsko dejavnostjo. Ker teh podatkov popisni vprašalnik ni zajemal, so bili namesto njih uporabljeni podatki o zaposlenosti družinskih članov zunaj kmetije, ki sicer kažejo trajno prisotnost zunanjega vira dohodka, žal pa ne omogočajo opredelitve natančnega razmerja med obema viroma dohodka (Kovačič 1996). Ker iz popisnice ni bilo mogoče identificirati naslednika, je Kovačič predpostavljal, da je potencialni naslednik lahko nosilec druge družine (po vrstnem redu) v gospodinjstvu. Če druge družine ni, pa je bil kot potencialni naslednik opredeljen eden od otrok gospodarja, ki dela samo na kmetiji. Kovačičeva tipologija opredeljuje čiste, mešane, dopolnilne in ostarele kmetije (preglednica 3).

Nov način zbiranja podatkov o kmetijskih gospodarstvih z uvedbo njihovega popisa v letu 2000 je zahteval oblikovanje nove metodologije za ugotavljanje socialno-ekonomske strukture slovenskih kmetij. Tudi ta popis ni zajel podatkov o virih in višini dohodkov kmetijskih gospodarstev, zato glavno merilo njihovega razvrščanja še vedno ostaja aktivnost jedra družine s člani, starimi od 15 do vključno 64 let. Avtorji tipologije Udovč, Kovačič in Kramarič (2006) gospodinjstvo členijo na jedro družine (gospodar, partner gospodarja in naslednik) in ostale člane, saj socialno-ekonomski status opredeljuje prav aktivnost članov jedra družine. Ostali aktivni člani, na primer odrasli zaposleni otroci, predstavljajo samostojne potrošne enote, saj njihovi dohodki praviloma ne gredo v družinski proračun. Njihova navzočnost v gospodinjstvu je praviloma začasna, dokler si ne uredijo lastnega domovanja in ustvarijo lastnega gospodinjstva.

Tipologija je oblikovana na podlagi popisnih podatkov o starosti družinskih članov, statusu gospodarja, statusu družinskih članov, številu PDM-jev na kmetiji ter sorodstvenem razmerju do gospodarja.

Po tej tipologiji so čiste kmetije tiste, pri katerih noben član jedra družine ni zaposlen zunaj kmetije. Predpostavlja se, da družina ustvarja dohodek samo s kmetijstvom in tistimi dopolnilnimi dejavnostmi na kmetiji, ki niso registrirane kot obrtne. Glede na to, da na nekaterih mešanih kmetijah precej kmetijskih del opravijo starejši ljudje in/ali zaposleni člani družine, ki ne pripadajo jedru družine, so potencialno čiste tudi kmetije, na katerih vsota PDM-jev presega 2,5. Pri takšnem obsegu pridelave je namreč zelo verjetno, da bodo zaposleni člani jedra družine opustili redno zaposlitev, ko se bodo razmere v družini spremenile in se bo, na primer zaradi odselitve mlajših ali opešanja starejših, zmanjšal delovni prispevek drugih članov. Meja 2,5 PDM-ja je

postavljena na podlagi ocene, da povprečna kmečka družina s tremi generacijami premore 2,5 PDM-ja delovne zmogljivosti, zato se lahko na njej teoretično preživljajo samo s kmetovanjem (Udovč, Kovačič in Kramarič 2006).

Mešane kmetije so tiste, na katerih dohodek iz kmetijske dejavnosti dopolnjuje z dohodkom iz zaposlitve zunaj kmetije. Z vidika razpoložljivih meril sem spadajo

Preglednica 3: Socialno-ekonomski tipi kmetij na podlagi popisov prebivalstva v letih 1981 in 1991 (Kovačič 1996).

tip kmetije	merila
čista	<p>a) Kmetije, na katerih vsi člani gospodinjstva v aktivni življenjski dobi, torej stari od 15 do vključno 64 let (aktivni družinski člani, v nadaljevanju ADC), delajo samo na kmetiji ali so vzdrževani;</p> <p>b) kmetije, ki so brez proizvodno aktivnih ADC-jev (ADC je na primer samo gospodinja), pa je vsota PDM-jev večja od 1,2 (nihče ne dela samo na kmetiji in nihče ni zaposlen);</p> <p>c) kmetije, na katerih so zunaj kmetije zaposleni samo člani gospodinjstva, ki ne pripadajo jedru družine. Zaposleni torej niso:</p> <ul style="list-style-type: none"> • gospodar + zakonec – iz družine gospodarja, • naslednik + zakonec – iz druge družine v gospodinjstvu; <p>d) zaposleni niso:</p> <ul style="list-style-type: none"> • če je samo ena družina: gospodar + zakonec + še eden iz družine gospodarja ali • če je gospodar starejši od 64 let: naslednik + zakonec + še eden od naslednikove družine; <p>e) če je vsota PDM-jev večja od 2,5, gospodar in naslednik pa nista zaposlena.</p>
mešana	<p>a) Kmetije, na katerih je najmanj en ADC zaposlen zunaj kmetije ali prejema pokojnino, ob tem pa najmanj eden dela samo na kmetiji;</p> <p>b) vsi ADC-ji so zaposleni ali prejemajo pokojnino ali so vzdrževani, vsota PDM-jev za gospodinjstvo pa je večja od 1,2;</p> <p>c) na kmetiji živijo samo starejši od 64 let in otroci, učenci ali študentje ali samo otroci, učenci ali študentje in je vsota PDM-jev za gospodinjstvo najmanj 1.</p>
dopolnilna	<p>a) Gospodinjstva, kjer so vsi ADC-ji zaposleni ali prejemajo pokojnino ali so vzdrževani in je vsota PDM-jev za gospodinjstvo manjša od 1,2;</p> <p>b) na kmetiji živijo samo starejši od 64 let in otroci, učenci, študentje oziroma vzdrževani ali samo otroci, učenci, študentje in je vsota PDM-jev za gospodinjstvo manjša od 1.</p>
ostarela	Vsi člani gospodinjstva so starejši od 64 let.

kmetije, na katerih je vsaj en član jedra družine v rednem delovnem razmerju, ob tem pa vsaj eden dela samo na kmetiji. Tudi za to skupino kmetij so na podlagi praktičnih spoznanj vpeljana dodatna merila. Tako je mešana kmetija tudi tista, sicer dopolnilna, na kateri ima vsaj eden od članov jedra družine, starejših od 65 let, po popisnih podatkih status kmeta. Obseg dela na kmetiji je torej tolikšen, da bo predvidoma nekdo od zaposlenih članov jedra družine moral opustiti redno zaposlitev in se posvetiti samo delu na kmetiji, ko ta starejša oseba svojega dela ne bo zmogla več opravljati. Zaradi tega so kot posebna zvrst mešanih kmetij opredeljene tudi tiste, na katerih so vsi aktivni družinski člani zaposleni zunaj kmetije, a je zaradi njihove vpetosti v kmetijska opravila seštevek PDM-jev na kmetiji večji od 1,5. Udovč, Kovačič in Kramarič so poleg tega zasedli tudi precejšnje število kmetijskih gospodarstev, na katerih so vsi delovno aktivni družinski člani zaposleni zunaj kmetije, oseba, ki dela samo na kmetiji, pa je aktivni kmečki upokojenec, mlajši od 65 let. Tudi te kmetije so opredeljene kot mešane kmetije (Udovč, Kovačič in Kramarič 2006).

Dopolnilne kmetije so tiste, na katerih so vsi aktivni družinski člani zaposleni zunaj kmetije, ob tem pa obseg njihove delovne vpetosti na kmetiji ne presega 1,5 PDM-ja (Udovč, Kovačič in Kramarič 2006).

Zadnji socialno-ekonomski tip kmetij po tej klasifikaciji predstavljajo ostarele kmetije, za katere je značilno, da so vsi družinski člani starejši od 65 let, torej statistično ne spadajo med aktivne osebe, čeprav so na kmetiji še lahko dejavni. Njihov glavni vir dohodka je običajno pokojnina, bodisi kmečka bodisi na podlagi nekdanje zaposlitve. Te kmetije so pomembne predvsem zato, ker bodo praviloma ugasnile, ko bodo njihovi družinski člani delovno opešali (Udovč, Kovačič in Kramarič 2006).

Oblak, Juvančič in Erjavec (2003) so za oceno skupnega dohodka na kmetijskih gospodarstvih v Sloveniji zasnovali socialno-ekonomsko tipologijo glede na zaposlitvene tipe. Kmetije so razvrstili v naslednje razrede: čiste kmetije, mešane kmetije s stalno zaposlitvijo zunaj kmetije, kmetije z dopolnilno dejavnostjo in kmetije v opuščanju (preglednica 4).

Glede na merila za uvrstitev kmetij v posamezne kategorije je razvidno, da so bili podatki zajeti z individualno raziskavo, v okviru katere je bilo izvedeno anketiranje izbranega vzorca kmetij.

Opredelitev socialno-ekonomskih tipov kmetij vsebujejo tudi vprašalniki za spremljanje računovodskega stanja kmetij v okviru mreže FADN (*Farm Accountancy Data Network*). Poglavitni namen teh knjigovodstev na kmetijah, vključenih v mrežo, je izboljšanje poznavanja njihovega ekonomskega položaja, argumentiranje in spremljanje ukrepov za izboljšanje njihovega dohodkovnega položaja, pridobivanje informacij za ekonomsko svetovanje in nenazadnje obveznost do Evropske unije. FADN zagotavlja mednarodno primerljivost zbranih podatkov ter omogoča analize na državni in mednarodni ravni, načrtovanje smernic ter povratne informacije o uspešnosti izvajanja ukrepov kmetijske politike. Glede na popisne liste se kmetije delijo v naslednje

Preglednica 4: Socialno-ekonomski tipi kmetij glede na zaposlitveni tip (Oblak, Juvančič in Erjavec 2003).

tip kmetije	opis
čista kmetija	Kmetijsko gospodarstvo, na katerem nihče od aktivnih članov jedra gospodinjstva (gospodar, njegov zakonec, naslednik oziroma njegov zakonec) ni redno zaposlen zunaj kmetije. Kmetovanje predstavlja jedru družine edini vir dohodka.
mešana kmetija s stalno zaposlitvijo zunaj kmetije	Vsaj eden ali več aktivnih članov jedra gospodinjstva ima stalno zaposlitev zunaj kmetije.
kmetija z dopolnilno dejavnostjo	Kmetija, ki na leto zasluži vsaj milijon SIT (približno 4167 EUR) z dopolnilnimi dejavnostmi.
kmetija v opuščanju	Kmetija, na kateri je letni prihodek iz kmetijstva manj kot 300.000 SIT (približno 1250 EUR) oziroma so na njej tržno pridelavo opustili v zadnjih desetih letih.

Preglednica 5: Socialno-ekonomski razredi kmetij po metodologiji FADN (FADN knjigovodstvo ... 2009).

tip kmetije	opis
čista kmetija	Vsem družinskim članom ali vsaj jedru družine je osnovna dejavnost kmetijstvo.
mešana kmetija	Vsaj enemu družinskemu članu je osnovna dejavnost kmetijstvo, vsaj enemu pa nekmetijska dejavnost.
dopolnilna kmetija	Kmetijstvo ni osnovna dejavnost nobenemu družinskemu članu.
ostarela kmetija	Vsi družinski člani so starejši od 64 let.

socialno-ekonomske tipe: čiste, mešane, dopolnilne in ostarele (FADN knjigovodstvo ... 2009). Podrobnejša merila za razporeditev kmetij v določeni socialno-ekonomski tip niso opredeljena (preglednica 5).

4 Viri dohodka na kmetijskih gospodarstvih

Številni tuji in domači avtorji (Gasson 1986; Evans in Ilbery 1993; Hetland 1986; Kovačič 1996; Barbič 1990 in drugi) ugotavljajo, da dohodek iz kmetijstva že desetletja ne zagotavlja dolgoročne gospodarske stabilnosti manjših in srednje velikih kmetij,

zato dodaten zaslužek črpajo iz nekmetijskih dejavnosti. Na nekaterih območjih je kombiniranje dohodkov iz različnih dejavnosti že tradicionalno, na primer v norveških kmečko-ribiških družinah, ki so dohodek iz obeh dejavnosti pridobivale z razdelitvijo dela med družinskimi člani (Hetland 1986). S povečano ponudbo dela v industriji in pozneje storitvah ter sočasnim zniževanjem življenjskega standarda čistih kmečkih gospodinjstev so se z zaposlovanjem posameznih članov v nekmetijskih dejavnostih mnoga med njimi preoblikovala v mešana delavsko-kmečka gospodinjstva.

4.1 Kombiniranje virov dohodka je prilagoditvena strategija

Po Evansu in Ilberyju (1993) se kombiniranje različnih virov dohodka kaže v treh vsebinsko podobnih pojavnih oblikah: dopolnilnih dejavnostih na kmetiji (*farm diversification*), polkmetovanju (*part-time farming*) in pluriaktivnosti (*pluriactivity*).

Pri prvih gre za dopolnjevanje dohodka kmetij z dopolnilnimi dejavnostmi, ki se opravljajo na kmetiji in so povezane s kmetijstvom oziroma gozdarstvom. Kmetiji omogočajo učinkovitejšo rabo njenih pridelovalnih zmogljivosti in delovne sile družinskih članov (Zakon o kmetijstvu 2008). Med dopolnilne dejavnosti na kmetiji uvrščamo predelavo doma pridelanih kmetijskih pridelkov, gojenje, varstvo in izkoriščanje gozda, gozdarske storitve, predelavo lesa, opravljanje storitev s kmetijsko mehanizacijo, transportne storitve, turizem na kmetiji, domačo obrt, ribogojstvo in lov. Kulovčeva (2002) ugotavlja, da se kmetije, tako kot nekdanje, za dopolnilne dejavnosti še vedno odločajo predvsem iz ekonomskih razlogov, saj si s tem zagotovijo večjo socialno varnost, izkoristijo proste stanovanjske in gospodarske stavbne zmogljivosti, uporabijo znanje, spretnosti in izkušnje ter tako bolje unovčijo kmetijske pridelke. Z dopolnilnimi dejavnostmi nenazadnje zmanjšujejo odvisnost od finančnih sredstev kmetijske politike.

Pri polkmetovanju gre za zaposlovanje članov kmečkega gospodinjstva zunaj kmetije in kmetijskih dejavnosti, torej tudi zunaj pravkar navedenih dopolnilnih dejavnosti. Taka opredelitev je sicer zelo splošna in je bila kot taka deležna kritike. Številni raziskovalci v ospredje postavljajo gospodarja kmetije in se osredotočajo izključno na njegov zaposlitveni status. Drugi spet zagovarjajo stališče, da je takšna opredelitev preozka, saj del prihodkov v družinski proračun prispevajo tudi drugi člani gospodinjstva, zato je pomemben tudi izvor njihovih dohodkov (Evans in Ilbery 1993).

Koncept pluriaktivnosti združuje oba omenjena koncepta in pomeni kombinacijo kmetijstva z nekmetijskimi dejavnostmi, ne glede na to, ali gre za dopolnilne dejavnosti na kmetiji ali pa za zaposlitev zunaj kmetije. V tem pogledu so kmetije, ki se ukvarjajo izključno s kmetijstvom, monoaktivne, vse ostale pa pluriaktivne. Prednost koncepta je upoštevanje delovne vpetosti vseh članov kmečkega gospodinjstva, vključno s samozaposlenimi, delavci in tistimi, ki imajo status kmeta (Evans in Ilbery 1993). Vendar tudi pojmovanje pluriaktivnosti v literaturi ni enotno. Tako Juvan-

čič (2001) kot pluriaktivna kmetijska gospodarstva označuje mešane in dopolnilne kmetije, na katerih so člani gospodinjstva delno zaposleni zunaj kmetije.

Številni avtorji (Cochrane 1987; Bollman 1991; Fuller 1991) ugotavljajo, da so čiste kmetije v primerjavi s polkmetijami ekonomsko učinkovitejše. Napovedi, da bodo polkmetije sčasoma izginile na račun sosednjih večjih, ekonomsko uspešnejših, ambicioznejših, tehnološko naprednejših in inovativnejših čistih kmetij, se ne uresničujejo. Weis (1999) opaza le zmanjševanje števila srednje velikih kmetij, vendar tako na račun velikih čistih kmetij kot manjših polkmetij. Gardner (1992) ugotavlja, da je stopnja donosnosti na polkmetijah nižja v primerjavi s stopnjo donosnosti na čistih kmetijah, prav tako od prihodkov iz nekmetijskih dejavnosti, zato bi pričakovali, da se bodo polkmetije prej ali slej umaknili iz kmetijstva, kar pa se praviloma ne dogaja. Anderson, Ramamurtie in Ramaswami (2003) ugotavljajo, da razliko v donosnosti odtehta manjše tveganje zaradi razpršitev virov dohodka. Kot primer navajajo kmetijsko gospodarstvo, na katerem se gospodar ukvarja s kmetovanjem, njegov partner pa je zaposlen zunaj kmetije. Dohodki iz nekmetijske dejavnosti sčasoma narastejo in pojavi se vprašanje, ali bodo člani gospodinjstva del zaslužka namenili tudi naložbam v kmetijstvo. Za pojasnitev okoliščin, v katerih se to lahko zgodi, avtorji uporabijo sodobno portfeljsko teorijo (*modern portfolio theory*, v nadaljevanju MPT). MPT je naložbena teorija, ki skuša maksimirati donose in zmanjšati tveganje. Osredotoča se na razmerja med tveganjem, donosnostjo in razpršitvijo. Vlagatelj bo pripravljen investirati v bolj tvegano naložbo, če bo imel zaradi tega večjo donosnost. Tveganje zmanjšuje tudi razpršitev, torej izbira portfelja naložb, sestavljenega iz več različnih naložb (Alihodžić 2010; Miklič 2011).

Dinamiko sprememb zaposlitvenega statusa članov kmečkih gospodinjstev lahko razlagamo tudi s teorijo subjektivnega ravnotežja. Njen utemeljitelj Aleksander Vasiljevič Čajanov izpostavlja, da so v okviru kmetijskega gospodarstva medsebojno povezani odločanje o obsegu kmetijske proizvodnje, zaposlovanje družinske delovne sile zunaj kmetijstva in obseg potrošnje, glavni cilj tega pa je maksimiranje funkcije koristnosti. Glavni motiv gospodarskih aktivnosti na kmetijskih gospodarstvih je zadovoljevanje potreb članov gospodinjstva oziroma maksimiranje lastne funkcije koristnosti. V tem se teorija pomembno razlikuje od temeljne predpostavke ekonomike podjetij, ki motive gospodarskega delovanja podjetij enači s ciljem maksimiranja dobička (Juvančič 2001; Nakajima 1986; Singh, Squire in Strauss 1986).

Za razumevanje ekonomske upravičenosti polkmetij se lahko naslonimo še na teorijo oportunitetnih stroškov. Organizacija kmetijskih gospodarstev in alokacija delovne sile sta posledici upoštevanja dejavnikov ekonomije obsega glede na razpoložljivo delovno silo na kmetiji. Tehnični napredek je razlog za naraščanje obsega pridelave kmetijskih gospodarstev, rast koristi ekonomije obsega in tudi obsega proste delovne sile na kmetijah. Na polkmetijah so oportunitetni stroški dela članov kmečkega gospodinjstva še posebej nizki, kar je v primerjavi s čistimi kmetijami in

kmetijskimi podjetji njihova glavna konkurenčna prednost (Schmitt 1991 in 1997; Juvančič 2001).

Ekonomski pomen polkmetij ni zanemarljiv niti, ko te niso usmerjene v tržno pridelavo, ampak pridelujejo hrano izključno za lastne potrebe (Barbič 1990), saj se polkmečka gospodinjstva tako ne pojavljajo na trgu kot porabniki kmetijskih pridelkov. Takšen pasiven gospodarski prispevek ima ekonomsko utemeljenost zlasti v primerih, ko polkmečko gospodinjstvo razpolaga z majhno površino obdelovalnih zemljišč ali z zemljišči, manj primernimi oziroma neprimernimi za tržno pridelavo. Poleg tega se dohodek, ki ga prispevajo njegovi člani, zaposleni zunaj kmetijstva, lahko vlaga v posodabljanje kmetijske pridelave (nakup mehanizacije, izgradnja in obnova gospodarskih poslopij, nakup ali najem zemljišč), še posebej, ko so za to ugodne tudi gospodarske in politične razmere, ki omogočajo tudi ugoden najem kreditov.

4.2 Motivi za zaposlovanje članov kmečkih gospodinjstev v nekmetijskih dejavnostih

Mobilnost delovne sile na kmetijskih gospodarstvih spodbujajo številni motivi in dejavniki. Njihova natančnejša analiza razkriva zapleteno strukturo, saj na odločanje ne vplivajo le zunanji oziroma objektivni dejavniki, na primer razdrobljena zemljiška struktura kmetij, ampak tudi notranji oziroma subjektivni dejavniki, na primer želja posameznika po spremembi načina življenja, ki jih z ekonometričnimi analizami težko zajamemo in vrednotimo.

Za oblikovanje kmetijske politike ter z njo povezanih politik razvoja podeželja, prostorskega načrtovanja in spodbujanja skladnega regionalnega razvoja je pomembno poznavanje dejavnikov, ki vplivajo na mobilnost delovne sile na kmetijah. Gassonova (1988) navaja nekaj primerov, ki to potrjujejo. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je na Japonskem delež polkmetij presegel 85 %. Japonske kmetije so bile glede na površino zemljišč v povprečju majhne, za trg kmetijskih zemljišč pa je bila značilna izjemna nemobilnost, zato so se bili člani kmečkih gospodinjstev prisiljeni zaposlovati v nekmetijskih dejavnostih. K velikemu deležu polkmetij in hkratnem ohranjanju kmetijstva so pripomogle predvsem državne spodbude za razvoj industrije na podeželskih območjih. Podobno se je dogajalo tudi v Nemčiji, skandinavskih državah, Kanadi, Belgiji, Italiji in Španiji. Na tamkajšnjih območjih z omejenimi dejavniki za kmetijstvo, predvsem v gorskih in hribovitih predelih, kjer je rastna sezona kratka in je značilna tradicionalna povezanost med kmetijstvom in drugimi primarnimi dejavnostmi (gozdarstvo, ribištvo in rudarstvo), so politično podkrepjene spodbude za razvoj industrijskih obratov prispevale k ohranjanju kmetijstva, kar je spremljala rast deleža polkmetijskih gospodarstev. V Združenih državah Amerike je bila zemljiškoposestna struktura razmeroma ugodna povsod, razen v zveznih državah na jugu. Zaradi velike mehaniziranosti kmetovanja ter dobrih možnosti za prevoz in zaposlovanje

so tamkaj prevladovale polkmetije. Na drugi strani so območja, kjer je bil delež polkmetij razmeroma majhen, kar gre pripisati zelo intenzivnemu kmetijskemu sistemu (na primer v Nizozemski in Belgiji), prevladi velikih kmetij (kar je značilnost Avstralije, delov Francije, Anglije in Škotske) ali skromnim zaposlitvenim možnostim zunaj kmetijstva (na manj razvitih območjih Francije, Walesa, Irske in Severne Irske).

Juvančič (2001) ugotavlja, da je zaposlitveno odločanje članov kmečkih gospodinjstev dinamičen proces in, da je pri tem pomembno upoštevati dejavnike, ki na eni strani vplivajo na spremembe pri zaposlitvenih odločitvah, na drugi pa na vztrajanje v enakem zaposlitvenem statusu. Pri tem se sklicuje na Nakamuro in Nakamuro (1985), ki trdita, da so spremembe odločanja pri zaposlovanju članov kmetijskih gospodarstev v stabilnih makroekonomskih razmerah razmeroma redke. Corsi in Findeis (2000, povzeto po Juvančiču 2001) navajata dve skupini motivov, ki vplivajo na to, da ne prihaja do sprememb v zaposlitvenem statusu. Pri prvih gre za odvisnost od obstoječega stanja, kjer se posameznik odloča o obsegu dela na kmetiji in zunaj nje predvsem glede na obstoječi zaposlitveni status. Pri drugi skupini motivov je zaposlitveno odločanje posameznika odvisno predvsem od njegovih osebnih preferenc.

Barbičeva v monografiji *Kmetov vsakdan* (1990), v kateri predstavlja rezultate obsežne raziskave položaja in prihodnosti družinskih kmetij v Sloveniji, podrobno analizira motive za zaposlovanje kmečke delovne sile zunaj kmetijstva in jih razčleni v tri sklope:

- motivi socialne varnosti in socialnih ugodnosti,
- motivi objektivne narave,
- motivi, vezani na razlike med delom na kmetiji in zunaj nje.

Med motivi socialne varnosti in socialnih ugodnosti so vprašani člani kmečkih gospodinjstev izpostavili predvsem zanesljiv in reden osebni dohodek, prepričanje, da se samo od dohodka iz kmetijstva ne da (pre)živeti in porodniški dopust. Predvsem mlajše člane, tudi naslednike, so skrbele slabe možnosti za boljši zaslužek iz kmetijstva v prihodnje. To spoznanje ni bilo pretirano optimistično, še posebej, ker je bilo zakoreninjeno pri tistih, ki naj bi v kratkem prevzeli kmetijo, takšno mišljenje pa je kratkoročno težko spremeniti (Barbič 1990).

Med motivi objektivne narave avtorica izpostavlja majhno posest, ki ji sledi zemljiška razdrobljenost, saj večje število manjših zemljiških kosov pomeni časovno bolj potratno in dražjo obdelavo, manj racionalno uporabo kmetijskih strojev, slabše možnosti za agromelioracijske posege na zemljiščih in s tem slabše možnosti za tržno pridelavo. Dodatna objektivna motiva za zaposlovanje zunaj kmetijstva so slabe naravne razmere za kmetijsko dejavnost ter izšolanost zaposlenih za nekmetijsko poklic (Barbič 1990).

Naj na tem mestu izrazimo našo zadržanost do izraza objektivni v tej skupini motivov, saj bi na drugi strani pričakovali še opredelitev motivov subjektivne narave.

Menimo, da gre pri večini motivov, ki jih opredeljuje Barbičeva, za odziv posameznika oziroma celotnega gospodinjstva na zunanje dejavnike. Med razlogi, ki bi jih glede na njihovo naravo lahko vključili v to skupino motivov, naj navedemo še dobro dostopnost do delovnih mest zunaj kmetijstva, ki se je izboljševala zaradi vse gostejše in sodobnejše prometne mreže ter sprožila val vsakodnevnega prihajanja na delovno mesto iz vse bolj oddaljenih krajev. Z rastjo motorizacije in izgradnjo prometne infrastrukture se je povečevala razdalja dnevnih voženj (Gabrovec in Bole 2009), kmečke prebivalce pa so dodatno privabljala številna delovna mesta v ekstenzivni industriji, ki je temeljila predvsem na nekvalificirani delovni sili.

Barbičeva (1990) v tretjo skupino motivov, vezanih na razlike med delom na kmetiji in zunaj nje, uvršča opredeljen delovni čas v nekmetijskih zaposlitvah, pravico do dopusta, fizično zahtevnejše delo na kmetiji ter občutek, da poklic kmeta ni cenjen. Tovrstne motive so vprašani najredkeje izpostavljali.

5 Sociološka raziskovanja polkmetij

Družinska kmetija je prevladujoča socialna in gospodarska oblika kmetijskega gospodarstva (ostalo so kmetijska podjetja). Značilno zanjo je, da se s kmetovanjem ukvarjajo člani kmečke družine oziroma kmečkega gospodinjstva, ne glede na to, ali dobivajo dohodek samo iz kmetijstva ali morebiti tudi iz nekmetijskih dejavnosti. Njeni člani si delovne in druge obveznosti delijo, skupni cilj pa je ustvariti želeni dohodek skladno z notranjimi in zunanjimi vzgibi ter možnostmi razporejanja spreminjajoče se delovne sile in drugih virov med kmetijske in nekmetijske dejavnosti (Barbič 1990).

V tem poglavju se osredotočamo na širši družbeni okvir v obdobju po drugi svetovni vojni, ki je v slovenskem prostoru pripomogel k nastanku družbene skupine polkmetov. Predstavljamo tudi odnos družbe do mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev.

5.1 Polkmetije v luči širšega družbenega okvira

Ves čas po drugi svetovni vojni je za Slovenijo značilen razmeroma razpršen poselitveni vzorec. Del prebivalstva, ki je se je zaradi deagrarnizacije zaposlil v novih industrijskih obratih, se ni preselil v mesta, temveč je ostal na podeželju. Takratno specifično slovensko suburbanizacijo sta pogojevala tudi pomanjkljivo delujoč trg nepremičnin in premajhno število oziroma prepočasna gradnja stanovanj v mestih. Pomanjkanju stanovanj so se ljudje prilagajali z zasebno neformalno gradnjo (Kos 1993), ki je predvsem na deagrarniziranih območjih vplivala na drobitev kmetij in spreminjanje namembnosti kmetijskih zemljišč. Značilno je bilo veliko število nezakonitih

Slika 2: Nova stanovanjska hiša med kmetijskim poslopjem in kmetijskimi zemljišči.

gradenj brez lokacijskih in gradbenih dovoljenj. Kos pojasnjuje, da je bila tovrstna gradnja eden izmed socialnih blažilcev negativnih učinkov neustrezne prostorske politike države, ki je zavirala intenzivno gradnjo na območjih mest. Posledica te politike sta veliko število individualnih hiš in razpršen poselitveni vzorec, ki je sporen predvsem zaradi majhne gostote prebivalstva in ekstenzivne izrabe prostora (Uršič in Hočevar 2007). Zasebna gradnja individualnih hiš je bila v primerjavi z gradnjo stanovanj v mestih cenejša in ljudem lažje dosegljiva zaradi cenejših zemljišč, saj je v večini primerov šlo za lastna zemljišča, prevlade lastnega, sorodstvenega in sosedskega dela ter uporabe cenениh materialov. Po mnenju Uršiča in Hočevarja (2007) je razlog za to, da je del prebivalstva ostal na podeželju, tudi nepopolna deagrari-zacija določenih skupnosti, pri čemer je nastala nova kategorija zaposlenih, tako imenovani polkmetje. Možnost zaposlitve v dveh panogah oziroma postransko ukvarjanje z dopolnilnimi dejavnostmi, s čimer so si prebivalci izboljševali ekonomski položaj, sta bila v obdobju po drugi svetovni vojni nadvse dobrodošla in v bistvu možna le na podeželju.

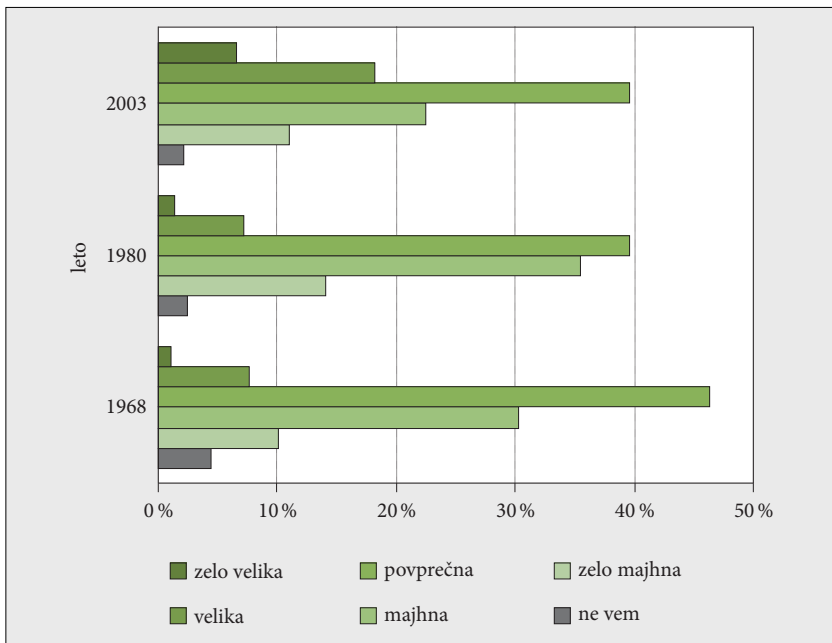
Barbičeva (1990) s tem povezuje tudi spremembe podeželja, ki je predstavljalo enega od virov urbanega razvoja, a hkrati izgubljalo lastno identiteto. Mestni način življenja je najhitreje prodiral na tista podeželska območja, kjer so prebivalci kmetovanje dopolnjevali z zaposlitvijo ali drugimi oblikami plačanega dela in dnevno potovali med krajem bivanja na podeželju ter krajem zaposlitve v mestu. Pomanjkanje časa za osebne stike, tako v različnih oblikah prostočasnih dejavnosti kot v okviru

medsebojne pomoči pri različnih delovnih opravilih, je osiromašilo vaške skupnosti in povzročilo osamljenost kmečkih družin, ki so se vse bolj zapirale v lastne okvire. V sodobnosti se skupne zadeve vaščanov v vse večji meri urejajo prek formalnih kanalov in vse redkeje v neformalnih skupinah.

Raziskave miselnosti Slovencev, ki jih opravlja Center za raziskovanje javnega mnenja, so razkrile, da je bil od leta 1968 do leta 2003 ugled kmeta kot poklica na zelo nizki ravni (Toš s sodelavci 1997; Toš s sodelavci 2004).

Preglednica 6: Poklici, razvrščeni od najbolj do najmanj uglednega, glede na slovensko javno mnenje v letih 1969, 1980 in 2003 (Toš s sodelavci 1997; Toš s sodelavci 2004).

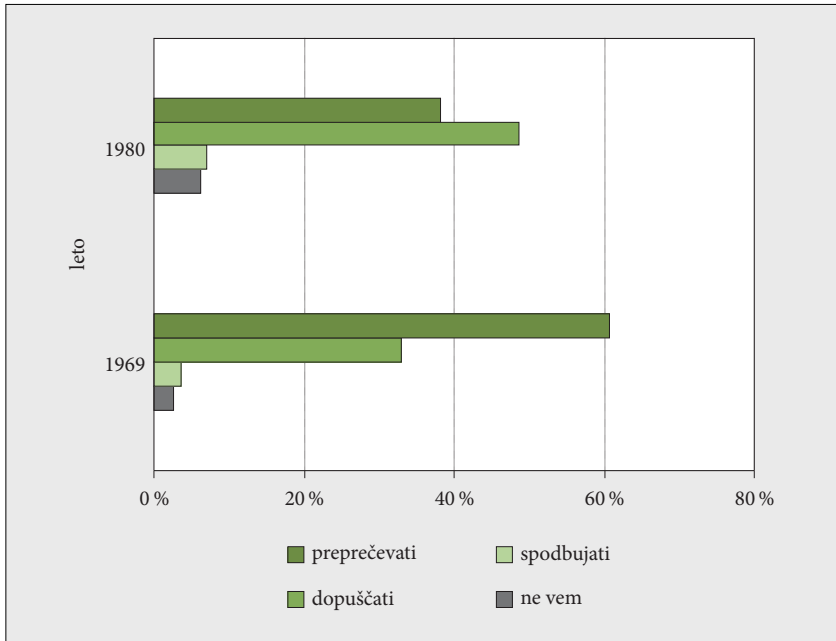
uglednost poklica	1968	1980	2003
najbolj ugleden	<ul style="list-style-type: none"> • zdravnik • direktor večjega podjetja • inženir • univerzitetni profesor • učitelj • duhovnik • visokokvalificirani delavec • poklicni politik • oficir • obrtnik • miličnik • pisarniški uslužbenec • kmet • nekvalificirani delavec	<ul style="list-style-type: none"> • zdravnik • direktor večjega podjetja • univerzitetni profesor, znanstvenik • diplomirani inženir • poklicni politik • oficir • učitelj • obrtnik • duhovnik • miličnik • pisarniški uslužbenec • visokokvalificirani delavec • kmet • nekvalificirani delavec	<ul style="list-style-type: none"> • zdravnik • znanstvenik • univerzitetni profesor • direktor velikega podjetja • sodnik • raziskovalec • inženir • medicinska sestra • učitelj • minister • novinar • poslanec • obrtnik • oficir, častnik • policist • duhovnik • lastnik majhne firme • kvalificirani delavec • knjigovodja • prodajalec • kmet • nekvalificirani delavec
↓			
najmanj ugleden			

Slika 3: Uglednost kmeta kot poklica v letih 1969, 1980 in 2003 (Toš s sodelavci 1997; Toš s sodelavci 2004).

Tarča družbene kritike so bili tudi polkmetje, saj niso bila redka mnenja, da so ti v redni zaposlitvi manj učinkoviti kot klasični industrijski delavci, saj naj bi na delo prihajali utrujeni, ob tem pa naj ne bi imeli razvitih delovnih navad in vrednot industrijske družbe, zato naj bi pogosto izostajali z dela, zlasti v času večjih del na kmetiji, ter s tem v večji meri kot drugi zaposleni obremenjevali zdravstveno blagajno (Barbič 1990). Tovrstna menja so bila razširjena predvsem med tistimi anketiranci, ki s polkmeti niso imeli neposrednih stikov. Barbičeva priznava, da so imeli vsaj nekateri očitki realno podlago, predvsem v primeru, ko je določena oseba opravljala oba poklica. Podrobnejši odnos do polkmetov razkrivajo že omenjene javnomnenjske raziskave, opravljene v letih 1969, 1980 in 2003 (sliki 3 in 4).

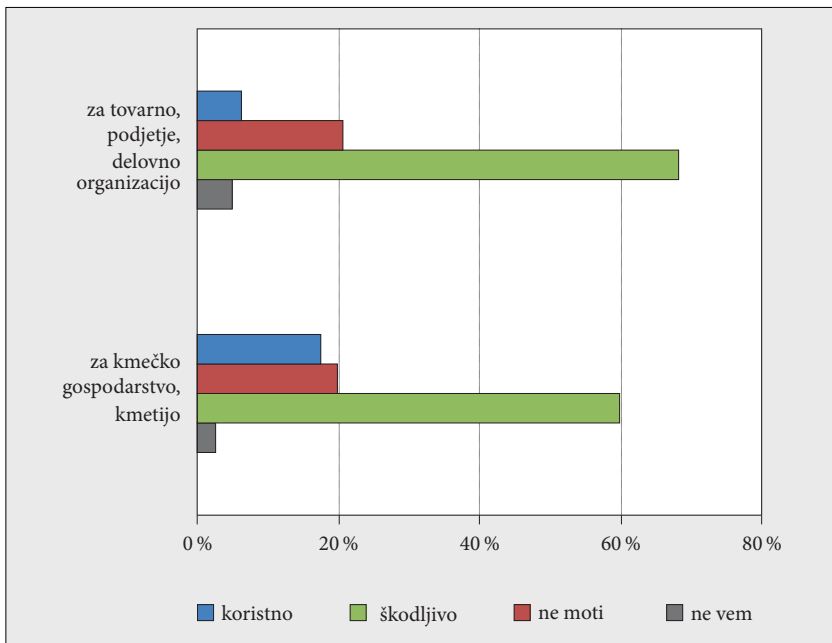
Leta 1980 se je odnos javnosti do polkmetov v primerjavi z letom 1969 nekoliko omehčal, saj se je delež tistih, ki so se zavzemali za preprečevanje dvojne zaposlitve s 60,7 zmanjšal na 38,1 %. Anketirance je v zvezi z dvojno zaposlitvijo motilo predvsem prepričanje, da polkmetje na eni strani zanemarjajo svoje kmetijsko gospodarstvo, na drugi pa niso dovolj učinkoviti pri delu v tovarni oziroma delovni organizaciji.

Slika 4: Mnenja o preprečevanju, dopuščanju ali spodbujanju dvojnega dela na zemlji in v rednem delovnem razmerju v Sloveniji v letih 1969 in 1980 (Toš s sodelavci 1997; Toš s sodelavci 2004).

Ob tem ne gre prezreti, da so bili polkmetje zaradi dvojne dejavnosti pogosto v boljšem finančnem in gmotnem položaju tako od čistih kmetov kot od delavcev. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja se je zakoreninilo prepričanje, da je mešano kmetovanje vir bogatenja in ne le ekonomska nujnost, dvojno udejstvovanje pa je družba vzporejala z delom na črno.

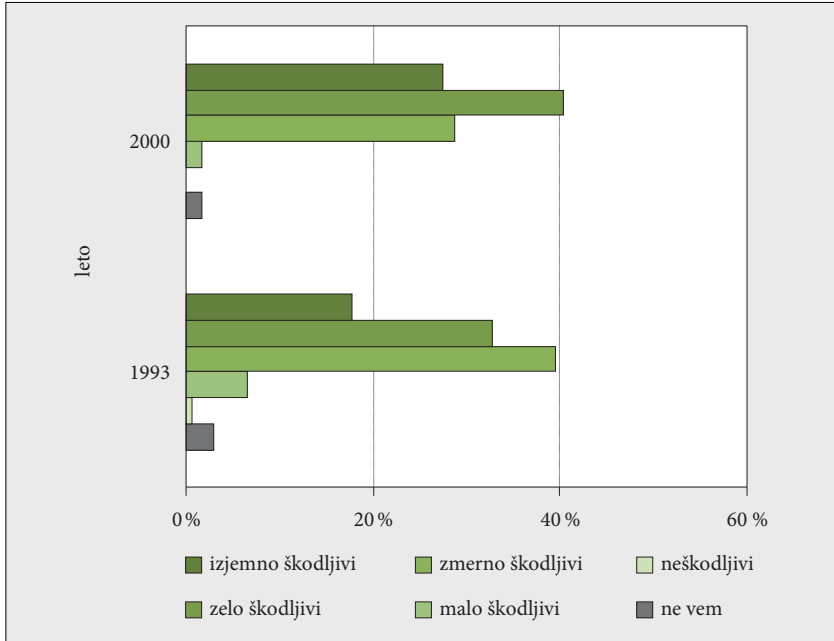
Makarovičeva (1991) glede družbeno-političnega ozračja v odnosu do kmetov navaja, da so se po drugi svetovni vojni možnosti zaposlovanja nekvalificirane, torej tudi kmečke delovne sile, naglo izboljševale, s tem pa tudi perspektivnost poklicnega in visokošolskega študija za kmečke otroke. Položaj kmetijstva in kmetov pa se je izrazito poslabšal. Eden od ciljev komunističnega režima in uvedbe centralnoplanskega sistema je bila odprava družbenega sloja kmetov, kar je spremljalo zanikanje kmetov kot ekonomskih subjektov. Leta 1945 sprejeta agrarna reforma je bila podlaga za razlastitev trdnih kmetovalcev. V večini primerov je šlo za nacionalizacijo najkakovostnejših kmetijskih zemljišč, s katerimi so zatem upravljala državna kme-

Slika 5: Mnenja o koristnosti dvojnega dela na kmetiji in v rednem delovnem razmerju (Toš s sodelavci 1997).

tijska podjetja. Leta 1948 se je začela še kolektivizacija kmetijstva, za katero je bilo značilno prisilno včlanjevanje kmetov v kmetijske zadruge, ki pa je naletelo na precejšen odpor. Sčasoma so ideološki pritiski na kmečko prebivalstvo popustili. V petdesetih letih so kmetje postali ekonomski subjekti in kot take jih je država tolerirala, četudi je obseg njihovega dela omejevala tako z zemljiškim maksimumom (največ 10 ha) kot pri naložbah za povečevanje pridelave. Na splošno je dogajanje po drugi svetovni vojni na status kmetov in družbeni ugled kmetijstva imelo negativen vpliv (Lazarevič 2011).

Zdaj je družbeni ugled kmetov odvisen predvsem od njihove ekonomske moči ter mnenja javnosti o njih in kmetijstvu, ki je prejkone negativno. Kmetom se očitajo onesnaževanje okolja s pesticidi in gnojili, uporaba škodljivih snovi pri predelavi hrane, zviševanje cen pridelkov ter čezmerno prejemanje subvencij in drugih oblik pomoči, ki izvirajo iz davkoplačevalskega denarja. Za slabo podobo v javnosti je vsaj deloma krivo tudi neobjektivno medijsko poročanje o kmetijski problematiki, medtem ko strokovno literaturo in oddaje o kmetovanju spremlja le ozek krog ljudi, predvsem tisti, ki se aktivno ukvarjajo s kmetijstvom (Primožič 2010).

Slika 6: Mnenja o škodljivosti pesticidov in drugih kemičnih sredstev, ki jih uporabljajo v kmetijstvu, za okolje (Toš s sodelavci 1997; Toš s sodelavci 2004).

5.2 Kmet-delavec in odnosi znotraj kmečkega gospodinjstva

Izraz kmet-delavec nakazuje, da je bilo na mešanih kmetijah sprva primarna dejavnost kmetovanje, nekmetijske dejavnosti pa le stranske oziroma dopolnilne. Kapitalistični način proizvodnje v drugi polovici 19. stoletja je za svoj razmah rabil veliko število delavcev, ki jih je dobil med takrat še vedno prevladujočim kmečkim prebivalstvom. Številni kmetje, ki so se zaposlili v industriji, se niso hoteli ali pa niso mogli odpovedati lastništvu nad zemljo, zato so se odločili za dvojno dejavnost (Barbič 1990). Po prvotnih pričakovanjih naj bi se kmet-delavec dvojni aktivnosti sčasoma odpovedal, saj je zanj predstavljala velik fizični in psihični napor, prav tako pa naj bi kmetije sčasoma dosegle takšno produktivnost, ki bi članom kmečkih gospodinjstev omogočala enako življenjsko raven, kakršno so dosegali zaposleni v nekmetijskih dejavnostih (Krašovec 1974). V nasprotju s temi pričakovanji polkmečka gospodinjstva niso le prehodni pojav, ampak se je njihov status v razmerju do čistih kmetij sčasoma celo okrepil.

Ne glede na kapitalistično ali socialistično gospodarsko okolje je bil položaj kmeta-delavca praviloma boljši od čistega kmeta, saj sta mu zaslužek zunaj kmetije in doma pridelana hrana omogočila vlaganje prihrankov v nakup novih kmetijskih zemljišč in posodobitev kmetijske mehanizacije, čisti kmet pa zaradi večjega obsega (manj donosne) kmetijske pridelave ni mogel poiskati dodatnega zaslužka. Ekonomski položaj kmeta-delavca je bil ugodnejši tudi od ekonomskega položaja delavca, saj je velik del prehrambnih potreb pokrival z lastnimi pridelki, kar pa je pomenilo mnogo daljši delavnik, kot ga je imel delavec, ki mu je bila redna zaposlitev edini vir dohodkov in, posledično, dobrin (Levstik 1964; Barbič 1990).

Sociološke raziskave (Rupena Osolnik 1982) so se dotaknile tudi psihološkega vidika dvojnega udejstvovanja kmeta-delavca, ki mu kljub redni zaposlitvi v nekmetijski dejavnosti ni bilo treba zapustiti kmetije in podeželskega življenjskega okolja zamenjati za mestnega. Pri tem je pomembno vlogo odigral policentrični razvoj industrije in oskrbnih dejavnosti, ki je nekmetijska delovna mesta »pripeljal« v bližino podeželskega prebivalstva. Tako so v prvotnem okolju lahko ostali tudi gospodarjeva žena in otroci, kar je bilo še posebej pomembno v obdobju po drugi svetovni vojni. Ženske na kmetijah so bile slabše izobražene. Na kmetiji so lahko opravljale kmečka in gospodinjska dela, ob selitvi v mesto pa so se soočale z iskanjem zaposlitve, ki so jo zaradi pomanjkljive kvalificiranosti težko dobile. Zato so mnoge imele status vzdrževanega družinskega člana, s tem pa so se soočale z občutno nižjo življenjsko ravno. Z izboljševanjem izobrazbene strukture žensk nasploh in tudi kmečkih žensk se jih je čedalje več odločalo za zaposlitev zunaj kmetijstva (Barbič 1990).

6 Polkmetije kot dejavnik pokrajinske preobrazbe

S polkmetijami kot dejavnikom preobrazbe slovenske pokrajine so se ukvarjali predvsem slovenski socialni geografi. Na prehajanje delovne sile iz kmetijstva v nekmetijske dejavnosti in sočasno ostajanje na kmetiji je prvi opozoril Vladimir Klemenčič (1953) v sklopu raziskave urbanizacije okolice Kamnika. Na razvoj urbanizacije tega kmetijsko prenaseljenega območja je poleg naravnih razmer vplivala tudi gospodarska struktura vaških naselij, pri čemer sta bila pglavitna dejavnika velikost kmetij in produktivnost dela.

Ob naraščanju števila hiš, ki je spremljalo rast prebivalstva, ni bilo novih hiš kmečkega tipa, ampak je šlo skoraj izključno za delavske hiše, ki so s svojo obliko in podobo ter prostorsko razporeditvijo popolnoma spremenile pokrajinsko podobo. Prisotnost polkmetij in intenziteto zaposlovanja članov kmečkih gospodinjestev v nekmetijskih dejavnostih je Klemenčič ugotavljal s primerjavo deležev kmečkega prebivalstva in kmečkih gospodinjestev v naseljih. Ugotovil je, da so se zunaj kmetijstva zaposlovali

predvsem neporočeni sinovi in hčere kmetov ter bajtarjev s hribovskih območij. Zaradi precejšnje oddaljenosti od delovnega mesta so se sčasoma mnogi preselili v kraj zaposlitve ali njegovo neposredno bližino. Poklicna struktura v marsikaterem, navzven še povsem kmečkem naselju, za katerega sta bili značilni stagnacija števila prebivalstva in hiš ter močna prevlada kmečkih gospodinjstev, je proti pričakovanjem razkrila velik del nekmečkega prebivalstva. Številni zaposleni iz hribovskih naselij so bili namreč člani kmečkih gospodinjstev, ki jim je delo na kmetiji predstavljalo le stranski dohodek (Klemenčič 1953).

V slovenski socialni geografiji se je sčasoma uveljavilo prepričanje, da so polkmetije pomembna prvina pokrajinske strukture in hkrati kazalnik stopnje ter intenzivnosti razkroja klasične kmetijske pokrajine (Klemenčič 1968). Poznavanje načina mišljenja, odločanja in odnosa do zemlje članov njihovih gospodinjstev ter njihovih zemljiške rabe in pridelovalne usmerjenosti je bilo nujno za razumevanje sprememb rabe tal. Prehajanje delovne sile iz kmečke v nekmečko oziroma »preslajanje« se je preučevalo tako z naravnega kot z družbenega zornega kota, upošteva zgodovinski razvoj ter naravne in posestne razmere (Medved 1970). Izpostavljeni so bili problematika opredelitve polkmetij, s katero so se ukvarjali tudi tuji avtorji (Gasson 1988; Lund 1991), in z njo povezana merila, kot so zaposlitev članov gospodinjstva na kmetiji, zaposlitev gospodarja kmetije, izvor dohodka in deleži posameznih vrst dohodkov v gospodinjstvu. V zvezi s tem so bile živahne tudi terminološke razprave o razmerju med gospodinjstvom, ki je družinska skupnost s skupno potrošnjo, in gospodarstvom, ki je proizvodna gospodarska enota. Na kmetijskih gospodarstvih so lahko živela nekmečka, mešana ali kmečka gospodinjstva. Za vsako med njimi je bil značilen svojevrsten odnos do kmetijstva in obdelovanja kmetijskih zemljišč (Klemenčič 1968; Klemenčič 1974; Gosar 1974).

Problematico polkmetij z vidika opredeljevanja kmečke delovne sile je osvetlil Lojze Gosar (1974), ki je na podlagi popisnih podatkov za leto 1971 ugotovil, da podatki o kmečki delovni sili niso odražali vsega opravljenega dela v kmetijstvu. Pri kmečki delovni sili namreč ni dovolj upoštevati samo tako imenovano pravo kmečko prebivalstvo, ampak tudi nekmečko prebivalstvo, ki ima v lasti kmetijska zemljišča in jih obdeluje. Po definiciji takratnih popisov so kmečko prebivalstvo sestavljali vsi člani kmečkih gospodinjstev in aktivni kmetovalci iz mešanih gospodinjstev. Leta 1971 je bil delež tega prebivalstva kar 62,3 %, kar je izredno visoka številka, čeprav bi v to skupino lahko upravičeno vključili tudi vzdrževane člane mešanih gospodinjstev.

Problematica polkmetij je bila izpostavljena tudi v razpravah o sodobnem prelogu, predvsem s socialno-ekonomskega vidika njegovega nastanka. Socialno-ekonomski razvoj slovenske družbe je potekal po svojstveni poti, prek številnih tipov polkmečkih gospodinjstev, čemur je sledila tudi preobrazba kmetijske pokrajine. Kljub preslojevanju iz kmečkega v polkmečki stan je veliko prebivalcev ostalo na

prvotnem domu in v lasti ohranjalo kmetijska zemljišča, ki so se posledično še bolj drobila. Do izraza sta prišla funkcionalno in nefunkcionalno zemljiško lastništvo (Klemenčič 1975).

Popis prebivalstva leta 1961 je prvič omogočil vpogled v številčno stanje, regionalno razporeditev in deloma tudi v notranjo strukturo mešanih gospodinjestev, poznejši popisi in raziskave pa so omogočali primerjave in ugotavljanje sprememb. Vladimir Klemenčič (1968) je glede na stopnjo socialno-ekonomske preobrazbe kmetijske družbe, ki jo je opredelil z deležema kmečkih in mešanih gospodinjestev na kmetijskih gospodarstvih, slovenski prostor razdelil na tri območja. Ugotovil je, da je prehajanje kmečkih gospodinjestev v mešana in nekmečka potekalo nenačrtno, kar se je odražalo zlasti v majhnem številu mladih kmetov, opuščanju obdelave zemljišč in njihovem ozelenjevanju. Za polkmečka gospodinjstva je bila značilna velika mera heterogenosti glede velikosti, pridelovalne usmerjenosti, odnosa do zemlje ter razmerij med kmetijskimi in nekmetijskimi dohodki. Marijan Klemenčič (1974) je ugotovil, da je bil na območjih zgoščanja prebivalstva prehod iz kmečkih v mešana gospodinjstva že zaključen, nadaljeval pa se je njihov prehod v nekmečka gospodinjstva. Na območjih stagniranja je bilo intenzivno prehajanje kmečkih gospodinjestev v mešana, začenjalo pa se je tudi prehajanje iz mešanih v nekmečka. Na območjih odmiranja, za katera je bila značilna ostarela kmečka delovna sila, preslojevanja skoraj ni bilo, saj delovna sila za to ni imela ne možnosti ne naravnega potenciala (Klemenčič 1974).

Kmetijska zemljišča so iz kmečkih gospodinjestev prehajala v last mešanih in nekmečkih, kar se je odražalo v videzu pokrajine. S pospešeno urbanizacijo se je postopoma brisala meja med mestom in vasjo, polkmetje pa so pridobili odjemalce pridelkov, s čimer se je pospešila preobrazba iz samooskrbnih v tržna kmetijska gospodarstva. Ta proces je (bil) posebej značilen za obmestna območja.

Vladimir Klemenčič je z razpravo o vplivu polkmečke strukture na intenzivno preobrazbo obmestnih območij iz kmetijskih v urbanizirana, ki jo je začel že leta 1953, nadaljeval in zaključil na začetku osemdesetih let. Po njegovem mnenju so spremembe posledica učinkov policentrično zasnovanega družbenega in regionalnega razvoja, še zlasti kmetijske, stanovanjske in demografske politike, zaradi katerih se je Slovenija izraziteje začela deliti na območja s prevlado funkcij dela, bivanja in rekreacije. Na obmestnih območjih s pestro izbiro delovnih mest (z vidika stopnje izobrazbe, kvalificiranosti in spola) se je povečevala poklicna mobilnost prebivalstva, ne le nekmečkega, ampak tudi kmečkega. Pri slednjem je delovna sila prihajala s kmetij, ki praviloma niso presegle 5 ha obdelovalnih zemljišč. Poleg tega so imeli drobni, a specializirani polkmetje v bližini nekmečke prebivalce, ki so bili potencialni kupci njihovih pridelkov. Večje povpraševanje je polkmetom prinašalo višje dohodke v primerjavi z dohodki tistih polkmetov, pri katerih ni bilo tovrstnega povpraševanja (Klemenčič 1980).

7 Polkmetije in večnamenska vloga kmetijstva

Poleg primarne pridelovalne vloge ima kmetijstvo že od nekdaj tudi pomembno socialno in okoljsko vlogo. Politično prepoznavanje pomena večnamenske vloge kmetijstva v praksi pomeni predvsem razvojno, strukturno in finančno podporo tistim kmetijam, na katerih skrbijo, da se kmetijstvo ne povezuje le s pridelavo hrane, ampak tudi s kakovostnim bivanjem, socialno varnostjo na odročnejših podeželskih območjih, ohranjanjem tradicionalnih prvin kulturne pokrajine in varovanjem okolja. OECD večpomensko vlogo kmetijstva opredeljuje s proizvodnimi in neproizvodnimi dobrinami, ki so posledica kmetijske dejavnosti. Neproizvodne dobrine imajo značilnosti zunanjih učinkov ali javnih dobrin, ki jih ne moremo neposredno tržno ovrednotiti (Multifunctionality ... 2001).

Vsebinsko nekoliko bolj oprijemljiva je opredelitev, ki kmetijstvu pripisuje tri med seboj povezane skupine vlog (Bedrač in Cunder 2006):

- proizvodne – pridelava hrane in surovin za predelavo, zagotavljanje prehranske varnosti ter preskrbe z varno in kakovostno hrano,
- okoljske – upravljanje s podeželskim prostorom in raba naravnih virov, ohranjanje biotske raznovrstnosti, vzdrževanje videza kulturne pokrajine ter naravne in kulturne dediščine, ki se je na podeželju oblikovala stoletja,
- socialne – zagotavljanje poseljenosti podeželja in uravnotežen prostorski razvoj na celotnem območju države.

Kmetije, ki vzdržujejo kmetijsko pokrajino in omogočajo dejavnosti, kot je rekreacija, od tega praviloma nimajo neposrednih koristi. Nasprotno, pogosto se soočajo z negativnimi vplivi na njihova zemljišča, kot so razne motnje, hrup in poškodbe (Jervell in Desmond 2003). Izjema so kmetovalci, ki se preusmerjajo v dopolnilne dejavnosti, kmetovanje združujejo s turistično ponudbo, specializirajo v ekološko kmetovanje ali odkrivajo tržne niše, ki privabljajo obiskovalce, zato imajo gospodarsko korist. Vsaka od navedenih posodobitev pa zahteva dodatne naložbe in dodaten čas za delo na kmetiji. Neblagovne oziroma javne dobrine kmetijske pokrajine so lahko registrirane kot naravne vrednote, kulturna dediščina ali kot izjemna pokrajina. Zanje velja, da so status odličnosti dobile na podlagi strokovnih ocen in jih država mora varovati po zakonu. V primeru okoljskih in socialnih dobrin, ki niso posebej zavarovane in imajo prevladujočo kulturno, rekreacijsko, izobraževalno, ekološko, estetsko ali eksistenčno vrednost, si lahko pomagamo z različnimi, večinoma kvalitativnimi metodami (Slabe Erker 2006).

Tipični primer enostranske obravnave pri ekonomskem vrednotenju je zemljiška razdrobljenost, s katero so povezane številne razprave o ekonomski neučinkovitosti in nižji produktivnosti kmetijskih gospodarstev (Jabarin in Epplin 1994; Wan in Cheng 2001; Rahman in Rahman 2009 in drugi). Di Falco in sodelavci (2009) so problem zemljiške razdrobljenosti osvetlili z drugega zornega kota, to je povečane

NIKA RAZPOTNIK VISKOVIĆ

Slika 7: Kmetijska zemljišča, prilagojena strojnemu obdelovanju, ustvarjajo videz enolične pokrajine.

agrobiodiverzitate ter njenih pozitivnih učinkov. Ugotavljali so povezanost med zemljiško razdrobljenostjo kmetij in pestrostjo posevkov ter njun vpliv na donosnost kmetij. Ugotovili so, da zemljiška razdrobljenost sicer res zmanjšuje učinkovitost kmetovanja, a povečuje pestrost posevkov, kar lahko pozitivno vpliva na donosnost. Ukrepi zemljiške politike, ki želijo zmanjšati zemljiško razdrobljenost, ta vidik popolnoma zanemarjajo, saj izhajajo iz prepričanja, da je zemljiška razdrobljenost velika razvojna ovira v kmetijstvu in pomemben razlog za opuščanje obdelave kmetijskih zemljišč (Theesfeld 2005; Dirimanova 2006). Pozitivne lastnosti zemljiške razdrobljenosti so priložnost za večjo raznolikost posevkov, razpršitev delovnih opravil, manjše tveganje pri pridelavi in dohodku ter boljšo prilagoditev tipu prsti in drugim dejavnikom pridelave (Bentley 1987; Blarel s sodelavci 1992).

Zemljiška razdrobljenost naj bi krepila agrobiodiverzitetu oziroma biotsko raznovrstnost v kmetijstvu, ki vključuje tiste dele biotske raznovrstnosti, ki so povezane s kmetijstvom in pridelovanjem hrane. Med njimi imajo poseben pomen genski viri (Bellon in Taylor 1993; Hung, Macaulay in Marsh 2007).

Di Falco in sodelavci (2009) so na primeru pilotnega območja Plovdiv v Bolgariji empirično dokazali pozitivno korelacijo med biodiverzitetu na kmetiji in njeno donosnostjo. Z ekonometrično analizo so izpostavili dvojni učinek zemljiške razdrobljenosti na donosnost kmetije, saj na eni strani prispeva k večji agrobiodiverziteti,

Slika 8: Ključnega pomena za ohranjaje agrobiodiverzitete je ohranjanje mejic in gozdnih zaplat.

na drugi pa zmanjšuje učinkovitost in produktivnost kmetijskih gospodarstev. Pri ohranjanju agrobiodiverzitete imajo poseben pomen majhne kmetije, predvsem mešane in dopolnilne, katerih finančno varnost izboljšujejo nekmetijske dejavnosti in delovna mesta na podeželju oziroma v bližnjih zaposlitvenih središčih.

Razvoj podeželja bo tudi v prihodnje v veliki meri odvisen od razumevanja in pospeševanja večnamenske rabe zemljišč, pri čemer je pričakovati naraščanje konfliktov med kmetijsko in nekmetijsko rabo, povečevanje posesti čistih kmetij, ki pa kljub temu zvečine ne bo zadostovalo za donosno kmetijsko pridelavo, porajanje sporov s polkmečkimi gospodinjstvi in propadanje drobne posesti polkmetov, specializacijo kmetijske pridelave, razvijanje raznovrstnih dopolnilnih dejavnosti na podeželju kot posebnih oblik večnamenske rabe zemljišč, pri čemer bosta privilegirani dejavnosti turizem in rekreacija (Ravbar in Razpotnik Visković 2010).

8 Vpliv stopnje urbaniziranosti na dohodkovne vire kmetijskih gospodarstev

Motive za dopolnjevanje različnih virov dohodkov ne gre iskati izključno v finančni nezadostnosti kmetij, ampak tudi v želji po drugačnem življenjskem slogu.

Pogoj za zaposlovanje članov kmečkih gospodinjstev zunaj kmetijstva je dostop do trga dela, ki je na bolj urbaniziranih območjih večji in bolj raznolik. Vir delovnih mest pa niso le večja mestna zaposlitvena središča, ampak tudi podeželska območja sama s svojim endogenim gospodarskim kapitalom, ki ga v grobem lahko opredelimo kot razmerje med številom delovnih mest in številom aktivnih prebivalcev (Kavaš in Pečar 2006). Gospodarska raznolikost podeželskih območij, ki jo opredeljujejo naglo naraščanje števila obrtno-poslovnih con, razvoj drobnega podjetništva ter uvažanje dopolnilnih dejavnosti na kmetijah (Potočnik Slavič 2008), spodbuja večjo demografsko in socialno-ekonomsko stabilnost podeželja ter posledično prispeva k dvigu kakovosti življenja tamkajšnjih prebivalcev, tudi kmetov. Bližina zaposlitvenih središč in gospodarska raznolikost na podeželju omogočata lažji dostop do zaposlitve in finančnih virov iz nekmetijskih dejavnosti.

V tem poglavju predstavljamo rezultate analize, s katero smo ugotavljali, ali je zaradi bližine zaposlitvenih središč na bolj urbaniziranih območjih delež dohodka iz kmetovanja v proračunih tamkajšnjih kmečkih gospodinjstev manjši kot pri kmečkih gospodinjstvih na neurbaniziranih območjih.

8.1 Podatkovni viri

Do ugotovitev se ni mogoče dokopati neposredno, saj »... v Sloveniji praktično ni virov, ki bi prikazovali skupni dohodek kmetijskih gospodarstev, tudi v tujini so redki. Agrarnoekonomske analize v večini primerov ostajajo na ravni sektorskih analiz in se pri ocenjevanju dohodkovne ravni omejujejo na dohodek iz kmetijstva. V Sloveniji ne razpolagamo s podatki o skupnem dohodku kmetijskih gospodarstev. Kmetijski inštitut Slovenije izdeluje ocene ekonomskega položaja kmetijstva zgolj na podlagi izračunanega dohodka iz kmetijstva. Od leta 1994 dalje v Sloveniji teče projekt vodenja knjigovodstva na kmetijah po metodologiji FADN, ki pa se prav tako osredotoča samo na izračun dohodkov iz kmetijstva. Pri vseh ostalih sistemih zbiranja podatkov s kmetij prav tako obstajajo le delne obravnave ekonomskega položaja kmetijskega gospodarstva...« (Oblak, Juvančič in Erjavec 2003, 274). Zato smo problematike lotili posredno, s pomočjo podatkov o delu na družinskih kmetijah, ki so bili zbrani v Popisu kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2000. Analizo smo izvedli po območjih z različnimi stopnjami središčnosti in urbaniziranosti.

Analizirali smo podatke o delovni sili na kmetijskem gospodarstvu. Zanimali so nas družinski člani, starejši od 15 let, in drugi zaposleni na družinskih kmetijah, ki jim kmetovanje lahko predstavlja edino, glavno ali zgolj stransko dejavnost. Gospodar, drugi družinski člani in zaposleni so pri popisu opisno ovrednotili delo na kmetiji. Merilo za opredelitev ni bil delež dohodkov iz kmetijskih oziroma nekmetijskih dejavnosti, ampak izključno čas, porabljen za kmetovanje. Anketiranci so lahko izbirali med naslednjimi možnostmi:

- kmetijstvo kot edina dejavnost: kmetijstvo je za gospodarja ali družinskega člana edina dejavnost, če se poleg kmetovanja ne ukvarja z nobeno drugo gospodarsko dejavnostjo, ki mu prinaša dohodek;
- kmetijstvo kot glavna dejavnost: kmetijstvo je za gospodarja ali družinskega člana glavna dejavnost, če v primerjavi z drugimi dejavnostmi, ki mu prinašajo dohodek, za kmetovanje porabi največ delovnega časa;
- kmetijstvo kot stranska dejavnost: kmetijstvo je za gospodarja ali družinskega člana stranska dejavnost, če za druge gospodarske dejavnosti, ki mu prinašajo dohodek, porabi več časa kot za kmetovanje;
- občasna pomoč, ne dela na kmetijskem gospodarstvu – ti dve kategoriji, ki ju navajamo le na tem mestu, v analizi nista upoštevani.

Vprašani so svoje odgovore podali v obliki števila oseb in koeficienta PDM-ja, ki izraža razpoložljivo in vpeto delovno silo na kmetijah. Koeficient temelji na standardnem 39-urnem delovnem tednu, zato en PDM obsega 1800 ur (Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2000).

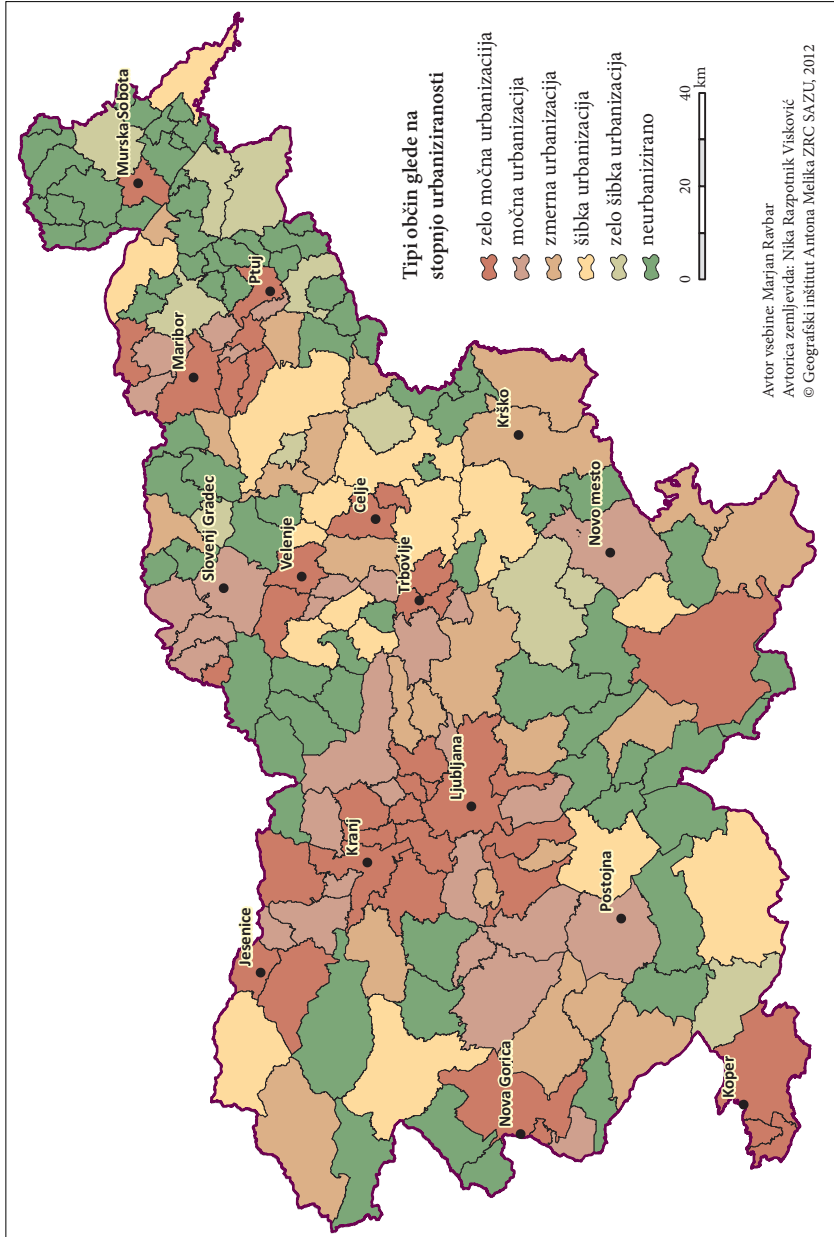
Naj na tem mestu izpostavimo, da ugotavljanje pomena kmetijske oziroma nekmetijske dejavnosti za kmečko gospodinjstvo na podlagi časa, ki se namenja za vsako od dejavnosti, morda ni najbolj primeren kazalec. Kmetije so namreč lahko tudi močno avtomatizirane in sodobno opremljene. Čas kmetovanja je zaradi tega močno skrajšan, pomen kmetijske dejavnosti za družinski proračun pa ni zato nič manjši. Na drugi strani na nizko produktivnih kmetijah časovno velika delovna vpetost v kmetovanje prinaša razmeroma nizke prihodke. Ustreznejši bi bil torej podatek o deležu prihodka, ki ga gospodinjstvo pridobi iz kmetijske oziroma nekmetijskih dejavnosti, a teh podatkov žal ni na razpolago.

Temeljna prostorska enota v analizi je bila občina. Zaradi različno velikih občin, različnega števila družinskih kmetij in oseb, ki na njih predstavljajo delovno silo, in posledično različnega obsega dela na kmetijah, smo se odločili, da primerjavo izvedemo na podlagi deležev posamezne kategorije PDM-ja v posameznih občinah. Ni nas torej zanimal absolutni obseg dela v posameznem razredu, ampak razmerje, v kolikšni meri delo na kmetiji predstavlja edino, glavno oziroma stransko dejavnost. Analizirali smo podatke za 192 občin, kolikor jih je bilo v času popisa leta 2000.

8.2 Stopnja urbaniziranosti in značilnosti kmetijskih gospodarstev

Pri opredeljevanju stopnje urbaniziranosti občin smo se oprli na metodo za merjenje urbanizacije ter odnosov med mesti in bližnjimi obmestji (Ravbar 1997), ki smo jo predstavili v drugem poglavju.

Slika 9: Urbaniziranost slovenskih občin (Ravbar 2009). ► str. 46

Največji del slovenskega ozemlja (27,8 %) zavzemajo neurbanizirana območja. S precej manjšim deležem (18,6 %) jim sledijo zelo močno urbanizirana. Regionalne razlike so posledica različnih naravnogeografskih, prometnogeografskih, zgodovinskih, gospodarskih, okoljskih in upravopolitičnih razmer. Najvišja stopnja urbaniziranosti je od Jesenic do Ljubljanskega polja in Kamniškobistriške ravnine v osrednji Sloveniji, na Obali, Goriškem in Kočevskem, v Zasavju, Celjski kotlini, Velenjski kotlini in na Dravsko-Ptujskem polju. Območja zelo močne urbaniziranosti zajemajo tretjino Slovenije in štiri petine prebivalstva v državi. Na drugi strani je dobra tretjina slovenskih občin povsem neurbanizirana, kar pomeni, da v njih ni ali skorajda ni mestnih prebivalcev. Preostalo tretjino državnega ozemlja zavzemajo občine s šibko do zmerno urbaniziranostjo (Ravbar 1997).

Največ občin je bilo na neurbaniziranih območjih, kjer so bili leta 2000 največji deleži družinskih kmetij, kmetijskih zemljišč v uporabi, skupne vsote ekonomske moči kmetij in tudi največji delež dela, vloženega v kmetijsko dejavnost. Vsi ti parametri so bili sorazmerno enakomerno porazdeljeni, njihovi deleži pa so bili med 28 in 29 %. Na dokaj enakomerno razporeditev družinskih kmetij in z njimi povezanih kazalnikov kaže tudi izračun povprečnih vrednosti kmetijskih zemljišč v uporabi, ekonomske vrednosti in koeficienta PDM-ja na posamezno družinsko kmetijo.

Preglednica 7: Značilnosti slovenskih območij glede na stopnjo urbaniziranosti (Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2000; lastni izračuni; * KZU so kmetijska zemljišča v uporabi (ha), ESU je evropska enota ekonomske velikosti, PDM je polnovredna delovna moč).

stopnja urbaniziranosti	število občin (%)	površina (%)	delež družinskih kmetij (%)	povprečje KZU-ja* (ha)	povprečje ESU-ja*	povprečje PDM-ja*
zelo močna	18,8	18,6	16,2	5,0	4,2	1,15
močna	14,6	13,8	12,5	6,0	3,7	1,25
zmerna	12,5	17,7	18,1	5,1	4,2	1,20
šibka	8,3	15,1	13,6	5,4	3,5	1,20
zelo šibka	5,7	7,0	11,0	5,0	4,2	1,25
neurbanizirano	40,1	27,8	28,6	5,3	3,9	1,20
skupaj	100,0	100,0	100,0	5,3	4,0	1,20

Splošne značilnosti kmetijskih gospodarstev se torej glede na stopnjo urbanizacije matičnih območij niso razlikovale v tolikšni meri, kot bi pričakovali, upoštevaje intenzivne procese preobrazbe demografske, zaposlitvene in socialne sestave prebi-

valstva, s čimer se spreminja tudi gospodarska, funkcijska in fiziognomska struktura široke obmestne pokrajine (Ravbar 2006).

Za vse tipe območij lahko sklenemo, da je bila tamkajšnja povprečna velikost družinskih kmetij oziroma kmetijskih zemljišč v njihovi uporabi med 5 in 6 ha, ekonomska vrednost kmetij okrog 4 ESU-je, na povprečni kmetiji je bilo 1,2 PDM-ja, na njej pa je bilo opravljenih okrog 2160 delovnih ur letno.

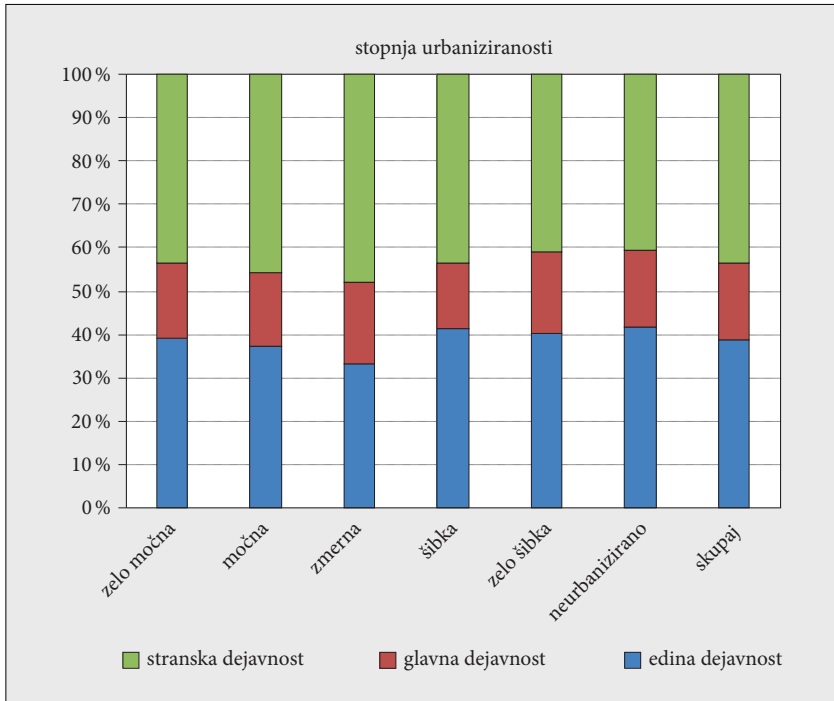
8.3 Analiza dela na kmetijskih gospodarstvih

Na slovenskih družinskih kmetijah se je največ (na državni ravni 43 %) kmečkega dela opravilo v obliki stranske dejavnosti, kar pomeni, da je delovna sila na kmetiji za ukvarjanje z nekmetijskimi dejavnostmi porabila več časa kot za kmetovanje samo (slika 10). Glede na stopnjo urbanizacije območij, kjer so umeščene kmetije, so bila odstopanja nekajodstotna. Največji delež (47,9 %) je bil ugotovljen na kmetijah na območju zmerne urbanizacije, kar ni skladno s pričakovanji, da bi moral biti delež zaradi bližine razpoložljivih delovnih mest največji v zelo močno in močno urbaniziranih občinah. Pričakovano najmanjši je bil v neurbaniziranih in šibko urbaniziranih občinah, za katere velja, da je ponudba delovnih mest zunaj kmetijstva skromnejša.

Kmetijska dejavnost kot edina oblika porabe delovnega časa in posledično kot edini vir dohodka na družinskih kmetijah je bila značilna za slabih 39 % slovenskih kmetijskih gospodarstev. Največji delež (41,4 %) je bil ugotovljen na šibko urbaniziranih, najmanjši (33,1 %) pa na zmerno urbaniziranih območjih.

Ponovno je presenetljiv rezultat za zelo močno urbanizirane občine, kjer je bil delež nadpovprečen (39,0 %). To ni skladno z našo predpostavko, da bližina delovnih mest pomeni manjši delež čistih kmetij oziroma manjšo zastopanost kmetovanja kot edine dejavnosti na kmetiji. Kot je bilo že omenjeno, so bili v popisu podatki o kmetovanju zajeti v obliki koeficienta PDM-ja in števila oseb, ki opravljajo delo na kmetiji. Analiza podatkov o številu oseb je pokazala, da se je izključno z delom na kmetiji ukvarjalo le 26,4 % oseb, ki so skupno opravile 38,9 % od vseh opravljenih kmečkih del. Kmetovanje je bilo glavna dejavnost za 13,6 % oseb, ki so na družinskih kmetijah skupno opravile 17,6 % delovnih ur. Za daleč največ oseb (60,0 %) je bilo kmetovanje zgolj postranskega pomena; skupno so opravile 43,5 % dela na kmetijah.

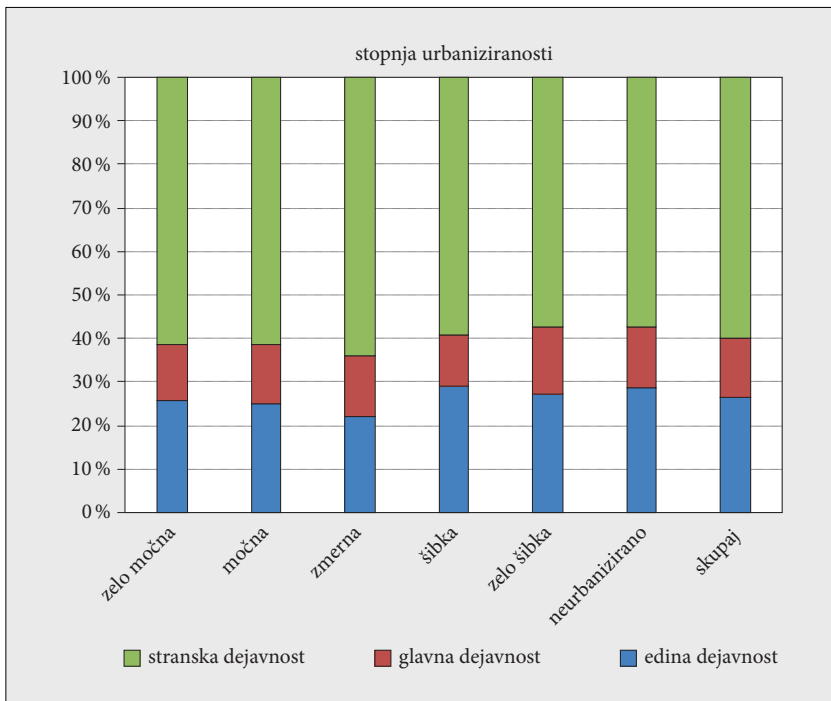
Kot je razvidno iz slike 11, je bil delež oseb, ki jim je bilo kmetovanje edini vir dohodka, najmanjši (22,0 %) na območjih zmerne urbanizacije. Nasprotno je bil v teh občinah v primerjavi z ostalimi tipi območij največji delež (63,9 %) tistih, ki jim je bilo kmetovanje zgolj postranskega pomena. Na območjih šibke urbanizacije in v neurbaniziranih predelih je bil delež tistih, ki jim je kmetijska dejavnost pomenila edini vir dohodka, največji (slabih 29 %). Obrobni pomen kmetovanja je bil izraziteje zastopan tudi v zelo močno in močno urbaniziranih občinah. Pri tem velja opozoriti, da

Slika 10: Delo v kmetijstvu kot edina, glavna ali stranska dejavnost glede na stopnjo urbaniziranosti – podatki za PDM-je (Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2000; lastni izračuni).

so razlike med posameznimi tipi območij majhne, le nekajodstotne, zato ne moremo govoriti o izrazitih odstopanjih.

Rezultati analize dela na kmetijskih gospodarstvih odstopajo od pričakovanj predvsem na območjih zelo močne in močne urbanizacije, kjer je pomen kmetovanja nadpovprečen. Bližina urbanih središč torej ne pomeni le bližine delovnih mest in boljših možnosti za zaposlitev zunaj kmetijstva, ampak, očitno v še večji meri, zgoščeno poselitev in zato izdatnejše povpraševanje po kmetijskih pridelkih. Zaradi močnejšega trga za prodajo kmetijskih pridelkov se v neposredni bližini mest, kjer so praviloma tudi ugodne naravne razmere, ukvarjanje izključno s kmetijstvom splača. Na to kaže tudi raziskava *Okoljska in razvojna vloga kmetijstva v Mestni občini Ljubljana* (Lampič 2007), ki med drugim razkriva, da se število kmetij na tem območju sicer zmanjšuje, preostale kmetije pa se povečujejo, pridelovalno specializirajo in tržno usmerjajo.

Slika 11: Delo v kmetijstvu kot edina, glavna ali stranska dejavnost glede na stopnjo urbaniziranosti – podatki za osebe (Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2000; lastni izračuni).

Povezanost med stopnjo urbaniziranosti občin in pomenom nekmetijskih virov dohodka na kmetijskih gospodarstvih smo preverjali tudi z izračunom korelacijskega razmerja η^2 (eta kvadrat). Z njim se ugotavlja povezanost med dvema pojavoma, pri čemer je neodvisen pojav podan z opisnimi, odvisen pa s številčnimi vrednostmi (Perko 2001). Koeficient korelacijskega razmerja pove, kolikšen delež variance odvisne spremenljivke lahko pojasnimo z razlikami v vrednosti neodvisnih spremenljivk.

Izračunali smo šest različnih koeficientov korelacijskega razmerja. Neodvisna spremenljivka je bila v vseh primerih enaka (stopnja urbaniziranosti občin), odvisne spremenljivke pa različne (preglednica 8):

- delež oseb, ki jim je kmetovanje edina dejavnost,
- delež oseb, ki jim je kmetovanje glavna dejavnost,

- delež oseb, ki jim je kmetovanje stranska dejavnost,
- delež PDM-ja v kmetijstvu kot edini dejavnosti,
- delež PDM-ja v kmetijstvu kot glavni dejavnosti,
- delež PDM-ja v kmetijstvu kot stranski dejavnosti.

Vrednosti koeficientov korelacijskega razmerja so v primeru vseh odvisnih spremenljivk nizke, tako da ne moremo potrditi povezanosti oziroma vpliva stopnje urbaniziranosti na značaj opravljenega dela v kmetijstvu. V primeru deleža oseb v občini, za katere je kmetovanje edina dejavnost, lahko na primer s stopnjo urbaniziranosti občine pojasnimo le 2,3 % razlik.

Rezultati analize dela na kmetijah so nas nekoliko presenetili, saj je bilo kmetijstvo na večini kmetij le stranska dejavnost, stopnja urbanizacije pa pri tem ni imela pomembnejše vloge. Ne glede na to, ali gre za neurbanizirana ali zelo močno urbanizirana območja, si člani gospodinjstev običajno iščejo dodatne vire zaslužka zunaj kmetijstva. Bližina mest in s tem večja ponudba delovnih mest torej ni prevladujoč dejavnik oblikovanja socialno-ekonomske strukture kmetij v Sloveniji. Za to je lahko več razlogov.

Za prostorsko raven preučevanja smo izbrali občine. Primernejše in natančnejše bi lahko bilo preučevanje na ravni naselij, vendar so podatki o kmečki delovni sili dostopni le za občinsko raven. Problem slovenskih občin je tudi dejstvo, da so tako glede na velikost kot število prebivalcev precej raznolike, seveda pa je zanje značilna različna stopnja urbaniziranosti.

Gabrovec in Bole (2009) sta raziskovala, kateri družbeni dejavniki vplivajo na večjo dnevno mobilnost prebivalcev. Ugotovila sta, da je delež medobčinskih vozačev povezan s številom delovnih mest v občini, stopnjo motorizacije in izobrazbeno sestavo. Na delež medobčinskih vozačev pa niso bistveno vplivali starostna sestava, delež aktivnega prebivalstva, bruto osnova za dohodnino kot pokazatelj življenjske ravni in delež kmečkega prebivalstva. Avtorja celo ugotavljata, da so v tradi-

Preglednica 8: Korelacijska razmerja med neodvisno spremenljivko (stopnja urbaniziranosti občine) in izbranimi odvisnimi spremenljivkami.

odvisna spremenljivka	koeficient korelacijskega razmerja η^2
delež oseb, ki jim je kmetovanje edina dejavnost	0,023
delež oseb, ki jim je kmetovanje glavna dejavnost	0,036
delež oseb, ki jim je kmetovanje stranska dejavnost	0,026
delež PDM-ja v kmetijstvu kot edini dejavnosti	0,017
delež PDM-ja v kmetijstvu kot glavni dejavnosti	0,036
delež PDM-ja v kmetijstvu kot stranski dejavnosti	0,020

cionalnih kmetijskih občinah kot so na primer Beltinci, Veržej in Ormož, povprečni ali celo nadpovprečni deleži medobčinskih vozačev. Tako se tudi v njihovih ugotovitvah pokaže šibka povezanost med kmetijsko dejavnostjo in prvimi urbaniziranostmi, v tem primeru s številčnostjo dnevnih vozačev. K temu so verjetno pripomogli:

- policentrični razvojni model mest, ki je delovna mesta približal podeželskim območjem ali jih celo »razsejal« po samem podeželju,
- aktualna ekonomska dekoncentracija, ki se kaže v večanju delovnih mest predvsem v obmestnih in podeželskih naseljih (Bole 2008),
- naraščajoča motorizacija in dobro razvito cestno omrežje (Plevnik 2008).

Ugotovitev, da polkmetije oziroma kmetije, kjer je kmetijstvo le stranska dejavnost, niso osredotočene v obmestnih naseljih, potrjuje tudi dejstvo, da so na teh območjih tako naravno- kot družbenogeografske razmere za kmetijstvo najugodnejše. Kmetijska dejavnost je prav tu najdonosnejša in omogoča stabilnejši ekonomski položaj tudi čistim, tržno usmerjenim kmetijam.

9 Analiza razlik med socialno-ekonomskimi tipi kmetij na obmestnih območjih

V tem delu raziskave smo želeli preveriti, ali obstajajo razlike med gospodarjenjem kmetijskih gospodarstev glede na njihov socialno-ekonomski tip in, če obstajajo, ali se odražajo v prostoru. Raziskavo smo omejili na obmestna območja. V nadaljevanju smo z analizo razlik ugotavljali, v kolikšni meri kmetijska gospodarstva glede na socialno-ekonomski tip prispevajo k uveljavljanju večnamenske vloge kmetijstva.

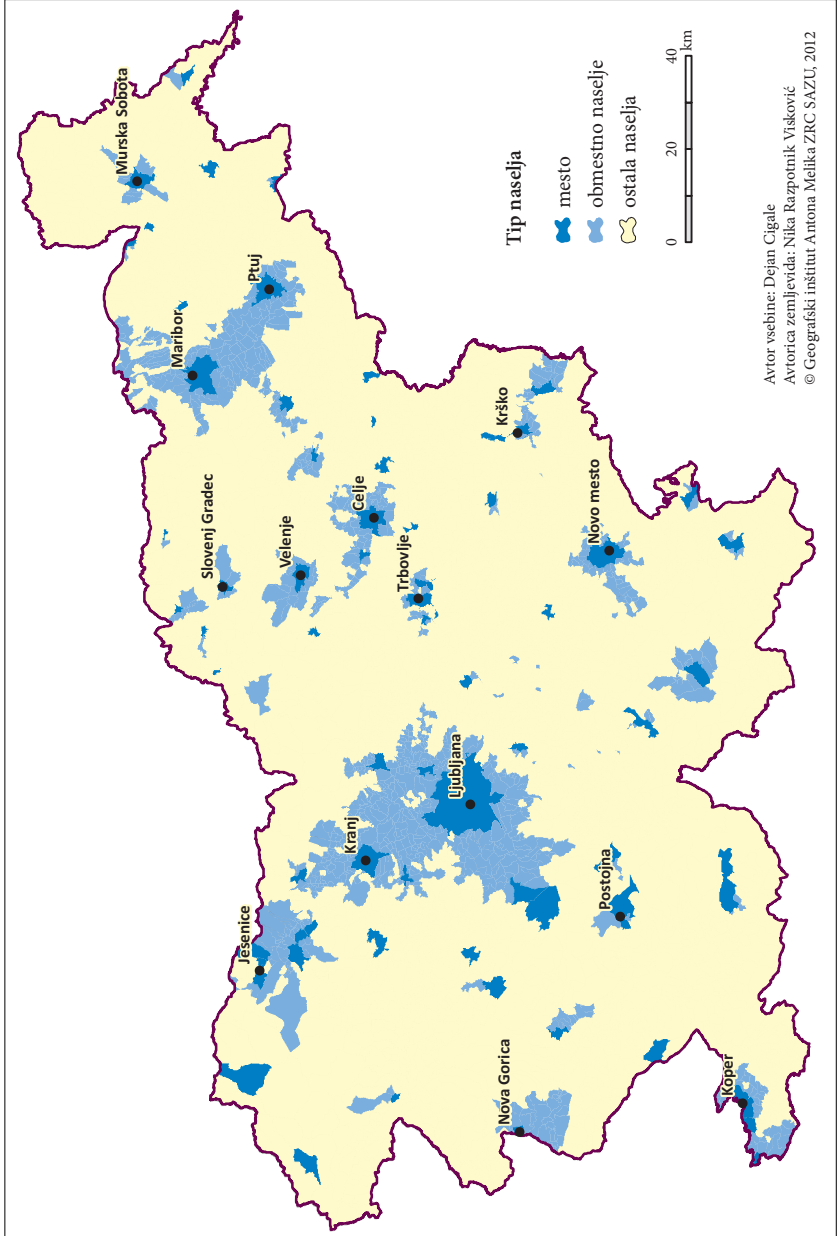
9.1 Opredelitev obmestnih območij

V raziskavi smo se osredotočili na obmestna območja v Sloveniji. Za njihovo opredelitev smo uporabili posodobljeno Ravbarjevo tipologijo naselij glede na stopnjo urbaniziranosti (Cigale 2005). Med obmestna naselja smo uvrstili:

- suburbanizirana (obmestna) naselja in
- urbanizirana (obmestna) naselja.

V modificirani Ravbarjevi tipologiji je Cigale za leto 2005 opredelil skupno 933 obmestnih naselij, kar je 15,6 % od skupno 5988 slovenskih naselij, ki se razprostirajo na 13,2 % površine države. Med njimi je 656 suburbaniziranih obmestnih in 277 urbaniziranih mestnih naselij.

Slika 12: Območja obmestnih naselij v Sloveniji (Cigale 2005). ►

Avtor vsebine: Dejan Cigale
Avtorica zemljevida: Nika Razpotnik Visković
© Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, 2012

9.2 Vzorec kmetijskih gospodarstev

Pri analizi kmetij smo se oprli na rezultate Raziskovanja strukture kmetijskih gospodarstev 2007, saj smo ocenili, da so podatki Popisa kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2000 že nekoliko zastareli, podatki najnovejšega popisa iz leta 2010 pa še niso bili v celoti na razpolago. Raziskovanja strukture kmetijskih gospodarstev, ki spadajo med temeljna statistična raziskovanja na področju kmetijstva, periodično izvaja SURS. Skladno z zakonodajo Evropske unije se popis kmetijstva izvaja vsakih 10 let, v vmesnem času pa zadostujejo vzorčna raziskovanja. V času med popisoma leta 2000 in leta 2010 so jih izvedli v letih 2003, 2005 in 2007. Z raziskovanjem strukture kmetijskih gospodarstev SURS zbira podatke o (Slatnar Kutin 2009):

- zemljiščih, ki jih imajo kmetijska gospodarstva v lasti oziroma v uporabi,
- posejanih površinah na njivah in vrtovih, površinah trajnih travnikov in pašnikov ter trajnih nasadov,
- številu živine,
- delovni sili na kmetijskem gospodarstvu,
- dopolnilnih dejavnostih na kmetijskem gospodarstvu,
- najemu delavcev s stroji v kmetijstvu,
- gozdarstvu in poseku lesa ter
- kmetijski in gozdarski mehanizaciji (samo v letih 2000 in 2005).

Podatke se pridobiva s pomočjo vprašalnikov, kjer pa je mogoče, tudi iz administrativnih podatkovnih virov, kot so register kmetijskih gospodarstev, centralni register goveda, register čebelnjakov, vloge za neposredna plačila pri Agenciji za kmetijske trge in razvoj podeželja, register proizvajalcev sadja v intenzivnih sadovnjakih, register pridelovalcev oljk, register hmelja, evidence dopolnilnih dejavnosti ter evidence ekoloških pridelovalcev in predelovalcev (Slatnar Kutin 2009).

Enote opazovanja so kmetijska gospodarstva, na katerih gospodarijo družinske kmetije, ki ustrezajo standardom Evropske unije (tako imenovane evropsko primerljive kmetije) ter kmetijska podjetja, družbe in zadruge. Vzročni okvir za raziskovanje je statistični register kmetijskih gospodarstev. To je podatkovna baza družinskih kmetij, sestavljena ob Popisu kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2000, osvežena s podatki statističnih raziskovanj, izvedenih po letu 2000 (Slatnar Kutin 2009).

Mikropodatki so izbrani po stratificiranem vzorčnem načrtu. Družinske kmetije so razdeljene v stratumne na podlagi naslednjih fizičnih meril (Slatnar Kutin 2009):

- števila živali,
- površine kmetijskih zemljišč in
- površine posevkov.

Vsebinski in prostorski okvir raziskave je zahteval vpogled v statistično zaščitene mikropodatke. Gre za podatke, ki so spremenjeni tako, da iz njih ni mogoče določiti enote, na katero se nanašajo, ob tem pa vsebujejo spremenljivke, na podlagi katerih

je mogoče izvajati statistično analizo na enak način, kot je to mogoče z individualnimi podatki. V Sloveniji imajo pravico do dela z mikropodatki le registrirane raziskovalne ustanove, registrirani raziskovalci in raziskovalci organov državne uprave (Osnovna pojasnila ... 2011). »... *Namen, za katerega je mogoče pridobiti statistično zaščitene mikropodatke, je statistično-analitičen in znanstveno-raziskovalen, ob tem da analiza pomeni družbeno dobro oziroma nekaj pozitivnega za prebivalce Slovenije. Statistično zaščitene mikropodatke ni mogoče dobiti za nestatističen namen, v katerega uvrščamo administrativen namen, pri katerem bi posredovanje mikropodatkov pomenilo neposredno administrativno posledico za prebivalca ali podjetje, davčni namen, sodni namen in poslovni namen ...*« (Osnovna pojasnila ... 2011). Pri posredovanju statistično zaščitene mikropodatke je bistvenega pomena ohraniti zaupanje javnosti v SURS, saj bi morebitno nezaupanje povzročilo netočno poročanje podatkov poročevalskih enot, kar bi imelo za posledico zmanjšanje kakovosti statističnih podatkov. S tem bi bilo resno ogroženo kakovostno delovanje državne statistike (Osnovna pojasnila ... 2011). Zaradi značaja individualnosti in varovanja osebnih podatkov je delo s tovrstnimi podatki zelo občutljivo in od raziskovalca zahteva dosledno upoštevanje pravnih, etičnih in strokovnih statističnih meril, veliko mero previdnosti, ob objavljanju rezultatov pa združevanje na raven individualne neprepoznavnosti.

Glede na to, da je v središču pričujoče raziskave socialno-ekonomski tip kmetij, smo se omejili izključno na podatke o družinskih kmetijah v obmestnih naseljih. Za posamezne družinske kmetije smo dobili podatek o naselju, v katerem je kmetija, saj podatek o občini za izločitev družinskih kmetij na obmestnih območjih ni dovolj natančen.

Preučevani vzorec je vseboval 2538 družinskih kmetij, kar je 18,1 % kmetijskih gospodarstev, zajetih v raziskavi o strukturi kmetijskih gospodarstev iz leta 2007.

Vzorčne kmetije smo razvrstili glede na socialno-ekonomski tip, pri čemer smo uporabili tipologijo, ki so jo oblikovali Udovč, Kovačič in Kramarič (2006) in je prilagojena popisnim vprašalnikom popisa iz leta 2000, lahko pa jo uporabimo tudi s podatki, pridobljenimi v raziskovanju strukture kmetijskih gospodarstev iz leta 2007. Tipologijo smo podrobno predstavili v tretjem poglavju. Avtorji opredeljujejo naslednje kategorije kmetij: čiste, mešane, dopolnilne in ostarele. Med skupno 2538 vzorčnimi kmetijami je bilo:

- 706 (27,8 %) čistih,
- 589 (23,2 %) mešanih,
- 1010 (39,8 %) dopolnilnih in
- 233 (9,2 %) ostarelih.

V raziskavi so nas zanimale predvsem čiste, mešane in dopolnilne kmetije, zato smo se pri interpretaciji rezultatov osredotočili predvsem nanje, občasno smo vključili tudi ostarele kmetije. Posamezni socialno-ekonomski tipi kmetij so v vzorcu tako absolutno kot relativno neenakomerno zastopani. Že pri metodoloških pojasnilih vzor-

čenja kmetij smo omenili, da so bila pri oblikovanju stratumov upoštevana izključno tako imenovana fizična merila, ne pa tudi socialno-ekonomska, zato deleži posameznih tipov v vzorcu ne ustrezajo dejanskim deležem posameznih tipov kmetij v celotni populaciji.

S podatkom o številu in deležih posameznih socialno-ekonomskih tipov kmetij za leto 2007 ne razpolagamo, lahko pa navedemo podatke za celo državo za leto 2000. Takrat je bilo v Sloveniji 17,3 % čistih, 35,1 % mešanih, 37,7 % dopolnilnih in 9,9 % ostarelih kmetij.

9.3 Temeljne značilnosti kmetijskih gospodarstev glede na njihov socialno-ekonomski tip

Za uvod predstavljamo temeljne ekonomske značilnosti vzorčnih obmestnih družinskih kmetij in razlike med posameznimi socialno-ekonomskimi tipi. Značilnosti predstavljamo s pomočjo podatkov o polnovrednih delovnih močeh kmetije, standardiziranem pokritju kmetije in ekonomski velikosti kmetije ter podatkov o starostni in izobrazbeni strukturi članov kmečkih gospodinjstev.

Polnovredna delovna moč izraža obseg dela na kmetijskih gospodarstvih in temelji na razmerju med številom ur, letno porabljenih za delo na kmetiji, in enoletnim obsegom dela polno zaposlene osebe (1800 ur), ki ga uporablja državna statistika delovne sile. V izračunu PDM-ja je upoštevan celoletni delovni vložek na kmetijskem gospodarstvu. Vanj je poleg dela gospodarja, drugih družinskih članov in redno zaposlenih na kmetijskem gospodarstvu vključeno tudi delo najetih strojnih storitev ter sezonsko in priložnostno delo najete delovne sile. Kot smo že povedali, je bila dnevna delovna obremenitev gospodarja, družinskih članov in redno zaposlenih na kmetijskih gospodarstvih izražena z razredi (od 0 do 2 uri, od 2 do 4 ure, od 4 do 6 ur, od 6 do 8 ur ter 8 ur in več). Za izračun delovne obremenitve so bile uporabljene srednje vrednosti teh razredov, torej vrednosti 0, 1, 3, 5, 7 in 8 ur. Te vrednosti so bile pomnožene s številom delovnih dni v letu (225), dobljenemu številu ur pa je bil prištet delovni vložek, ki ga je opravila najeta delovna sila. Delovni vložek najete delovne sile, posebej za strojne storitve, izražene v urah, ter za sezonsko in priložnostno delo, izraženo v številu polnih delovnih dni, beležijo popisni podatki.

$$\sum_{\text{kmetija}} \text{PDM} = \frac{\sum_{i=1}^{\text{druž. čl. + red. zap. osebe}} (x(\text{obseg dela na kmetiji}) \cdot 225) + (\text{sezonsko delo}) \cdot 8 + (\text{strojne storitve})}{1800}$$

Skupni obseg delovne sile na kmetijskem gospodarstvu, izražen v ekvivalentih PDM-ja, torej dobimo, če ta seštevek delimo z letnim ekvivalentom polno zaposlene delovne moči, to je 1800 urami. Ta obseg dela je povzet po definiciji ekvivalenta pol-

no zaposlene delovne moči, uporabljeni za Anketo o delovni sili, ki velja za referenčni vir analize podatkov o delovni sili v kmetijstvu (Dernulc s sodelavci 2002, 39 in 40).

Analiza vzorčnih kmetij v letu 2007 je za posamezne socialno-ekonomske tipe razkrila naslednje povprečne vrednosti PDM-ja:

- čiste kmetije 2,15,
- mešane kmetije 1,66,
- dopolnilne kmetije 0,81,
- ostarele kmetije 0,59.

Čiste kmetije, na katerih se preživljajo izključno s kmetijsko dejavnostjo, in mešane kmetije, kjer je ta pomemben vir preživljanja, namenijo več delovnega časa delu na kmetiji in manj ali nič delu zunaj nje. Ostarele kmetije zaradi pešanja članov njihovega gospodinjstva večjih delovnih vložkov v kmetijsko dejavnost ne zmorejo več, morebitni dohodek iz kmetijstva pa dopolnjujejo s pokojnino, ki izhaja bodisi iz kmetijstva bodisi iz rednega delovnega razmerja.

Standardno pokritje (*standard gross margin*, v nadaljevanju SGM) je razlika med potencialnimi prihodki in specifičnimi spremenljivimi stroški pridelave na hektar ali glavo živali na letni ravni. SGM pomeni vrednost povprečnega pokritja, s katerim je izraženo povprečno stanje na določenem območju (Dernulc s sodelavci 2002, 41).

Povprečna ugotovljena vrednost seštevkov vseh SGM po posameznih socialno-ekonomskih tipih kmetij je bila leta 2007 naslednja:

- čiste kmetije 31.335 EUR,
- mešane kmetije 19.067 EUR,
- dopolnilne kmetije 5918 EUR,
- ostarele kmetije 6958 EUR.

SGM je bistvena prvina ugotavljanja ekonomske učinkovitosti kmetijskih gospodarstev, ki jo spoznamo tako, da seštejemo zmnožke vrednosti SGM-ja posameznih stroškovnih nosilcev in obsega njihove pridelave, ki je razviden iz popisa.

Ekonomska vrednost vzorčnih kmetij po posameznih socialno-ekonomskih tipih je bila leta 2007 naslednja:

- čiste kmetije 26,1 ESU-ja (evropska enote ekonomske velikosti),
- mešane kmetije 15,9 ESU-ja,
- dopolnilne kmetije 4,9 ESU-ja,
- ostarele kmetije 5,8 ESU-ja.

Istega leta je bila ekonomska velikost povprečne slovenske kmetije 5,9 ESU-ja, povprečne obmestne kmetije pa kar 13,4 ESU-ja. Slovensko povprečje so presegale obmestne čiste in mešane kmetije, ostarele so se mu zelo približale, dopolnilne kmetije pa so za njim zaostajale. Razlike med mešanimi in dopolnilnimi kmetijami so pri ekonomski velikosti zelo izrazite, vendar nekoliko preseneča ugotovitev, da so bile ostarele kmetije gospodarsko močnejše od dopolnilnih. SGM in na njegovi podlagi preračunana ekonomska moč upoštevatata potencialne vrednosti (prihodek in stro-

šek) in ne dejanskih, ki so zaradi okrnjene delovne zmožnosti ostarelih kmetij dejansko nižje.

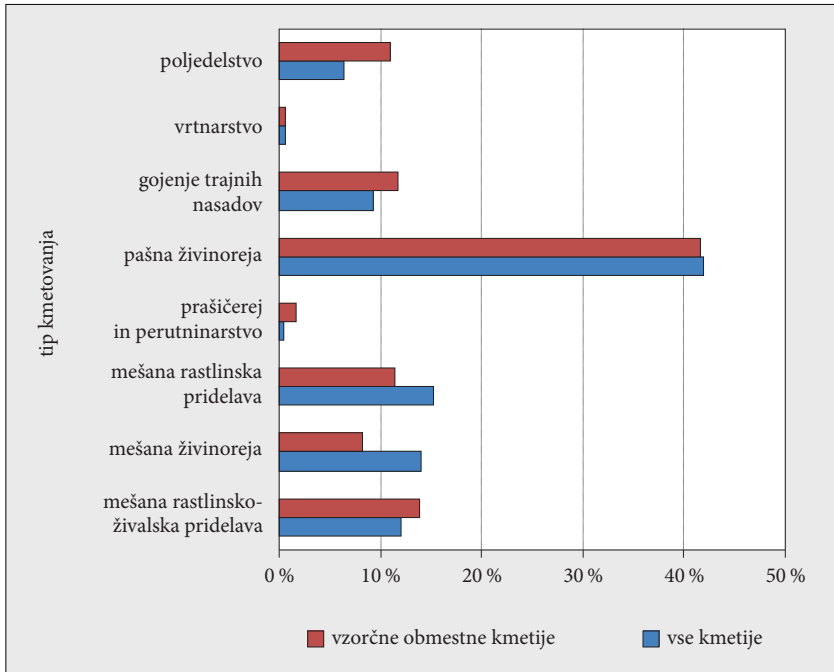
Na podlagi SGM-ja določamo tudi tipe kmetovanja na posamezni kmetiji. Za ta namen je za vsako enoto treba (Dernulc s sodelavci 2002, 41):

- ugotoviti površino vsake kmetijske kulture in število domačih živali po posameznih kategorijah,
- posamezne rastlinske pridelke in kategorije živali ovrednotiti z vrednostmi SGM-ja na hektar oziroma glavo živali, ob upoštevanju krmne bilance na posameznem kmetijskem gospodarstvu,
- izračunati vrednosti SGM-ja za posamezne sklope rastlinskih in živalskih pridelkov oziroma za posamezne kmetijske aktivnosti, kar se doseže z množenjem obsega vsake aktivnosti (hektari in števila živali) z ustrežno vrednostjo SGM-ja (vsote vrednosti SGM-ja posameznih pridelkov v določenem sklopu označujemo s P1 za splošno poljedelstvo, P2 za vrtnarstvo, P3 za trajne nasade, P4 za pašna živino in P5 za prašiče in perutnino),
- sešteti vrednosti SGM-jev posameznih sklopov rastlinskih in živalskih pridelkov,
- dobljeno vsoto oziroma skupno vrednost SGM-ja izraziti v evrih (EUR) in jo pretvoriti v ESU,
- na posameznem gospodarstvu izračunati relativni delež SGM-ja posameznih kmetijskih aktivnosti v skupni vrednosti SGM-ja,
- na podlagi ugotovljenih deležev posameznih aktivnosti kmetijsko gospodarstvo po predpisanih merilih razvrstiti v ustrezen tip kmetovanja.

Tipi kmetovanja se delijo na splošne, glavne in posebne ter podtipe posebnih tipov. Splošni tipi kmetovanja so:

- poljedelstvo (1),
- vrtnarstvo (2),
- gojenje trajnih nasadov (3),
- pašna živinoreja (reja goveda, konj, drobnice) (4),
- prašičereja in perutninarstvo (5),
- mešana rastlinska pridelava (6),
- mešana živinoreja (7) in
- mešana rastlinsko-živalska pridelava (8).

Primerjava kmetij na ravni Slovenije in obmestij je razkrila, da je na obeh primerjanih območjih prevladovala pašna živinoreja, najskromnejša pa sta bila deleža kmetij, usmerjenih v delovno zelo intenzivno vrtnarstvo. Pri tej panogi je na majhni površini možno ustvariti dohodek za enega ali več članov kmečke družine, vendar mora imeti kmetovalec za uspešno vrtnarsko pridelavo poleg vrtnarskih tudi določena znanja iz trženja, pri čemer mora del časa nameniti tudi promociji in prodaji svojih pridelkov (Petelinc 2006). Razlike med zastopanostjo tipov kmetovanja niso izrazite, omenimo le večjo usmerjenost obmestnih kmetij v gojenje trajnih nasadov

Slika 13: Tipi kmetovanja na vseh slovenskih in vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.

in poljedelstvo, kar gre pripisati ravninskemu značaju obmestnih območij, torej ugodnejšim naravnim razmeram.

Podrobnejše rezultate analize posameznih socialno-ekonomskih skupin kmetij glede na prevladujoči tip kmetovanja predstavljamo v preglednici 9. Merila za uvrstitev v določen splošni tip so natančneje razdelana v metodoloških pojasnilih popisa (Dernulc s sodelavci 2002). Med čistimi obmestnimi kmetijami jih je bilo leta 2007 več kot pol usmerjenih v pašno živinorejo, še posebej za prirejo mleka (35,1 %). Sledijo jim kmetije z mešano rastlinsko-živalsko pridelavo (12,9 %). Tudi mešane obmestne kmetije so bile najpogosteje usmerjene v pašno živinorejo (46,7 %), sledijo jim kmetije z mešano rastlinsko-živalsko pridelavo (12,9 %) in mešano rastlinsko pridelavo (9,3 %). Delež vrtnarstva je bil največji med vsemi tipi obmestnih kmetij, a z 1,2 % še vedno skromen. Med dopolnilnimi kmetijami je bil delež tistih, usmerjenih v pašno živinorejo, precej manjši (30,5 %) kot pri ostalih skupinah in tudi od slovenskega povprečja. V primerjavi z drugimi socialno-ekonomskimi tipi kmetij je bil med njimi večji delež kmetij, ki so se prednostno ukvarjale s poljedelstvom (13,8 %).

Preglednica 9. Prevladujoči tip kmetovanja na vzorčnih območjih kmetijskih leta 2007.

šifra	tip kmetije opis	čista kmetija		mešana kmetija		dopolnilna kmetija		ostarela kmetija	
		število	delež (%)	število	delež (%)	število	delež (%)	število	delež (%)
13	žito, oljnice, proteinske rastline	26	3,7	33	5,6	106	10,5	10	4,3
14	splošno poljedelstvo	38	5,4	24	4,1	33	3,3	8	3,4
20	vrtnarstvo	6	0,8	7	1,2	2	0,2	1	0,4
31	vinogradništvo	25	3,5	17	2,9	39	3,9	8	3,4
32	sadje in citrusi	25	3,5	24	4,1	53	5,2	11	4,7
33	oljke	1	0,1	1	0,2	16	1,6	3	1,3
34	gojenje različnih trajnih nasadov	17	2,4	12	2,0	30	3,0	14	6,0
41	prirreja mleka	248	35,1	132	22,4	54	5,3	18	7,7
42	vzreja in pitanje goveda	36	5,1	45	7,6	74	7,3	21	9,0
43	govedo – prirreja mleka in pitanje	78	11,0	56	9,5	45	4,5	15	6,4
44	ovce, koze in druga pašna živala	27	3,8	42	7,1	135	13,4	29	12,4
50	prašiči in perutnina	11	1,6	18	3,1	9	0,9	5	2,1
60	mešana rastlinska pridelava	40	5,7	55	9,3	163	16,1	34	14,6
71	mešana živinoreja, večinoma pašne živali	29	4,1	37	6,3	97	9,6	17	7,3
72	mešana živinoreja, večinoma zrnorejdi	8	1,1	10	1,7	9	0,9	0	0,0
81	poljščine – pašna živala	51	7,2	44	7,5	52	5,1	17	7,3
82	različne rastline, živinoreja	40	5,7	32	5,4	93	9,2	22	9,4
	skupaj	706	100,0	589	100,0	1010	100,0	233	100,0

Rezultati analize prevladujočega tipa kmetovanja obmestnih kmetij kažejo na odstopanje dejanskega stanja od običajnih planskih usmeritev oziroma teženj prostorskih načrtovalcev, da naj se obmestne kmetije izraziteje usmerjajo v vrtnarstvo oziroma v rastlinsko pridelavo, ne pa v živinorejo.

Glede na namen kmetijske pridelave v Sloveniji prevladujejo kmetije, na katerih prevladuje pridelava za lastne potrebe, analiza vzorčnih obmestnih kmetij pa je postregla s skoraj povsem nasprotnimi ugotovitvami. Razlike med posameznimi socialno-ekonomskimi tipi kmetij so velike, saj tržna pridelava prevladuje na čistih in mešanih kmetijah, pridelava za lastne potrebe pa na dopolnilnih in ostarelih.

Preglednica 10: Namen kmetovanja na slovenskih in vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.

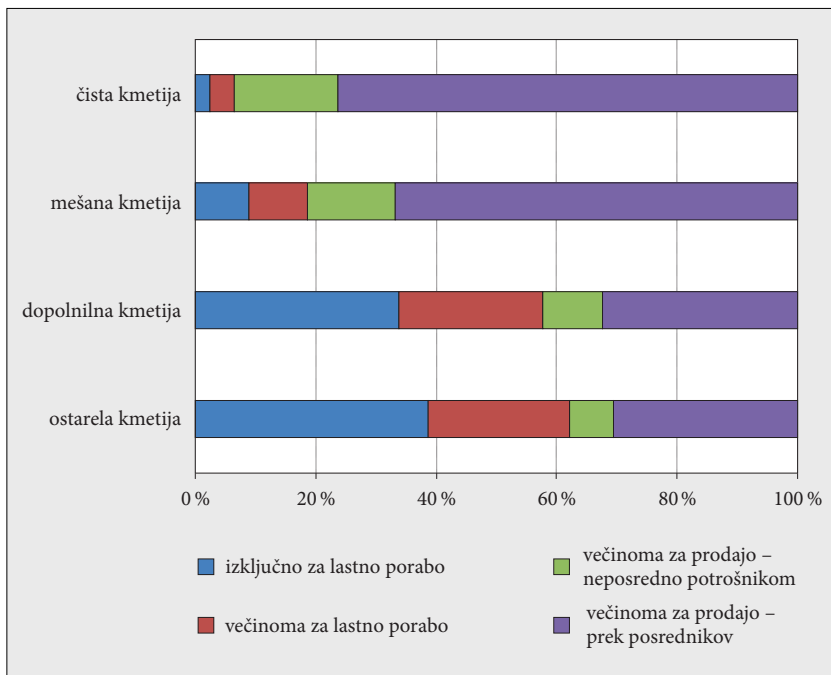
namen kmetijske pridelave	delež kmetij v Sloveniji (%)	delež vzorčnih kmetij na obmestnih območjih (%)
večinoma za lastno porabo	63,2	34,8
večinoma za prodajo	36,8	65,2

Analiza namena kmetovanja razkriva, da večji pomen dohodkov iz nekmetijskih dejavnosti povečuje delež pridelave izključno ali večinoma za lastno porabo, zmanjšuje pa se delež pridelave za prodajo. Najbolj izrazita samooskrbna naravnost kmetovanja je pričakovano na ostarelih obmestnih kmetijah. V tržno pridelavo usmerjene kmetije se v veliki meri odločajo za prodajo prek posrednikov.

V sklopu raziskovanja temeljnih značilnosti kmetij smo analizirali tudi starostno in izobrazbeno sestavo članov njihovih gospodinjstev. Starostna sestava gospodinjstev pomeni njihovo členitev glede na zastopanost temeljnih starostnih skupin, ki jih sestavljajo posamezni člani glede na njihovo starost: mladi (stari do 20 let), zreli (stari od 20 do 59 let) in stari (stari 60 let in več). Kladnik (1999, 214) opredeljuje naslednje starostne tipe:

- mlado gospodinjstvo, ki ga sestavljajo mladi in zreli člani,
- generacijsko gospodinjstvo, ki ga sestavljajo mladi, zreli in stari člani,
- zrelo gospodinjstvo, ki ga sestavljajo samo zreli člani,
- starajoče gospodinjstvo, ki ga sestavljajo zreli in stari člani,
- ostarelo gospodinjstvo, ki ga sestavljajo samo stari člani, in
- kombinirano gospodinjstvo, ki ga sestavljajo mladi in stari člani.

Na čistih, mešanih in dopolnilnih kmetijah so prevladovala starajoča gospodinjstva, pri čemer je bil največji delež (35,1 %) na dopolnilnih kmetijah. Najmlajša starostna sestava je bila značilna za mešane kmetije, na katerih je bilo med vsemi socialno-ekonomskimi tipi kmetij največ mladih gospodinjstev (25,1 %). Generacijska gospodinjstva

Slika 14: Namen kmetovanja po socialno-ekonomskih tipih vzorčnih obmestnih kmetij leta 2007.

(v katerih skupaj živijo tri generacije) so bila bolj značilna za čiste in mešane kmetije. Že iz definicije ostarelega socialno-ekonomskega tipa kmetij je razvidno, da so imele vse kmetije tega tipa ostarela gospodarstva.

S starostno sestavo gospodarstev je povezana tudi povprečna starost gospodarja kmetijskega gospodarstva, ki je bila leta 2007 po posameznih socialno-ekonomskih tipih naslednja:

- na čistih kmetijah 53 let,
- na mešanih kmetijah 52 let,
- na dopolnilnih kmetijah 57 let, in
- na ostarelih kmetijah 73 let.

Izobrazbena struktura gospodarjev čistih, mešanih in dopolnilnih kmetijskih gospodarstev je bila precej podobna. Z nekajodstotnimi razlikami so prevladovale osnovna izobrazba in nižja ali srednja poklicna izobrazba, ki je pri vseh tipih presegala skupno 60 %. Pri ostarelih kmetijah je močno prevladovala osnovna izobrazba (50,2 %).

Preglednica 11: Starostna sestava gospodinjstev na vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.

tip kmetije	čista kmetija		mešana kmetija		dopolnilna kmetija		ostarela kmetija	
	število	delež (%)	število	delež (%)	število	delež (%)	število	delež (%)
starostni tip gospodinjstva								
mlado	149	21,1	148	25,1	158	15,7	0	0,0
generacijsko	157	22,2	130	22,1	176	17,4	0	0,0
zrelo	162	22,9	151	25,7	253	25,0	0	0,0
starajoče	221	31,4	154	26,1	355	35,2	0	0,0
ostarelo	17	2,4	6	1,0	66	6,5	233	100,0
kombinirano	0	0,0	0	0,0	2	0,2	0	0,0
skupaj	706	100,0	589	100,0	1010	100,0	233	100,0

Preglednica 12: Kmetijska izobrazba gospodarjev vzorčnih obmestnih kmetij leta 2007.

tip kmetije	čista kmetija		mešana kmetija		dopolnilna kmetija		ostarela kmetija	
	število	delež (%)	število	delež (%)	število	delež (%)	število	delež (%)
kmetijska izobrazba								
samo praktične izkušnje	219	31,0	230	39,0	639	63,2	178	76,4
tečaji iz kmetijstva	269	38,1	240	40,8	285	28,2	44	18,9
dveletna poklicna izobrazba	24	3,4	14	2,4	14	1,4	4	1,7
triletna poklicna izobrazba	61	8,7	36	6,1	17	1,7	1	0,4
srednja izobrazba	109	15,5	49	8,3	29	2,9	3	1,3
višja izobrazba	9	1,3	8	1,4	8	0,8	0	0,0
visoka strokovna izobrazba	8	1,1	5	0,8	10	1,0	1	0,4
univerzitetna izobrazba	6	0,8	7	1,2	8	0,8	0	0,0
podiplomska izobrazba	1	0,1	0	0,0	0	0,0	2	0,9
(spec., mag., dokt.)								
skupaj	706	100,0	589	100,0	1010	100,0	233	100,0

Večina gospodarjev čistih in mešanih kmetij je imela opravljene tečaje iz kmetijstva (38,1 oziroma 40,7 %). Sledijo jim tisti, ki svoje znanje črpajo zgolj iz praktičnih izkušenj. Pri dopolnilnih in ostarelih kmetijah je delež gospodarjev, ki imajo kakršnokoli kmetijsko izobrazbo skromen, saj jih ima na dopolnilnih kmetijah kar 63,3 % le praktične izkušnje, na ostarelih kmetij pa je delež teh celo 76,4 %.

9.4 Značilnosti zemljiške strukture kmetijskih gospodarstev glede na socialno-ekonomski tip

Raziskava strukture kmetijskih gospodarstev je zajela tudi različne kategorije zemljišč. Najobsežnejša kategorija združuje kmetijska in nekmetijska zemljišča, ki jih ima kmetija v uporabi, vendar ni nujno, da jih obdeluje. V skupno površino so všteta zemljišča, ki jih ima kmetija v lasti, povečana za zemljišča, ki jih ima v najemu, in zmanjšana za zemljišča, ki jih daje v najem. Raba zemljišč je bila opredeljena kot način izrabe vseh zemljišč v uporabi določenega kmetijskega gospodarstva, pri čemer so bila zemljišča razčlenjena na naslednje temeljne kategorije (Dernulc s sodelavci 2002, 23):

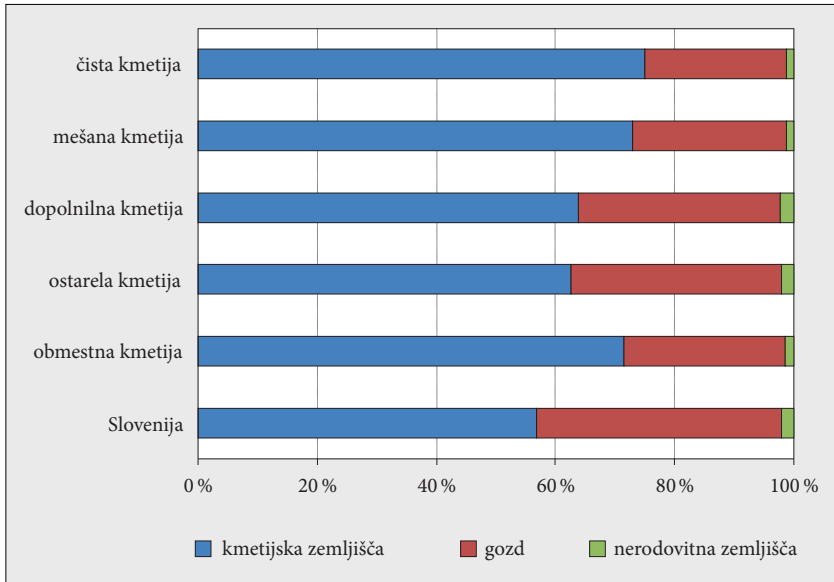
- gozd,
- nerodovitna zemljišča in
- kmetijska zemljišča.

Preglednica 13: Zemljišča v uporabi na vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.

tip kmetije	čista kmetija	mešana kmetija	dopolnilna kmetija	ostarela kmetija
vsa zemljišča v uporabi (ha)	20.270,5	11.975,5	9329,0	2008,4
delež vseh zemljišč v uporabi (%)	46,5	27,5	21,4	4,6
povprečna površina vseh zemljišč v uporabi na kmetijo (ha)	28,7	20,3	9,2	8,6

Povprečna slovenska kmetija je imela v uporabi 12,2 ha zemljišč, torej kmetijskih zemljišč, nerodovitnih zemljišč in gozda. Povprečna površina vzorčnih obmestnih kmetij je bila večja, in sicer 17,2 ha. Med posameznimi socialno-ekonomskimi tipi smo ugotovili precejšnje razlike. Čista kmetija je imela v uporabi povprečno 28,7 ha zemljišč, dopolnilna pa le 9,2 ha.

V kategorijo gozd so zajeta zemljišča, porasla z gozdnim drevjem v obliki sestaja ali z drugim gozdnim rastlinjem, ki zagotavlja katerokoli funkcijo gozda. Semkaj spadajo tudi varovalni (vetrolovni) nasadi gozdnega drevja, ki merijo več kot 5 arov, gozdne drevesnice, urejene na gozdnih zemljiščih, živi pesek, skalovje, goličave in nerodovite površine, ki so v sklopu gozda. Nerodovitna zemljišča so pozidana zemljišča,

Slika 15: Raba zemljišč v uporabi na slovenskih in vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.

dvorišča, kamnolomi, peskokopi, poti, skale, ribniki, močvirja in druga zemljišča, ki jih ni mogoče uporabljati za kmetijsko ali gozdno rabo (Dernulc s sodelavci 2002, 23).

Na obravnavanem območju je bil delež kmetijskih zemljišč glede na slovensko raven nadpovprečen. Pri tem so najbolj izstopale čiste kmetije, na katerih so kmetijska zemljišča sestavljala 75,1 % celotnega zemljiškega fonda, in mešane kmetije, na katerih je bil ta delež 72,9 %. Skladno s tem je bil delež gozda na obmestnih kmetijah podpovprečen. Najbolj je izstopal na ostarelih (35,4 %) in dopolnilnih kmetijah (34,0 %).

Podrobneje smo analizirali tudi kmetijska zemljišča, ki so opredeljena kot za kmetijsko pridelavo primerna zemljišča v lasti ali najemu kmetijskega gospodarstva. Delimo jih v tri skupine (Dernulc s sodelavci 2002, 24):

- kmetijska zemljišča v uporabi in jih kmetijska gospodarstva uporabljajo za kmetijsko pridelavo, razdeljena pa so na njive in vrtove, sadovnjake, vinograde ter travnike in pašnike,
- kmetijska zemljišča v zaraščanju, ki niso več v kmetijski rabi in jih sestavljajo predvsem travniki in pašniki, delno prerasli z drevjem in grmovjem,
- druga neobdelana kmetijska zemljišča, ki niso obdelana zaradi socialnih, gospodarskih ali drugih razlogov.

Preglednica 14: Kmetijska zemljišča v uporabi na vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.

tip kmetije	čista kmetija	mešana kmetija	dopolnilna kmetija	ostarela kmetija
kmetijska zemljišča v uporabi (ha)	15.143,8	8637,3	5791,0	1198,0
delež kmetijskih zemljišč v uporabi (%)	49,2	28,1	18,8	3,9
povprečna površina kmetijskih zemljišč v uporabi na kmetijo (ha)	21,5	14,7	5,7	5,1

Po pričakovanjih so večino kmetijskih zemljišč vzorčnih kmetij predstavljala kmetijska zemljišča v uporabi. Delež zemljišč v zaraščanju in drugih neobdelanih kmetijskih zemljišč je bil zanemarljiv, vsega 1,1 %, o njih pa je poročalo 13,9 % vzorčnih kmetij. Za celotno Slovenijo velja, da je bilo leta 2007 v zaraščanju 6,3 % kmetijskih zemljišč, ki so bila v lasti 2,5 % kmetijskih gospodarstev.

Preglednica 15: Kmetijska zemljišča v zaraščanju in druga neobdelana kmetijska zemljišča na vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.

tip kmetije	čista kmetija	mešana kmetija	dopolnilna kmetija	ostarela kmetija
kmetijska zemljišča v zaraščanju (ha)	60,5	88,7	153,5	51,2
število kmetij z zemljišči v zaraščanju	77	82	175	50
druga neobdelana kmetijska zemljišča (ha)	22,7	2,1	11,4	5,3
število kmetij z drugimi neobdelanimi zemljišči	14	10	17	7

V sklopu analize zemljišč smo primerjali tudi lastniško sestavo kmetij glede na njihov socialno-ekonomski tip. Čeprav je lastništvo zemljišč tudi temelj sodobnega kmetijstva, obstajajo kmetije, ki nimajo lastne zemlje. Med 2538 vzorčnimi kmetij je bilo takšnih 31 ali 1,2 %. Za izhodišče smo vzeli vsa zemljišča v uporabi, rezultate pa prikazali v preglednici 16. Iz nje je razvidno, da se za najem zemljišč v večji meri odločajo čiste in mešane kmetije. Čiste kmetije so imele v lasti le 62,9 % od vseh zemljišč v uporabi, preostalih 37,1 % so imele v najemu, s čimer so učinkoviteje izkoristile razpoložljivo delovno silo in mehanizacijo.

Preglednica 16: Razmerja med zemljišči v lasti in najemu na vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.

tip kmetije	čista kmetija	mešana kmetija	dopolnilna kmetija	ostarela kmetija
število	706	589	1010	233
skupna zemljišča v lasti (ha)	12.392,73	7766,56	7701,95	1849,85
skupna zemljišča v najemu (ha)	7320,62	3893,46	1749,73	242,52
delež zemljišč v lasti (%)	62,9	66,6	81,5	88,4
delež zemljišč v najemu (%)	37,1	33,4	18,5	11,6
razmerje med zemljišči v lasti in najemu	1,69	1,99	4,40	7,63

Večji kot je pomen nekmetijskih dejavnosti v dohodku in delovni vpetosti članov kmetijskih gospodarstev, manj zemljišč praviloma najemajo na kmetijah. Na dopolnilnih kmetijah v večji meri gospodarijo z lastnimi zemljišči, saj jim za najem dodatnih zemljišč morda primanjkuje delovne sile, bolj verjetno pa za večanje površine obdelovalnih zemljišč niti niso zainteresirani, saj člani njihovih gospodinjstev pridobivajo dohodek predvsem iz nekmetijskih dejavnosti.

Na to kažejo tudi deleži posameznih socialno-ekonomskih tipov obmestnih kmetij, ki so imele v najemu obdelovalna zemljišča:

- čiste kmetije 84,0 %,
- mešane kmetije 72,0 %,
- dopolnilne kmetije 40,3 % in
- ostarele kmetije 33,2 %.

Najredkeje se za najem zemljišč odločajo na ostarelih kmetijah, kjer zaradi omejenih delovnih možnosti raje dajejo svoja zemljišča v najem drugim kmetovalcem. Med 2538 vzorčnimi kmetijami jih je svoja zemljišča v skupni površini 426,2 ha oddalo v najem 207. Glede na socialno-ekonomski tip so bili posamezni tipi kmetij pri dajanju v najem udeleženi z naslednjimi deleži:

- čiste kmetije 2,3 %,
- mešane kmetije 5,3 %,
- dopolnilne kmetije 2,4 % in
- ostarele kmetije 15,0 %.

Velik razkorak med površino zemljišč, vzetih v najem, in zemljišč, danih v najem, nakazuje, da najemjemalci večino zemljišč najemajo pri lastnikih, ki se s kmetijs-tvom ne ukvarjajo več. Razkorak pa je deloma tudi posledica dejstva, da smo izvedli vzorčno analizo in ne analize vseh kmetijskih gospodarstev.

Rezultati analize so razkrili, da lahko potrdimo drugo raziskovalno hipotezo, ki pravi, da so polkmetije v primerjavi s čistimi po površini obdelovalnih zemljišč manjše od čistih in bolj razdrobljene, manjši pa je tudi delež njihovih najetih kmetijskih zemljišč. Ugotovili smo tudi, da je struktura gospodarjenja polkmetij prostorsko bolj razdrobljena in prispeva k večji pokrajinski pestrosti. Pri tem opozarjamo, da smo zemljiško razdrobljenost ugotavljali posredno, na podlagi pestrosti posevkov, saj prostorskih podatkov za obmestne vzorčne kmetije glede na socialno-ekonomski tip ni na razpolago.

9.5 Večnamenska vloga kmetijskih gospodarstev glede na socialno-ekonomski tip

Raziskovanje večnamenske vloge s poudarkom na socialnih in okoljskih učinkih gospodarjenja kmetijskih gospodarstev smo prilagodili podatkovnemu viru in analizirali:

- značilnosti živinoreje obmestnih kmetijskih gospodarstev,
- uporabo mineralnih in živinskih gnojil ter fitofarmaceutskih sredstev,
- pestrost posevkov,
- vpetost v ekološko kmetovanje in
- dopolnilne dejavnosti.

Že podatki o tipih kmetijske dejavnosti so razkrili, da je na obmestnih kmetijah prevladovala živinoreja, saj se je 65,3 % od vseh vzorčnih kmetij uvrstilo v naslednje tipe: pašna živinoreja (4), prašičereja in perutninarstvo (5), mešana živinoreja (7) in mešana rastlinsko-živalska pridelava (8).

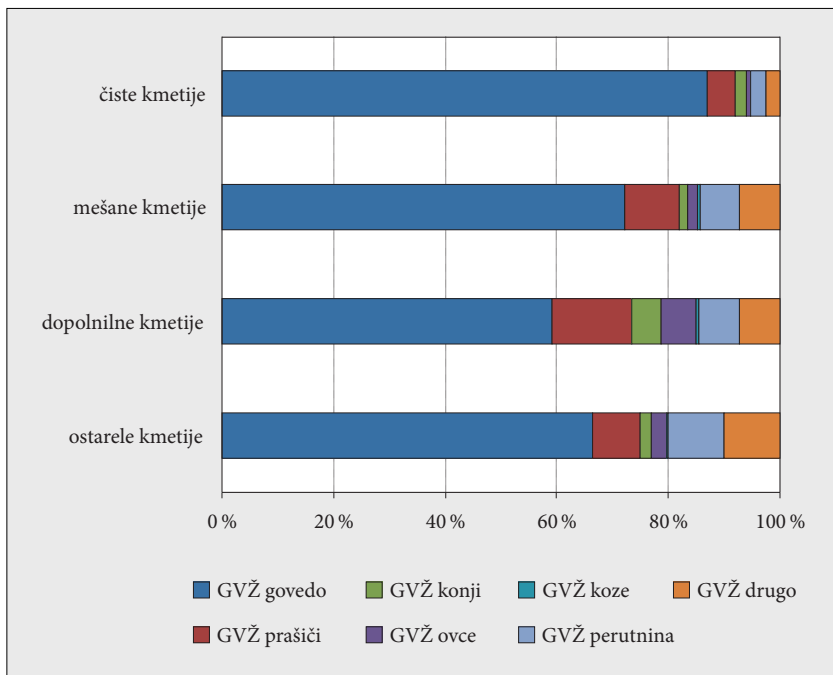
Na kmetijah so glede na njihov socialno-ekonomski tip redili naslednje število glav velike živine (v nadaljevanju GVŽ):

- na čistih kmetijah 28,1,
- na mešanih kmetijah 17,0,
- na dopolnilnih kmetijah 4,4 in
- na ostarelih kmetijah 4,7.

Povprečno število GVŽ-jev na ravni cele države je bilo 5,8, na obmestnih območjih pa je bilo glede na preučevani vzorec bistveno večje, 13,9.

Živinoreja, še posebej reja goveda, prašičev in konj, je bila v večji meri zastopana na čistih in mešanih kmetijah, v manjši pa na dopolnilnih in ostarelih. Največ kmetijskih gospodarstev, kjer se niso ukvarjali z živinorejo, je bilo med dopolnilnimi in ostarelimi kmetijami (28,3 oziroma 27,5 %).

Obseg živinoreje je pomembno izhodišče za ugotavljanje stopnje obremenjevanja zemljišč z dušikom (N) iz živinskih gnojil (Čergan s sodelavci 2003). Dovoljeno količino vnosa dušika ter normative za oceno posameznih vrst in kategorij domačih živali določa Uredba o vnosu nevarnih snovi in rastlinskih hranil v tla (1996). Obremenitev hektara kmetijskih zemljišč pri gnojenju z živinskimi gnojili mejnih vrednosti letnega vnosa rastlinskih hranil ne presega, če količina živinskih gnojil, uporabljena

Slika 16: Struktura živine, izražene v vrednostih GVŽ-jev, po socialno-ekonomskih tipih vzorčnih obmestnih kmetij leta 2007.

Preglednica 17: Delež vzorčnih obmestnih kmetij, na katerih so se leta 2007 ukvarjali z rejo določenih domačih živali.

tip kmetije	čista kmetija (%)	mešana kmetija (%)	dopolnilna kmetija (%)	ostarela kmetija (%)
reja goveda	75,5	67,2	40,3	43,8
reja prašičev	42,1	44,1	35,9	30,9
reja konj	10,8	6,5	6,9	4,3
reja ovc	4,4	6,1	9,5	7,7
reja koz	3,1	4,4	4,8	3,0
reja perutnine	44,9	47,2	45,9	59,7
z živinorejo se ne ukvarjajo	11,8	10,4	28,3	27,5

v letu dni, ni večja od količine gnojil, ki v tem obdobju nastane pri reji 3 GVŽ-jev goveda, konj ali drobnice oziroma pri reji 2 GVŽ-jev prašičev ali perutnine. Glede na uredbo je količina dušika v živinskih gnojilih, ki nastanejo pri letni reji posamezne domače živali, 70 kg dušika na GVŽ goveda, 85 kg dušika na GVŽ prašičev in 75 kg na GVŽ perutnine. Analiza vzorčnih obmestnih kmetij je pokazala, da vrednost dušika oziroma števila GVŽ-jev na hektar kmetijskih zemljišč dovoljenih mejnih vrednosti ne presega, ne glede na socialno-ekonomski tip kmetij. V povprečju slovenske kmetije vnesejo več dušika z gnojem in gnojevko kot z mineralnimi gnojili. Od povprečja precej odstopajo kmetijska gospodarstva na ravninskih območjih, kjer je delež dušika iz živinskih gnojil nekaj več kot polovičen. Razmerje med obema viroma je skoraj 1 : 1, v drugih pokrajinskih tipih pa se močno prevesi v prid dušika iz živinskih gnojil, tako da je razmerje 4 : 1 (Kladnik in Ravbar 2003).

Preglednica 18: Povprečna obremenjenost hektarja kmetijskih zemljišč z GVŽ-jem na vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.

tip kmetije	čista kmetija	mešana kmetija	dopolnilna kmetija	ostarela kmetija	povprečje
GVŽ-jev na ha	1,30	1,15	0,74	0,87	1,13

Gospodarjenje na kmetijah smo raziskovali posredno, z raznolikostjo posevkov na njivah in vrtovih. Pri tem smo izhajali iz predpostavke, da večje kot je število različnih posevkov na 1 ha njiv oziroma vrtov, večja je razdrobljenost gospodarjenja v prostorskem, organizacijskem in časovnem smislu (Di Falco s sodelavci 2009). Pridelava različnih posevkov zahteva različna opravila (na primer setev, skrb za pridelke, njihovo spravilo) na njivah in vrtovih ob različnem času, ima pa tudi pomembno vlogo pri zagotavljanju agrobiodiverzitete. V izračunu smo za vsako opazovano kmetijo sešteli število posevkov. Pri tem površina obdelovalnih zemljišč s posameznimi posevki ni imela ključnega pomena. Za posamezne socialno-ekonomske tipe kmetij je bilo na hektarju njiv in vrtov ugotovljeno naslednje povprečno število posevkov:

- čiste kmetije 0,50,
- mešane kmetije 0,66,
- dopolnilne kmetije 1,20 in
- ostarele kmetije 1,38.

Rezultati kažejo precej večjo pestrost posevkov na dopolnilnih in ostarih kmetijah, za katere smo že prej ugotovili, da so bolj samooskrbno usmerjene. Izračun nas navaja na misel, da je število posevkov na kmetijah povezano tudi s parcelno razdrobljenostjo, ob predpostavki, da kmetovalci pri gospodarjenju določeno mero racionalnosti uveljavljajo tako, da na parcelo oziroma parcele v bližini posejejo isti posevek ter s tem

zmanjšajo stroške poti in porabo časa. Ob resničnosti teh predpostavk bi lahko na dopolnilnih kmetijah sklepali na večjo prostorsko razdrobljenost, a za tovrstno potrditev podatki raziskave *Struktura kmetijskih gospodarstev – Metodološka pojasnila* (Slatnar Kutin 2009) in popisa kmetijstva ne zadoščajo.

Analizirali smo tudi podatke o sadovnjakih in ugotovili, da je delež kmetij z intenzivnimi sadovnjaki ne glede na njihov socialno-ekonomski tip skromen. Večja je zastopanost ekstenzivnih kmečkih sadovnjakov, ki so pomembna prvina pokrajinske pestrosti na podeželju.

Preglednica 19: Delež vzorčnih obmestnih kmetij s sadovnjaki leta 2007.

tip kmetije	čista kmetija (%)	mešana kmetija (%)	dopolnilna kmetija (%)	ostarela kmetija (%)
intenzivni sadovnjaki	8,2	8,0	6,0	4,7
ekstenzivni kmečki sadovnjaki	23,5	28,4	32,1	29,2

Na ravni celotne Slovenije je imelo leta 2007 intenzivne sadovnjake v lasti 2,9 % kmetij, ekstenzivne kmečke sadovnjake pa 31,6 % kmetij. V povprečju je imelo travnike in pašnike 84,5 % slovenskih kmetij, vsaka med njimi povprečno 4,5 ha.

Preglednica 20: Posedovanje travnikov in pašnikov na vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.

tip kmetije	čista kmetija	mešana kmetija	dopolnilna kmetija	ostarela kmetija
delež kmetij, ki imajo travnike in pašnike (%)	85,4	80,3	68,8	74,7
povprečna površina travnikov in pašnikov na kmetijo (ha)	8,2	5,5	2,4	2,4

Podatek o uporabi gnojil in fitofarmaceutskih sredstev smo uporabili kot merilo kmetijskega okoljskega obremenjevanja. Na podlagi vprašalnika smo izvedeli le, ali na kmetijah ta sredstva uporabljajo, ne pa tudi, kako pogosto, kot tudi ne njihove vrste in količine.

Iz preglednice 21 je razvidno, da so ne glede na socialno-ekonomski tip na več kot 90 % kmetijah uporabljali gnojila, pri čemer prevladuje kombiniranje mineralnih in živinskih gnojil. Fitofarmaceutska sredstva so pogosteje uporabljali na čistih in mešanih kmetijah, nekoliko redkeje pa na dopolnilnih in ostarelih.

Preglednica 21: Delež vzorčnih obmestnih kmetij, na katerih so leta 2007 uporabljali gnojila in fitofarmaceutvska sredstva.

tip kmetije	čista kmetija (%)	mešana kmetija (%)	dopolnilna kmetija (%)	ostarela kmetija (%)	skupaj (%)
delež kmetij, na katerih so uporabljali mineralna gnojila	5,2	7,1	16,0	10,3	10,4
delež kmetij, na katerih so uporabljali živinska gnojila	9,1	15,4	23,6	24,0	17,7
delež kmetij, na katerih so uporabljali mineralna in živinska gnojila	83,7	74,5	54,0	58,4	67,4
delež kmetij, na katerih so uporabljali fitofarmaceutvska sredstva	84,4	82,2	68,6	66,1	75,9

V sklopu raziskovanja večnamenske vloge kmetijskih gospodarstev smo analizirali tudi število in delež ekoloških kmetij ter razširjenost dopolnilnih dejavnosti na vzorčnih kmetijah.

Ekološke kmetije so tiste, na katerih so se odločili za kmetijsko pridelavo brez uporabe lahkotopnih mineralnih gnojil, kemično sintetiziranih fitofarmaceutskih sredstev, gensko spremenjenih organizmov in proizvodov, pridobljenih iz teh organizmov, ter različnih regulatorjev rasti. Glavno načelo ekološkega kmetovanja je celostno dopolnjevanje rastlinske pridelave in reje živali ter s tem sledenje naravnim metodam in kroženju snovi v naravi. Ekološko kmetovanje je izrazito večnamensko naravnano, saj so poleg pridelave varne in kakovostne hrane njegovi cilji tudi ohranjanje rodovitnosti tal, sklenjeno kroženje hranil, živalim ustrezna reja in krmljenje, zaščita naravnih življenjskih virov, minimalno obremenjevanje okolja, varovanje biotske raznovrstnosti, varstvo energije in surovin, zagotovitev delovnih mest v kmetijstvu, s tem pa seveda tudi ohranjanje poseljenosti podeželja.

Med vsemi 2538 vzorčnimi obmestnimi kmetijami jih je imelo status ekološke kmetije 57 ali 2,2 %, od tega 2,4 % čistih kmetij, 3,2 % mešanih, 1,9 % dopolnilnih in 0,9 % ostarelih. Leta 2007 je bilo tudi v Sloveniji kot celoti 2 % ekoloških kmetij.

Analiza dopolnilnih dejavnosti po posameznih socialno-ekonomskih tipih kmetij je pokazala, da so se z njimi ukvarjali na 15,7 % čistih, 10,4 % mešanih,

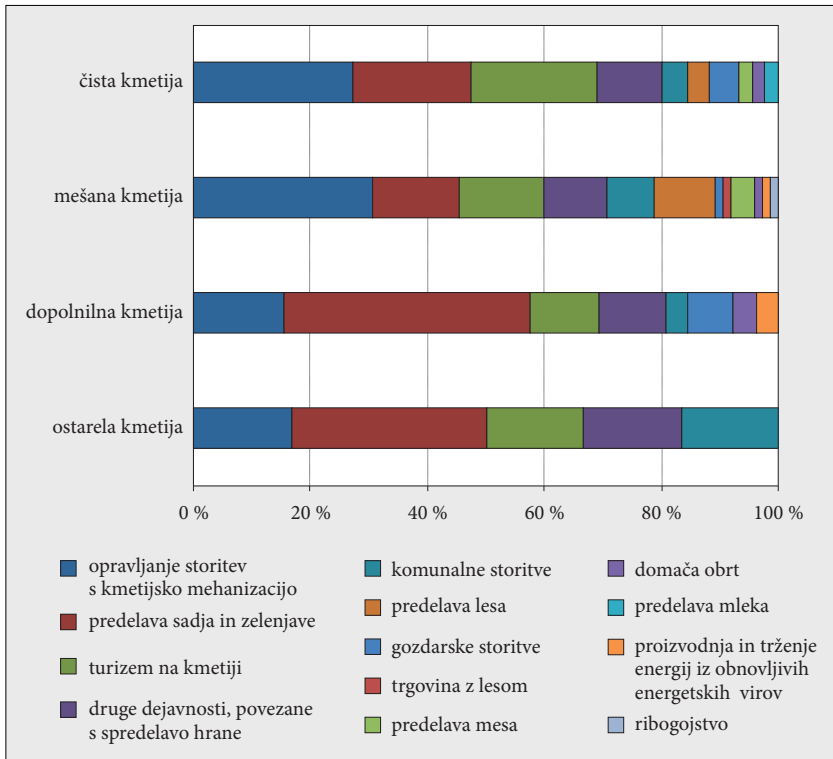

NIKA RAZPOTNIK VISKOVIČ

Slika 17: Ohranjanje ekstenzivnih kmečkih sadovnjakov je značilno predvsem za dopolnilne kmetije.

Preglednica 22: Namakalni sistemi na vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.

tip kmetije	čista kmetija	mešana kmetija	dopolnilna kmetija	ostarela kmetija	skupaj
površina vseh kmetijskih zemljišč z urejenimi namakalnimi sistemi (ha)	319,4	177,9	33,7	16,8	547,8
delež kmetij z namakalnim sistemom (%)	8,4	7,3	3,5	6,0	5,9
površina zemljišč, ki so jih dejansko namakali (ha)	195,7	132,2	17,3	15,2	360,5
delež kmetij, na katerih so dejansko namakali (%)	6,5	5,8	2,7	5,2	4,7

Slika 18: Struktura dopolnilnih dejavnosti na vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.

2,5 % dopolnilnih in 2,6 % ostarelih kmetijah. V Sloveniji kot celoti je bil ustrezen delež 4 % kmetij, kar pomeni, da so ga vzorčne čiste in mešane obmestne kmetije močno presegle. Prevladujoče dopolnilne dejavnosti so bile opravljanje storitev s kmetijsko mehanizacijo, turizem na kmetiji ter predelava sadja in zelenjave. Razlogi za dopolnjevanje kmetovanja z dopolnilnimi dejavnostmi so številni, v ospredju pa so neizkoriščena delovna sila na kmetiji, izguba službe, tradicija, uspešni zgledi, želja po dodatnem zaslužku, finančne spodbude, preračunljivost, proizvodno prestrukturiranje kmetije, inovativnost, ustrezna izobrazba, naravne razmere, spremenjene zahteve na trgu in, nenazadnje, modnost (Potočnik 2003).

Leta 2007 so imeli namakalne sisteme na skupno 151 ali 5,9 % vzorčnih kmetijah, dejansko pa so jih uporabili na 119. Delež kmetij z namakalnim sistemom je bil podpovprečen le na dopolnilnih kmetijah. Namakalni sistem pomeni pomembno

naložbo, za kar so v večji meri zainteresirani na tistih kmetijah, kjer so v kmetijsko pridelavo pripravljene vlagati več sredstev, to pa je zaznavno predvsem na čistih in mešanih kmetijah.

Tretjo raziskovalno hipotezo, ki pravi, da polkmetije prispevajo pomemben delež h krepitvi večnamenske funkcije kmetijstva, lahko delno potrdimo. Pri tem se opi-ramo na rezultate analize posevkov in ugotovitev, da je delež kmetij z ekstenzivnimi kmečkimi sadovnjaki, ki imajo močan pokrajnotvorni pomen, med polkmetijami večji kot med čistimi kmetijami. Polkmetije tudi manj obremenjujejo okolje z dušikom, pri pridelavi pa redkeje uporabljajo fitofarmaceutska sredstva. Na drugi strani smo med polkmetijami ugotovili skromnejšo zastopanost ekoloških kmetij in dopolnilnih dejavnosti. V tem pogledu je večnamenskost izrazitejša na čistih kmetijah.

10 Sklep

V drugi polovici prejšnjega stoletja je bilo slovensko javno mnenje do polkmetov zelo kritično. Kmečki poklic je veljal za enega od najmanj uglednih, v družbi je veljalo splošno prepričanje, da je dvojna aktivnost, torej delo na kmetiji in zunaj nje, škodljiva in nedopustna. Polkmetje naj bi bili odgovorni za zanemarjanje obdelave kmetijskih zemljišč in uničevanje tradicionalne kmetijske kulturne pokrajine. Na delovnem mestu v tovarnah in drugje naj bi bili zaradi preobremenjenosti in utrujenosti manj učinkoviti, s tem pa so škodovali tako matični delovni organizaciji kot drugim zaposlenim v njej. Očitala sta se jim tudi prevelik skupni dohodek iz vseh dejavnosti in sodelovanje v sivi ekonomiji. Odklonilno mnenje je bilo še posebej prisotno med tistimi, ki so priznali, da z nobenim polkmetom niso imeli tesnejših osebnih stikov (Barbič 1990).

Zato verjetno niso poznali motivov, zaradi katerih so se kmetje odločali za iskanje dodatnega zasluga, niti niso bili seznanjeni s skromnim življenjskim standardom, ki ga je na agrarno prenaseljenih območjih kmetija omogočala članom gospodinjstva. Prav tako se niso ukvarjali s problematiko dolgoletne neizenačenosti pravic delavcev in kmetov ter vseh njihovih družinskih članov, kot so pravice do zajemčnega osebnega dohodka, zdravstvenega, invalidskega in pokojninskega zavarovanja ter porodniškega dopusta. Še manj pa so se verjetno zavedali pomena polkmetij za ohranjanje poseljenosti in kultiviranosti tistih podeželskih območij, na katerih razmere za bivanje in delo na kmetiji niso omogočale dostojnega preživetja. Intenzivna industrializacija v dosegu dnevnega prihajanja na delo je prebivalcem teh območij omogočila, da so še vedno skrbeli za kmetije in družinski proračun dopolnjevali z zaposlitvijo zunaj kmetijstva. Seveda na račun prostega časa, letnega dopusta, zgodnjega vstajanja, dnevnega potovanja na delovno mesto in nazaj domov ter povečanih fizičnih in psihičnih naporov.

Zanimanje za polkmetije je v znanstvenih, strokovnih in tudi javnomnenjskih raziskavah v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja nekoliko nazadovalo, delež polkmetij pa se je iz popisa v popis povečeval. Leta 2000 je dosegel že 72,8 % (Udovč, Kovačič in Kramarič 2006). Naraščajoča vloga polkmetij v slovenskem kmetijstvu nas je spodbudila, da se v raziskavi osredotočimo na njihovo vlogo v gospodarski, okoljski in prostorski preobrazbi obmestnih območij, za katero menimo, da je drugačna kot v gorskem in hribovskem svetu ter na demografsko ogroženih območjih.

Ugotovili smo, da je na večini kmetij kmetovanje le postranska dejavnost, stopnja urbanizacije območja, kjer je kmetija, pa pri tem, nekoliko presenetljivo, nima statistično pomembne vloge. Člani gospodinjstva iščejo dodatne vire zaslužka zunaj kmetijske dejavnosti ne glede na to, ali gre za neurbanizirana ali zelo močno urbanizirana območja. Dostopnost delovnih mest torej ni prevladujoč dejavnik pri spreminjanju socialno-ekonomske strukture slovenskih kmetij. Obmestna naselja so večinoma na ravninskih območjih, kjer so naravne razmere praviloma ugodne tudi za intenzivno, tržno usmerjeno kmetijstvo. S tem sta omogočena ohranjanje in razvoj čistih kmetij, to pa bi bil lahko tudi razlog manjšega zanimanja za zaposlovanje v nekmetijskih dejavnostih od pričakovanega. Na drugi strani so člani kmečkih gospodinjstev na območjih z omejenimi dejavniki za kmetovanje prisiljeni iskati zunanje vire dohodkov, saj prihodki iz kmetijstva niso zadostni. Dostopnost delovnih mest je za prebivalce hribovitih in gorskih območij sicer slabša, a se ti za zaposlovanje zunaj kmetije odločajo predvsem iz ekonomske nuje.

S podrobno analizo 2538 vzorčnih obmestnih kmetij smo ugotovili, da so polkmetije po površini obdelovalnih zemljišč manjše od čistih, njihovo gospodarjenje je prostorsko bolj razdrobljeno in prispeva k večji pokrajinski pestrosti, delež najetih kmetijskih zemljišč pa je manjši. V sklopu vrednotenja večnamenske vloge kmetijstva smo ugotovili, da je delež kmetij z ekstenzivnimi kmečkimi sadovnjaki, ki imajo močan pokrajnotvorni pomen, med polkmetijami v primerjavi s čistimi večji, prav tako na polkmetijah gojijo večje število različnih posevkov na površinsko enoto obdelovalnih zemljišč. Obremenjevanje okolja z dušikom in fitofarmacevtskimi sredstvi je na polkmetijah manjše kot na od čistih kmetijah. Na drugi strani se na čistih kmetijah v večji meri ukvarjajo z dopolnilnimi dejavnostmi in ekološkim kmetovanjem.

Vendar razlike med posameznimi socialno-ekonomskimi tipi kmetij niso tako izrazite, da bi opravičevale oblikovanje prostorsko načrtovalskih ukrepov, prilagojenih izključno posameznemu socialno-ekonomskemu tipu. Za vse vrste kmetij (čiste, mešane, dopolnilne in ostarele) je značilna stabilnost, zato ne vidimo razlogov za spodbujanje določenega socialno-ekonomskega tipa kmetij. Izjema bi lahko bile ostarele kmetije, vendar demografska podoba Slovenije in slovenskega kmečkega prebivalstva nakazuje nadaljnje staranje družinskih članov na naših kmetijah. Z vidika prostorskega načrtovanja je zagotovo pomembneje, da poznamo razvojni potencial kmetij na konkretnem planskem območju in večji poudarek namenimo tamkajšnjim naj-

bolj vitalnim in stabilnim kmetijam, ne glede na to, ali gre za čiste kmetije ali polkmetije. Tistim, ki imajo že zdaj dobre razmere za širitev svoje dejavnosti, moramo omogočiti, da se te ne poslabšajo. Kmetijam, ki se soočajo s slabšimi razmerami za širitev ali vsaj ohranjanje kmetovanja, pa lahko z ustreznimi ukrepi pomagamo do njihovega izboljšanja.

11 Seznam virov in literature

- Alihodžić, A. 2010: Moderna portfolio teorija i diversifikacija. Bankarstvo 11-12. Beograd.
- Andersson, H., Ramamurtie, S., Ramaswami, B. 2003: Labor income and risky investments: can part-time farmers compete? *Journal of Economic Behaviour & Organization* 50. Amsterdam.
- Barbič, A. 1990: Kmetov vsakdan: položaj in prihodnost družinskih kmetij na Slovenskem. Ljubljana.
- Barbič, A. 2005: Izzivi in priložnosti podeželja. Ljubljana.
- Barbič, A., Hribernik, F., Kladnik, D., Kovačič, M. 1984: Mešane kmetije – da ali ne? Teorija in praksa 21. Ljubljana.
- Bedrač, M., Cunder, T. 2006: Slovenska kmetijska politika in večnamenskost kmetijstva. Slovenija v EU – izzivi za kmetijstvo, živilstvo in podeželje: zbornik 3. konference Društva agrarnih ekonomistov Slovenije. Ljubljana.
- Bellon, M. R., Taylor, J. E. 1993: Folk soil taxonomy and the partial adoption of new seed varieties. *Economic Development and Cultural Change* 41-4. Chicago.
- Bentley, J. W. 1987: Economic and ecological approaches to land fragmentation: in defense of a much-maligned phenomenon. *Annual Review of Anthropology* 16. Palo Alto.
- Blarel, B., Hazell, P., Place, F., Quiggin, J. 1992: The economics of farm fragmentation: evidence from Ghana and Rwanda. *The World Bank Economic Review* 6. Berkeley.
- Bole, D. 2008: Ekonomska preobrazba slovenskih mest. *Geografija Slovenije* 19. Ljubljana.
- Bollman, R. D. 1991: Efficiency aspects of part-time farming. *Multiple Job Holding among Farm Families*. Ames.
- Boyd, S. 1998: Hobby Farming – For Pleasure or Profit? Statistics Canada, Agriculture Division. Medmrežje: <http://publications.gc.ca/collections/Collection/Statcan/21-601-MIE/21-601-MIE1998033.pdf> (15. 1. 2012).
- Cigale, D. 2005: Posodobitev Ravbarjeve tipizacije naselij z vidika stopnje urbaniziranosti na podlagi RPE 2002. Ocena ponudbe in povpraševanja po zemljiščih za gradnjo na nivoju regije in države – priprava vhodnih podatkov in izvedba ankete. Prvo fazno poročilo. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.

- Cochrane, W. W. 1987: Saving the modest-sized farm or the case for part-time farming. *Choices: the magazine of food, farm and resource* 2. Wisconsin.
- Corsi, A., Findeis, J. L. 2000: True state dependence and heterogeneity in off-farm labor participation. *European Review of Agricultural Economics* 27-2. Oxford.
- Čergan, Z., Dolničar, P., Sušin, J., Verbič, J., Verbič, J., Ugrinović, K., Zemljič, A., Maslo, G. 2003: Usmerjanje kmetijstva na vodovarstvenih območjih Mestne občine Ljubljana. Zaključno poročilo. Kmetijski inštitut Slovenije. Ljubljana.
- Dernulc, S., Iljaš Petrovič, U., Kutin Slatnar, B., Orešnik, I., Cunder, T., Golež, M., Juvančič, L. 2002: Popis kmetijskih gospodarstev Slovenija 2000. Ljubljana.
- Di Falco, S., Penov, I., Aleksiev, A., van Rensburg, T. M. 2009: Agrobiodiversity, farm profits and land fragmentation: evidence from Bulgaria. *Land Use Policy* 27. New York.
- Dirimanova, V. 2006: Land fragmentation in Bulgaria: an obstacle for land market development. *Annals of the Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists* 8-6. Poznań.
- Drozg, V. 1995: Morfologija vaških naselij v Sloveniji. *Geographica Slovenica* 27. Ljubljana.
- Evans, N. J., Ilbery, B. W. 1993: The pluriactivity, part-time farming, and farm diversification debate. *Environment and Planning A* 25-7. London.
- Fuller, A. 1991: Multiple job-holding among farm families in Canada. *Multiple Job Holding among Farm Families*. Ames.
- Gabrovec, M., Bole, D. 2009: Dnevna mobilnost v Sloveniji. *Georitem* 11. Ljubljana.
- Gardner, B. 1992: Changing economic perspectives on the farm problem. *Journal of Economic Literature* 30. Nashville.
- Gasson, R. 1986: Part time farming – staregy for survival? *Sociologia Ruralis* 24. Oxford.
- Gasson, R. 1988: The economics of part-time farming. Harlow.
- Gosar, L. 1974: Analiza kmečkega prebivalstva Slovenije glede na delovno silo v kmetijstvu. Ljubljana.
- Gosar, L. 1982: Poselitvena problematika SR Slovenije. *Sinteza raziskav*, 1. in 2. zvezek. Urbanistični inštitut SRS. Ljubljana.
- Gosar, L., Mihevc, P. 1977: Opredeljevanje vsebine ruralnih naselij za potrebe njihovega usmerjanja. Urbanistični inštitut SRS. Ljubljana.
- Hetland, P. 1986: Pluriactivity as a strategy for employment in rural Norway. *Sociologia Ruralis* 26. Oxford.
- Hung, P. V., Macaulay, T. G., Marsh, S. P. 2007: The economics of land fragmentation in the north of Vietnam. *Australian Journal of Agricultural and Resource Economic* 51-2. Richmond.
- Jabarin, A. S., Epplin, F. M. 1994: Impacts of land fragmentation on the cost of producing wheat in the rain-fed region of northern Jordan. *Agricultural Economics* 11. New Delhi.

- Jervell, A. M., Desmond, A. J. 2003: Beyond food: towards a multifunctional agriculture. Oslo.
- Juvančič, L. 2001: Modeli kmečkih gospodarstev – možnosti in omejitve. Učinki reforme slovenske kmetijske politike: zbornik 1. konference Društva agrarnih ekonomistov Slovenije. Ljubljana.
- Kavaš, D., Pečar, J. 2006: Metodologija izračuna indeksa razvojne ogroženosti za obdobje od 2007 do 2013. Delovni zvezek 6. Ljubljana.
- Kladnik, D. 1999: Leksikon geografije podeželja. Ljubljana.
- Kladnik, D., Ravbar, M. 2003: Členitev slovenskega podeželja – prispevek k usmerjanju skladnega regionalnega razvoja. Geografija Slovenije 8. Ljubljana.
- Klemenčič, M. 1974: Socialna in ekonomska struktura mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev na kmečkih gospodarstvih. Geografski vestnik 46. Ljubljana.
- Klemenčič, M. 1975: Sodobni prelog v SR Sloveniji: problem odnosa človek – priroda. Geografski vestnik 47. Ljubljana.
- Klemenčič, V. 1953: Urbanizacija okolice Kamnika. Geografski vestnik 25. Ljubljana.
- Klemenčič, V. 1960: Problemi gospodarsko-geografske klasifikacije slovenskih naselij. Geografski vestnik 32. Ljubljana.
- Klemenčič, V. 1968: Problemi mešane strukture gospodinjstev in kmečkih gospodarstev v Sloveniji. Geografski vestnik 40. Ljubljana.
- Klemenčič, V. 1980: The problems of the semi-agrarian structure in the semi-urban zones of Slovenia. Geographica Slovenica 11. Ljubljana.
- Klemenčič, V. 1991: Tendence spreminjanja slovenskega podeželja, Geografski vestnik 63. Ljubljana.
- Klemenčič, V. 2005: Poskus opredelitve sodobnih problemov razvoja kulturne pokrajine slovenskega podeželja. Dela 24. Ljubljana.
- Kokole, VI. 1988: Struktura omrežja podeželskih (nemestnih) naselij SR Slovenije. Geografski vestnik 60. Ljubljana.
- Kokole, VI., Kokole, Ve. 1969: Urbanizacija podeželja v Sloveniji. Geografski vestnik 41. Ljubljana.
- Kos, D. 1993: Racionalnost neformalnih prostorov. Ljubljana.
- Kovačič, M. 1996: Socialno-ekonomska in velikostna struktura kmetij v Sloveniji v obdobju 1981–1991. Ljubljana.
- Kovačič, M., Gosar, L., Fabijan, R., Perpar, A., Jakoš, A., Gabrovec, M. 2000: Razvojno-tipološka členitev podeželja v Republiki Sloveniji. Ljubljana.
- Mihevč, P. 1995: Podeželje kot razvojna in prostorsko planska posebnost. Izhodišča, sestavine in problemi celovitega razvoja podeželja v Sloveniji: zbornik posveta (Celovit razvoj podeželja 1). Ljubljana.
- Krašovec, S. 1974: K splošnemu vprašanju kmeta – delavca. Ekonomska revija 25. Ljubljana.
- Kulovec, M. 2002: Dopolnilne dejavnosti na kmetiji. Ljubljana.

- Lampič, B. 2007: Okoljska in razvojna vloga kmetijstva v Mestni občini Ljubljana. Dela 28. Ljubljana.
- Lazarevič, Ž. 2011: Dvestoletne poti slovenskega kmetijstva. Medmrežje: http://863.gvs.arne.si/fck_files/image/Dogodki11/TE/kmetijstvo.pdf (18. 9. 2011).
- Levstik, J. 1964: Ekonomska in družbena problematika polproletarca v RS Sloveniji. Ljubljana.
- Lund, P. J. 1991: Part-time farming: a note on definitions. *Journal of Agricultural Economics* 42-2. Oxford.
- Makarovič, M. 1991: Družine z vitalnih in odmirajočih kmetij v luči nekaterih odnosov. Prihodnost slovenskega podeželja. Novo mesto.
- Martins, C. 2009: Farm Structure Survey in Ireland – 2007. Medmrežje: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-09-020/EN/KS-SF-09-020-EN.PDF (23. 3. 2009).
- Medved, J. 1970: Spremembe v izrabi zemljišča in preslajanje kmečkega prebivalstva v Sloveniji v zadnjih dveh desetletjih. *Geografski vestnik* 42. Ljubljana.
- Miklič, K. 2011: Primerjava modela vrednotenja dolgoročnih naložb (CAPM) in arbitrarne teorije cen (APT). Diplomska naloga, Ekonomsko-poslovna fakulteta Univerze v Mariboru. Maribor.
- Multifunctionality – towards an analytical framework. 2001. Medmrežje: <http://www.oecd.org/dataoecd/62/38/40782727.pdf> (20. 5. 2010).
- Nakajima, C. 1986: Subjective equilibrium of the farm household. Amsterdam.
- Nakamura, A., Nakamura, M. 1985: Dynamic models of the labour force behaviour of married women which can be estimated using limited amounts of past information. *Journal of econometrics* 27. Amsterdam.
- Navodila za izpolnjevanje popisnih listov. FADN knjigovodstvo na kmetijah. 2009. Medmrežje: http://www.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/FADN/Navodila_PL_2010-2011_stare_kmetije.doc (18. 5. 2010).
- Oblak, O., Juvančič, L., Erjavec, E. 2003: Ocena skupnega dohodka na kmečkih gospodarstvih v Sloveniji. Slovensko kmetijstvo in Evropska unija: zbornik 2. konference Društva agrarnih ekonomistov Slovenije. Ljubljana.
- Osnovna pojasnila raziskovalcem o dostopu in uporabi statistično zaščitenih mikro-podatkov. 2011. Medmrežje: http://www.stat.si/drz_stat_mikro.asp (13. 10. 2011).
- Perko, D. 2001: Analiza površja Slovenije s stometrskim digitalnim modelom reliefa. Ljubljana.
- Petelinc, B. 2006: Vsebnost sladkorjev in kislin v plodu paprike (*Capsicum annum L.*) gojene na hidroponski način s kontroliranim dodajanjem hranil. Magistrsko delo. Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Plevnik, A. 2008: Okolje in promet: Slovenija. Medmrežje: <http://nfp-si.eionet.europa.eu/publikacije/Datoteke/PrometInOkolje/OkoljeInPromet-min.pdf> (26. 11. 2011).

- Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2000. 2000. Statistični urad Republike Slovenije. Medmrežje: <http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Kmetijstvo/Kmetijstvo.asp> (12. 1. 2011).
- Potočnik, I. 2003: Iskanje dodatnih virov zaslužka na podeželju: primer dopolnilnih dejavnosti na kmetijah v Sloveniji. Dela 17. Ljubljana.
- Potočnik Slavič, I. 2008: Endogeni razvojni potenciali podeželja. Doktorska disertacija. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Praestholm, S., Reenberg, A., Pilgaard Kristensen, S. 2006: Afforestation of European landscapes: how do different farmer types respond to EU agri-environmental schemes? *GeoJournal* 67. Dordrecht.
- Primožič, M. 2010: Vzorci obnavljanja kmečkega prebivalstva – dejavniki odločanja za kmečki poklic in kmečko družino na območju upravne enote Kranj. Diplomaska naloga. Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Rahman, S., Rahman, M. 2009: Impact of land fragmentation and resource ownership on productivity and efficiency: the case of rice producers in Bangladesh. *Land Use Policy* 26-1. New York.
- Ravbar, M. 1997: Slovenska mesta in obmestja v preobrazbi. *Acta Geographica Slovenica* 37. Ljubljana.
- Ravbar, M. 2006: Podeželje na preizkušnji – kdo bo nadomestil kmetijstvo? Dela 25. Ljubljana.
- Ravbar, M. 2009: Razvojni dejavniki v Sloveniji – ustvarjalnost in naložbe. *Georitem* 9. Ljubljana.
- Ravbar, M., Razpotnik Visković, N. 2010: Pomen večnamenske vloge kmetijstva v preobrazbi podeželja. Podeželje na preizkušnji: jubilejna monografija ob upokojitvi izrednega profesorja dr. Antona Prosenca. Ljubljana.
- Raziskovanja strukture kmetijskih gospodarstev s stanjem z dne 1. 6. 2007. Mikropodatki. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana, 2007.
- Rupena Osolnik, M. 1982: Discussion. Part-time Farmers and their Adjustment to Pluriactivity. Ljubljana.
- Schmitt, G. 1991: Why is the agriculture of advanced Western economies still organised by family farms? Will this continue to be so in the future? *European Review of Agricultural Economics* 18-3. Haag.
- Schmitt, G. 1997: Unvollkommene Arbeitsmärkte, Opportunitätskosten der Familienarbeit und Betriebsgrösse. *Berichte über Landwirtschaft* 75. Stuttgart.
- Sedlar, S., 1974: Vpliv urbanizacije na podobo in strukturo podeželskih naselij v Sloveniji. Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Singh, I., Squire, L., Strauss, J. 1986: *Agricultural household models*. Baltimore.
- Slabe Erker, R. 2006: Ekonomsko vrednotenje neblagovnih učinkov kmetijstva. Slovenija v EU – izzivi za kmetijstvo, živilstvo in podeželje: zbornik 3. konference Društva agrarnih ekonomistov Slovenije. Ljubljana.

- Slatnar Kutin, B. 2009: Struktura kmetijskih gospodarstev – Metodološka pojasnila. Statistični urad Republike Slovenije. Medmrežje: http://www.stat.si/doc/me-tod_pojasnila/15-119-MP.htm#_Toc242002610 (13. 10. 2011).
- Theesfeld, I. 2005: A Common Pool Resource in Transition. Determinants of Institutional Change for Bulgaria's Postsocialist Irrigation Sector. Aachen.
- Toš, N., Klinar, P., Roter, Z., Markič, B., Mlinar, Z., Trampuž, C. 1997: Vrednote v prehodu I. Slovensko javno mnenje 1968–1990. Ljubljana.
- Toš, N., Malnar, B., Hafner-Fink, M., Uhan, S., Kurdija, S., Mihelj, V., Štebe, J., Bernik, I. 2004: Vrednote v prehodu III. Slovensko javno mnenje 1999–2004. Ljubljana.
- Udovč, A., Kovačič, M., Kramarič, F. 2006: Socialno-ekonomski tipi kmetij po podatkih popisa kmetijskih gospodarstev v letu 2000. Slovenija v EU – izzivi za kmetijstvo, živilstvo in podeželje: zbornik 3. konference Društva agrarnih ekonomistov Slovenije. Ljubljana.
- Uredba o vnosu nevarnih snovi in rastlinskih hranil v tla. Uradni list RS 68/1996. Ljubljana.
- Uršič, M., Hočevar, M. 2007: Protiurbanost kot način življenja. Ljubljana.
- Vrišer, I. 1965: Geografska izhodišča pri omejevanju mest in njihovih vplivnih območij. Geografski vestnik 37. Ljubljana.
- Vrišer, I. 1974: Mesto in podeželje – eden od aspektov socialnega razlikovanja. Geographica Slovenica 3. Ljubljana.
- Wan, G. H., Cheng, E. J. 2001: Effects of land fragmentation and returns to scale in the Chinese farming sector. Applied Economics 33-2. Abingdon.
- Weiss, C. R. 1999: Farm growth and survival: econometric evidence for individual farms in Upper Austria. American Journal of Agricultural Economics 81. Oxford.
- Zakon o kmetijstvu (ZKme-1). Uradni list RS 45/2008. Ljubljana.

12 Seznam slik

Slika 1: Interdisciplinarni pristop k oblikovanju raziskovalnih hipotez.	16
Slika 2: Nova stanovanjska hiša med kmetijskim poslopjem in kmetijskimi zemljišči.	32
Slika 3: Uglednost kmeta kot poklica v letih 1969, 1980 in 2003 (Toš s sodelavci 1997; Toš s sodelavci 2004).	34
Slika 4: Mnenja o preprečevanju, dopuščanju ali spodbujanju dvojnega dela na zemlji in v rednem delovnem razmerju v Sloveniji v letih 1969 in 1980 (Toš s sodelavci 1997; Toš s sodelavci 2004).	35
Slika 5: Mnenja o koristnosti dvojnega dela na kmetiji in v rednem delovnem razmerju (Toš s sodelavci 1997).	36

Slika 6: Mnenja o škodljivosti pesticidov in drugih kemičnih sredstev, ki jih uporabljajo v kmetijstvu, za okolje (Toš s sodelavci 1997; Toš s sodelavci 2004).	37
Slika 7: Kmetijska zemljišča, prilagojena strojnemu obdelovanju, ustvarjajo videz enolične pokrajine.	42
Slika 8: Ključnega pomena za ohranjanje agrobiodiverzitete je ohranjanje mejic in gozdnih zaplat.	43
Slika 9: Urbaniziranost slovenskih občin (Ravbar 2009).	46
Slika 10: Delo v kmetijstvu kot edina, glavna ali stranska dejavnost glede na stopnjo urbaniziranosti – podatki za PDM-je (Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2000; lastni izračuni).	49
Slika 11: Delo v kmetijstvu kot edina, glavna ali stranska dejavnost glede na stopnjo urbaniziranosti – podatki za osebe (Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2000; lastni izračuni).	50
Slika 12: Območja obmestnih naselij v Sloveniji (Cigale 2005).	53
Slika 13: Tipi kmetovanja na vseh slovenskih in vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.	59
Slika 14: Namen kmetovanja po socialno-ekonomskih tipih vzorčnih obmestnih kmetij leta 2007.	62
Slika 15: Raba zemljišč v uporabi na slovenskih in vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.	65
Slika 16: Struktura živine, izražene v vrednostih GVŽ-jev, po socialno-ekonomskih tipih vzorčnih obmestnih kmetij leta 2007.	69
Slika 17: Ohranjanje ekstenzivnih kmečkih sadovnjakov je značilno predvsem za dopolnilne kmetije.	73
Slika 18: Struktura dopolnilnih dejavnosti na vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.	74

13 Seznam preglednic

Preglednica 1: Izbor meril za merjenje urbanizacije ter odnosov med mesti in bližnjimi obmestji (Ravbar 1997).	19
Preglednica 2: Socialno-ekonomski tipi kmetij, opredeljeni v Leksikonu geografije podeželja (Kladnik 1999).	22
Preglednica 3: Socialno-ekonomski tipi kmetij na podlagi popisov prebivalstva v letih 1981 in 1991 (Kovačič 1996).	24
Preglednica 4: Socialno-ekonomski tipi kmetij glede na zaposlitveni tip (Oblak, Juvančič in Erjavec 2003).	26

Preglednica 5: Socialno-ekonomski razredi kmetij po metodologiji FADN (FADN knjigovodstvo ... 2009).	26
Preglednica 6: Poklici, razvrščeni od najbolj do najmanj uglednega, glede na slovensko javno mnenje v letih 1969, 1980 in 2003 (Toš s sodelavci 1997; Toš s sodelavci 2004).	33
Preglednica 7: Značilnosti slovenskih območij glede na stopnjo urbaniziranosti (Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2000; lastni izračuni; * KZU so kmetijska zemljišča v uporabi (ha), ESU je evropska enota ekonomske velikosti, PDM je polnovredna delovna moč).	47
Preglednica 8: Korelacijska razmerja med neodvisno spremenljivko (stopnja urbaniziranosti občine) in izbranimi odvisnimi spremenljivkami.	51
Preglednica 9: Prevladujoči tip kmetovanja na vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.	60
Preglednica 10: Namen kmetovanja na slovenskih in vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.	61
Preglednica 11: Starostna sestava gospodinjstev na vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.	63
Preglednica 12: Kmetijska izobrazba gospodarjev vzorčnih obmestnih kmetij leta 2007.	63
Preglednica 13: Zemljišča v uporabi na vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.	64
Preglednica 14: Kmetijska zemljišča v uporabi na vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.	66
Preglednica 15: Kmetijska zemljišča v zaraščanju in druga neobdelana kmetijska zemljišča na vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.	66
Preglednica 16: Razmerja med zemljišči v lasti in najemu na vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.	67
Preglednica 17: Delež vzorčnih obmestnih kmetij, na katerih so se leta 2007 ukvarjali z rejo določenih domačih živali.	69
Preglednica 18: Povprečna obremenjenost hektarja kmetijskih zemljišč z GVŽ-jem na vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.	70
Preglednica 19: Delež vzorčnih obmestnih kmetij s sadovnjaki leta 2007.	71
Preglednica 20: Posedovanje travnikov in pašnikov na vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.	71
Preglednica 21: Delež vzorčnih obmestnih kmetij, na katerih so leta 2007 uporabljali gnojila in fitofarmacevtska sredstva.	72
Preglednica 22: Namakalni sistemi na vzorčnih obmestnih kmetijah leta 2007.	73

Seznam knjig iz zbirke Georitem

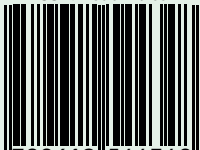
- 1 Aleš Smrekar: Divja odlagališča odpadkov na območju Ljubljane
- 2 Drago Kladnik: Pogledi na podomačevanje tujih zemljepisnih imen
- 3 Drago Perko: Morfometrija površja Slovenije
- 4 Aleš Smrekar, Drago Kladnik: Zasebni vodnjaki in vrtine na območju Ljubljane
- 5 David Bole, Franci Petek, Marjan Ravbar, Peter Repolusk, Maja Topole:
Spremembe pozidanih zemljišč v slovenskih podeželskih naseljih
- 6 Marjan Ravbar, David Bole: Geografski vidiki ustvarjalnosti
- 7 Aleš Smrekar, Drago Kladnik: Gnojišča na Ljubljanskem polju
- 8 Matija Zorn, Blaž Komac: Zemeljski plazovi v Sloveniji
- 9 Marjan Ravbar: Razvojni dejavniki v Sloveniji – ustvarjalnost in naložbe
- 10 Janez Nared, Damjan Kavaš: Spremljanje in vrednotenje regionalne
politike v Sloveniji
- 11 Matej Gabrovec, David Bole: Dnevna mobilnost v Sloveniji
- 12 Nika Razpotnik, Mimi Urbanc, Janez Nared: Prostorska
in razvojna vprašanja Alp
- 13 Lučka Ažman Momirski, Drago Kladnik: Preobrazba podeželske kulturne
pokrajine v Sloveniji
- 14 Jani Kozina: Prometna dostopnost v Sloveniji
- 15 Mimi Urbanc: Pokrajinske predstave o slovenski Istri
- 16 Aleš Smrekar, Bojan Erhartič, Mateja Šmid Hribar: Krajinski park Tivoli,
Rožnik in Šišenski hrib
- 17 Mateja Ferk, Uroš Stepišnik: Geomorfološke značilnosti Rakovega Škocjana
- 18 Blaž Komac, Matija Zorn, Rok Ciglič: Izobraževanje o naravnih nesrečah v Evropi
- 19 Marjan Ravbar, Jani Kozina: Geografski pogledi na družbo znanja v Sloveniji
- 20 Janez Nared, David Bole, Matej Gabrovec, Matjaž Geršič, Maruša Goluža,
Nika Razpotnik Visković, Petra Rus: Celostno načrtovanje javnega
potniškega prometa v Ljubljanski urbani regiji
- 21 Nika Razpotnik Visković: Vloga polkmetij v preobrazbi slovenskih obmestij

<http://zalozba.zrc-sazu.si>

ISSN 1855-1963

9 789612 544348